

DRAGICA MALIC

**»RED I ZAKON« ZADARSKIH DOMINIKANKI
IZ 1345. GODINE**

(Prikaz jezika najstarijega hrvatskog latiničkog spomenika)

I. UVOD

*Red i zakon od primljenja na dil dobroga činjenja sestar naših reda svetoga oca našega Dominika iz 1345. godine najstariji je dosad poznati hrvatski latinicom pisani spomenik. Objavljen je 1928. u izvrsnom prijepisu i transkripciji Vinka Premude¹ i popraćen tek s nekoliko šturih jezičnih napomena. Do danas nemamo njegove jezične analize iako je jedan od kamena temeljaca za povijest hrvatskog narodnog i književnog jezika. Sam spomenik poznat je u našoj znanstvenoj literaturi čak mnogo duže. Objavio ga je prvi put, istina u lošijem prijepisu (zapravo transkripciji) od Premudina, Vatroslav Jagić još 1869. godine² — s naznakom da se radi o spomeniku 15. stoljeća i pod neadekvatnim naslovom *Zakon primanja u bratovštinu* (iako se iz originalnog naslova vidi da se radi o samostanskom pravilniku primanja u ženski dominikanski red).*

Čak da i jest iz 15. stoljeća, kao što je tada mislio Jagić, bio bi zanimljiv kao spomenik narodnog jezika upotrijebljenog u specifičnoj funkciji, koja pred jezični izraz postavlja određene zahtjeve.

Originalni tekst pronašao je 1916. godine Vinko Premuda u knjižnici glagoljaša trećoredaca u Glavotoku na otoku Krku. Sastavni je dio latinskog rukopisnog zbornika, pisanog gotičkom minuskulom, koji je, kako se saznaje iz jedne napomene, bio sastavljen za zadarske domini-

¹ V. Premuda, *Najstariji datovani spomenik hrvatske gotice. Prilog grafici i historiji naše književnosti*, »Nastavni vjesnik«, knj. 36, Zagreb 1928, str. 81—97.

² V. Jagić, *Ogledi stare hrvatske proze. II. Zakon primanja u bratovštinu*, »Starine«, knj. 1, JAZU, Zagreb 1869, str. 224—226.

kanke. *Red i zakon* nalazi se na samom početku toga zbornika. Zatim slijedi tekst istog tog pravilnika na latinskom jeziku. Svi ostali prilozii također su na latinskom. Među njima značajne su konstitucije sestara sv. Dominika, ne same po sebi, nego po napomeni koja ih prati i iz koje doznajemo da su se te konstitucije najmanje jednom na godinu imale protumačiti redovnicama pučkim jezikom.

Sam hrvatski tekst obuhvaća svega 62 retka, među koje je interpoliran i latinski molitveni tekst, odnosno naslovi molitava i psalama što se kazuju prilikom primanja nove sestre u red. Kako tekst nije velik, a danas možda nije više svima pristupačan, ovom ga prigodom ponovno objavljujem (u transliteraciji i suvremenoj transkripciji), ali bez latinskih dijelova teksta. Premudinu sam transliteraciju usporedila s fotokopijama koje je priložio svom prijepisu i ispravila neke njegove greške. One se uglavnom odnose na sastavljeno pisanje proklitika i enklitika s riječima na koje se naslanjaju i na poneki grafijski znak, npr. s mj. *ſ*, k mj. *ch*, v mj. *u*.³ Izmjene u grafiji bit će označene u bilješkama uz transliteraciju, s naznakom P (što znači: u Premudinu prijepisu). Izmjene u sastavljenom, odnosno rastavljenom, pisanju riječi neću posebno naznačavati.

U transkripciji je provedena suvremena interpunkcija i ostale suvremene pravopisne norme. Fonemi *ſ* i *ñ* (za razliku od skupova *l + j*, *n + j*) označavaju se grafijskim znakovima uobičajenima u publikacijama Jugoslavenske akademije.

II. T E K S T

(Transliteracija)

1. Red izachon¹ od primglenia na
2. dil dōbroga cignenia ſeſtar naſich
3. reda ſuetoga odza naſega dominicha.
4. NAipria priura naglaſ od ſuonça
5. capitula gnich yma ſaſuati ſue ſe
6. ſtre ſaiedno. Ipoſtauitie² umiſto³ chacho
7. ie choia doſtoina popoçteniu ipoſtari
8. ſini. — Drugo yma uichie ucini
9. ti ſeſtrami ſtarimi che ieſſu od uichia
10. i che imaiu glas po ſachonu redofſchom
11. u capituli. Acho ieſt tachoua zena daſe

³ U fotokopijama priloženima Premudinu izdanju nije čitljiv samo kraj četvrte (posljednje) fotokopije, koji obuhvaća uglavnom latinski tekst, a od hrvatskoga samo dva završna retka. Očito se radi o lošoj kopiji jer Premuda nigdje ne spominje da je imao kakvih teškoća u čitanju teksta.

¹ P — zakon.

² P — postauitie.

³ P — umisto.

12. ima primiti na pomoch duchofnu ina
 13. dil dobroga çignenia ſuetoga reda naſe
 14. ga. — Treto imauſſi uichie ſuechi
 15. om ſtranom od ſeſtar ſuoich ima obra
 16. ti tada priura duui⁴ ſeſtre naiſtarie ichee
 17. naipria ieſſu obucene uſueti habit ima
 18. poſlati⁵ po onu cha pita umigleno iſcru
 19. ſeno priata biti nadil dobroga cignen
 20. ia ſuetoga reda. Che duui⁴ ſeſtre onu //
 21. zenu megiu gnima ymaiu upeglati v⁶
 22. capitul pred priuru i predruge ſeſtre
 23. che ieſſu u capituli. Itada ona zena cha
 24. cho bude pred priurom ymaſſe proſtri
 25. ti pred p(ri)urom i predrugimi ſeſtrami.
 26. Idocla profarta lezy oui pſalmi yma
 27. iuſſe rechi.....

 28. y pſalmi⁷ ſuer
 29. ſini. rechuti⁸ ſue. Kyrie eleyſon.....
 30. y tada recet p(ri)ura. ...
 31. yfſe odgouret.... ..

 32. Iſuerſſena molitua⁹ uſtanetſe zena ona
 33. ipoſtauit ruche ſuoie meiu ruche pri
 34. ure i druſich ſeſtar. Itacho yma rechi o
 35. na zena. Vruche uafſe priporuçuuiu duſſu
 36. itilo moie. I ouo ima rechi tricrat ona
 37. zena. Vruche uaſſe. I odgouret fſe ſe
 38. ſtre irechu.
 39. PRimi tebe iſucharſt¹⁰ ſpaſitegl ſegay
 40. mira ipoſtaui nadeſnu priſtolia ſlaue
 41. ſuoie: i my tebe ueſſelegiſſe priginglemo
 42. udruſbù ſuetu iſchruſſenu naſſu. y dil
 43. niçu cinimo naſich molitau myſ pſa
 44. lam piſſaan ipetia ſuetoga zezinania

⁴ P — *diui*; u transkripciji je: *d(i)vi* (= *dvi*), ſto odgovara lat. originalu: duas sorores, due sorores. Na fotokopijama je zapravo nemoguće razlikovati piše li *diui* ili *duui* zbog nespajanja donjeg luka u *u*. Prema lat. originalu (a i po smislu) više odgovara druga verzija, a udvojeni znak se i inače upotrebljava za oznaku vokala.

⁵ P — *poslati*.

⁶ P — u 22. retku: *v capitul*.

⁷ P — *psalmi*.

⁸ P — *rekuti*.

⁹ P — *molitva*.

¹⁰ P — *iſucharst*.

45. pripouidania ifſachoga dobroga iſueto //
 46. naſega cignenia i moglenia duchof
 47. noga poiuchi i ueſelegiſſe uſarżach
 48. naſich goſpodinu bogu. Primi tebe
 49. iſucharſt ſpaſſitegl ſegai ſuita v chra
 50. gleuſto ſueto nebeſcho ibridruſi tebe
 51. druſbi ſuetich angelou ſuoich ig di
 52. lom doſtoinim ſuetich ſuoich. ime
 53. tuoie raci pripriſſati u libro ſiuota uic
 54. gnega darui tebi goſpodin bog duch
 55. mudri iraſumpni duuch uichny i
 56. iacoſny duuch¹¹ ſnany ymilofſtiuy. i
 57. napuni tebe duka ſtraka ſuoiega da
 58. ſapouidi negoue razumiſ i ſchranis¹². Am(en).
 59. Itada počni priura yman. ...
 60. Ipotla.

 61. pocropi gnu
 62. ſuetom vodom: terie ſuarſceno: — : CCCXXXXV. —

Transkripcija:

1. Red i zakon od primljenja na
2. dil dobroga činjenja ſeſtar naſih
3. reda ſvetoga oca¹ naſega Dominika
4. Najprijia priura na glas od zvonca
5. kapitula njih ima ſazvati² ſve ſe-
6. ſtre zajedno i poſtaviti je u miſto kako
7. je koja doſtojna po počtenju i po stari-
8. ſini. — Drugo: ima³ više učini-
9. ti [s]⁴ ſeſtrami ſtarimi ke jeſu od vića
10. i ke imaju glas po zakonu redovskom
11. u kapituli ako jeſt takova žena da ſe
12. ima primiti na pomoć duhovnu i na
13. dil dobroga činjenja ſvetoga reda naſe-
14. ga. — Treto: imavſi više ſ več-
15. om ſtranom od ſeſtar ſvojih, ima obra-
16. ti tada priura dvi⁵ ſeſtre najſtarije i ke
17. najprijia jeſu obučene u ſveti habit, ima

¹¹ P — *duch.*

¹² P — *ſhchanis.*

¹ P — *otca.*

² P — *zazvati.*

³ P — *jima.*

⁴ P — *nema.*

⁵ P — *d(i)vi.*

18. poslati po onu ka pita umiljeno i skru-
 19. šeno prijata⁶ biti na dil dobroga činjen-
 20. ja svetoga reda; ke dvi⁵ sestre onu
 21. ženu meju nima imaju upejati v
 22. kapitul pred priuru i pre[d] druge⁷ sestre
 23. ke jesu u kapituli. I tada ona žena, ka-
 24. ko bude pred priurom, ima³ se prostri-
 25. ti pred priurom i pre[d] drugimi sestrami.
 26. I dokla prostarta⁸ leži, ovi psalmi ima-
 27. ju⁹ se reći
-
 28. I psalmi sver-
 29. šeni¹⁰. Rekut¹¹ sve: »Kirie eleison....
 30. « I tada rečet priura:
31. I vse¹² odgovoret:
 //
32. I sveršena¹³ molitva. Ustanet se žena ona
 33. i postavit ruke svoje meju ruke pri-
 34. ure i družih sestar. I tako ima³ reći o-
 35. na žena: »V ruke vaše priporučuju dušu
 36. i tilo moje.« I ovo ima reći trikrat ona
 37. žena: »V ruke vaše...« I odgovoret vse se-
 38. stre i reku:
 39. »Primi tebe Isukarst¹⁴, spasitej segaj
 40. mira, i postavi na desnu pristolja slave
 41. svoje! I mi tebe veseleći se prijimļemo
 42. u družbu svetu i skrušenu našu i dil-
 43. nicu činimo naših molitav, mis, psa-
 44. lam, pisan i petja, svetoga žežinanja¹⁵,
 45. pripovidanja i vsakoga dobroga i sveto[ga]
 46. našega činjenja i moļjenja duhov-
 47. noga pojući i veseleći se u sarcah¹⁶
 48. naših gospodinu bogu. Primi tebe
 49. Isukarst¹⁴, spasitej segaj svita, v kra-
 50. ľevst[v]o sveto nebesko i pridruži tebe
 51. družbi svetih anjelov svojih i g di-

⁶ P — *priata.*

⁷ P — *pred-viće.*

⁸ P — *prostrta.*

⁹ P — *jinaju.*

¹⁰ P — *svršeni.*

¹¹ P — *Rekut(i).*

¹² P — *fse.*

¹³ P — *svršena.*

¹⁴ P — *Isukrst.*

¹⁵ P — *žežinanja.*

¹⁶ P — *srcah.*

52. lom dostojnim svetih svojih! Ime
 53. tvoje rači pripisati u libro života vič-
 54. nega! Daruj tebi gospodin bog duh
 55. mudri i razumni, duh vični i
 56. jakosni, duh znani i milostivi i
 57. napuni tebe duha straha svojega da
 58. zapovidi negove razumiš¹⁷ i shraniš! Amen!
 59. I tada počni priura iman:.....
 60. I potla:

 61. pokropi nu
 62. svetom vodom, ter je svaršeno¹⁸. — [1]345.—

III. GRAFIJA I ORTOGRAFIJA

1. *Općenita grafijska obilježja*. Spomenik je pisan južnim, oblim tipom gotičke minuskule kakav je u to doba (zapravo od 13. otprilike do polovine 15. st.) u Dalmaciji općenito bio u upotrebi, očito pod talijanskim utjecajem. Za rukopis V. Premuda kaže da »duktusom i formom naliči skoro navlas pismu zadarskog lektionara..., koji Rešetar stavlja po jeziku u 15. vijek, ali za pismo dopušta da može biti iz druge polovice 14. vijeka«. ¹ Oblik slova i upotrijebljenih varijanata karakterističan je za spomenuto pismo. ² Tako se, npr., pored dugog [javlja i kratko, oblo — u hrvatskom dijelu teksta samo dvaput, i to na kraju riječi, što je jedna od osobina knjiške gotičke minuskule; pored uspravnog *r* piše se i oblo (koje podsjeća na brojku 2, odnosno današnje *z*); slovo *z* ima karakterističan oblik brojke 3; *d* je unicijalnog oblika s horizontalnom hastom; *a* je uncijalno, sa zatvorenim lukom; *i* je najčešće bez ikakvog dijakritičnog znaka, ali može se iznad njega naći sasvim tanka kosa dijakritična crtica, a može imati i točku, koja je karakteristična za minuskulu 14. st.; *v* se piše rijetko, samo ispred konsonata; *k* je upotrijebljeno svega dvaput, i to umjesto *h*, odnosno *ch* = *h*.

U hrvatskom tekstu ligatura uopće nema, a od znakova kraćenja upotrijebljen je samo jedan, i to tradicionalni, još iz beneventane 11. st. poznati znak kraćenja za *pri* u obliku slova *p* iznad kojeg je okomita crtica: *purom* (= priurom) 25, *pu* (= priura) 30. Od interpunkcijskih znakova upotrijebljena je točka, i to *pri* dnu retka, iznad prve donje linije, a izuzetno dvije točke. Početak novog odlomka obilježava

¹⁷ P — *razumis* (vjerojatno tiskarska pogreška).

¹⁸ P — *svršeno*.

¹ V. Premuda, *o. c.*, str. 82.

² Vidi o tome: V. Novak, *Latinska paleografija*, Beograd 1952, str. 231—256. i J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, »Školska knjiga«, Zagreb 1972, str. 98—99.

se posebnim grafijskim znakom, nalik na preokrenuto slovo D s vodoravno nastavljenim lukom (Φ).

2. *Grafijski sustav*. Grafijski sustav na planu pisanog teksta odgovara fonološkom sustavu na planu jezika, on je grafijska slika fonološkog sustava. O njegovoj izgrađenosti, odnosno izdiferenciranosti upotrebe njegova inventara, ovisi njegova funkcionalnost, tj. stupanj iscrpnosti, točnosti i dosljednosti u predočavanju danog fonološkog sustava.

Grafijski inventar kojim se poslužio zapisivač *Reda i zakona*, ne računajući grafijske varijante pojedinih slova, sadrži 23 grafijska znaka (slova): a b c ç d e f g h j k l m n o p r s t u v z y, s time da jedan od njih (k) zapravo i nema funkciju u grafijskom sustavu, jer je upotrijebljen, vjerojatno greškom, tamo gdje ga ne bismo očekivali, tj. na mjestu *h*, odnosno *ch=h*: *duka straka* (= duha straha) 57.

Pri obilježavanju glasovnih vrijednosti hrvatskog jezika ti se grafijski znakovi vezuju u različite grafemske kombinacije, koje nisu uvijek jednoznačne i čiju vrijednost nije u svakom slučaju moguće bez rezerve odrediti, ali je taj sustav u principu mnogo jednostavniji i manje kolebljiv, prema tome funkcionalniji, nego u *Šibenskoj molitvi*, spomeniku gotovo iz istog vremena, a nešto šire shvaćeno uglavnom i s istog područja, tj. iz čakavske srednje Dalmacije.³ To bi moglo govoriti o određenom zapisivačevu iskustvu u pisanju hrvatskih riječi latiničkim znakovima. Dok su grafijska traženja u *Šibenskoj molitvi* zasnovana prvenstveno na poznavanju srednjoevropskog latiniziranja, čini se da je u oblikovanju grafijskog sustava u *Redu i zakonu* mnogo veću ulogu odigrala talijanska grafija, iz koje su direktno preuzeta neka grafijska rješenja (npr. *chi*, *gl*, *gn*). U *Redu i zakonu* manji je broj grafema koji dolaze u obzir pri obilježavanju pojedinih fonema, ali je zato veća dosljednost njihove upotrebe: od onih koji se pojavljuju najčešće su jedni izrazito frekventniji od drugih. Upravo nam ta upotrebna frekvencija može pomoći u rješavanju spornih slučajeva.

Sporni se slučajevi mogu javiti uvijek tamo gdje se isti grafemi upotrebljavaju za označavanje različitih fonema, odnosno gdje se fonem obilježava na više različitih načina. S druge strane, oni ovisе i o pravopisnoj osnovi, tj. onome što se grafijskim sustavom želi predočiti: etimološka, fonološka ili fonetska situacija. Većini hrvatskih jezičnih spomenika, i glagoljskih i latiničkih, od najranijih razdoblja (do suvremenog stanja u jeziku), zajedničko je obilježje umjereno etimologiziranje u pisanju, što se uglavnom svodi na primjenu fonološkog principa na razini riječi, a ne govornih cjelina. Od toga fonološkog principa odstupa se u pojedinačnim slučajevima, odnosno kategorijama, obično onda kad bi njegova dosljedna primjena mogla izazvati nespo-razume bilo koje vrste (u prvom redu gubljenjem veze sa semantičkom osnovom). Tada se u pisanju primjenjuje etimološki princip. Primjena

³ Usp. D. Malić, *Šibenska molitva*, »*Rasprave Instituta za jezik*«, br. 2, Zagreb 1973, str. 98—106.

etimologije u pisanju najčešće je individualno uvjetovana: ona ovisi o stavu pisara i njegovu nastojanju da mu tekst bude što jasnije predodčen. S druge se strane u fonološki princip interpolira, kao odraz živog govornog jezika, i fonetska razina: zapisivač pismom pokušava fiksirati ono što čuje, i na taj način njegov pravopis registrira ne samo glasovne pojave na razini fonema, već i one na razini njihovih alofona, a proširuje se s područja riječi i na područje akcenatskih cjelina, pa odražava glasovne promjene unutar njih. Najčešće su to asimilacijske promjene prijedloga ispred riječi s kojima čine akcenatsku cjelinu. Upravo su latinički spomenici ležerniji u primjeni pravopisne norme. Dok glagoljaše sputava pisarska tradicija i preko nje znanje etimologija, latiničari su podložniji utjecaju žive govorne riječi. Ali neizgrađenost njihova grafijskog sustava uzrok je stalnoj nesigurnosti u čitanju, odnosno transkribiranju latiničkih spomenika, s time da se ta nesigurnost odnosi manje-više uvijek na iste kategorije glasova, glasovnih pojava i njihova grafijskog predočavanja. Tako je s graničnog područja fonetско-fonoloških pojava gotovo uvijek problematično predočavanje fonema *u-v-f* i vokalnog *ɾ* i *ʃ*, a s područja etimološkog, odnosno fonetског predočavanja govornog predloška obilježavanje suglasnika *s-z-š--ž*. Posve je grafijski problem obilježavanje suglasnika *c-č-ć-h-k*, zatim *l-ñ-lj-nj-j* i inicijalnog *i* (s prejotacijom ili bez nje.) Osim toga svaki spomenik ima svojih specifičnih problema, u ovisnosti o izgrađenosti, tj. dostignutom stupnju funkcionalnosti njegova grafijskog sustava.

Već je istaknuto da je u usporedbi sa *Šibenskom molitvom*⁴ grafijski sustav *Reda i zakona* znatno jednostavniji. Stoga i problema u transkripciji teksta ima manje. Ipak, već i usporedba s Premudinom transkripcijom pokazuje da neka grafijska rješenja pružaju mogućnost dvoznačnih tumačenja. Pažljivim proučavanjem grafijskog sustava treba te mogućnosti svesti na najmanju moguću mjeru.

Uz grupu fonema *u-v-f* vezana su dva problema. Jedan se odnosi na glasovnu pojavu prelaženja prijedložno-prefiksalnog *v* (<*vz*, *vz-/vz-*) u *u*, a drugi na situacije u kojima se fonem *v* može realizirati kao alofon *f*.

U pisanju samoglasnika *u* zapisivač se služi samo jednim znakom: uvijek ga obilježava s *u*. Izuzetno ima udvojeno *u* (*duuch* 55, 56), kao što i druge vokale samo izuzetno obilježava udvojenim grafijskim znakom (*chee* 16, *piſſaan* 44 i najvjerojatnije *dui* 16, 25)⁵. Grafemom *u* obilježava se etimološko prefiksalno *u*: *uciniti* 8—9, *umigleno* 18, a grafem *u* nalazi se i na mjestu nekadašnjeg prefiksalnog i prijedložnog *vč*:

⁴ Sa *Šibenskom molitvom* ovaj se spomenik nužno mora uspoređivati i na drugim razinama, a ne samo grafijskoj, jer oni predstavljaju ne samo prve poznate početke latiničke pismenosti u Hrvata već i prve poznate početke raznorodne funkcionalne i stilske upotrebe živog narodnog jezika.

⁵ Vidi bilješku 4 uz transliteraciju teksta.

upeglati (= *upełati*) 21, *uſtanetſe* (= *uſtanet se*) 32; *umiſto* 6, *u capituli* 11, 23, *uſueti* (= *u sveti*) 17, *udruſbu* 42, *uſarzach* 47, *u libro* 53. Za obilježavanje suglasnika *v* također služi grafem *u*, osim u nekoliko slučajeva, kad se na mjestu nekadašnjeg prijedloga *vš* nalazi grafem *v*: *v capitul* 21—22, *Vruche* 35, 37, *v chragleuſto* 49—50. Da se ne radi samo o gotičkoj pisarskoj maniri pisanja *v* na početku riječi ispred konsonanata⁶, pokazuju istovjetni primjeri u kojima se češće piše *u* nego *v*, zatim to da se *v* piše samo kad se radi o prijedlogu, a nikad kada riječ počinje konsonantskim skupom, a i to da se u dva od četiri slučaja *v* piše odvojeno od riječi pred kojom dolazi. U Premudinu prijepisu *v* se nalazi još u nekoliko riječi, ali se iz kopija vidi da se radi o greškama. Neprovjeren je ostao jedino primjer *vodom* 62, koji je na fotokopiji nečitljiv. Kako u drugim pozicijama ne može doći do zamjene *u* i *v*, odnosno do nejasnoća o kojemu se od ta dva fonema radi, mora da je zapisivač teksta, učinivši ustupak u dosljednom obilježavanju *v* sa *u* i zapisavši prijedlog *v* sa *v*, htio naglasiti supostojanje prijedloga *v* i *u*. To bi značilo da se u jeziku *Reda i zakona* radi o prijelaznoj fazi u procesu *vš* > *u*, u kojoj postoje još oba lika, stariji i mlađi.⁷

Suglasnik *v* pretežno se piše grafemom *u* i u pozicijama koje dopuštaju njegovo prelaženje u alofon *f*. Dosljednost u grafiji u ostalim pozicijama sugerira nužnost njegova istovjetnog interpretiranja, dakle *v*, i u takvim pozicijama. Samo izuzetno na takvim se mjestima javlja grafem *f*. To znači da mogućnost ostvaraja suglasnika *v* kao njegove alofone varijante *f* postoji, ali se ta mogućnost ostvaruje, odnosno grafijski registrira samo izuzetno (rjeđe nego, npr., u *Šibenskoj molitvi*), pa to u suvremenoj transkripciji opravdava pisanje suglasnika *v* tamo gdje mu je po etimologiji mjesto.⁸

Pozicije u kojima je teoretski moguć prijelaz fonema *v* u alofon *f* (potvrđene i u ostalim latiničkim spomenicima, od *Šibenske molitve* sve do 17. st.) u ovom tekstu su: 1) kraj riječi: *molitau* 43, *angelou* 51; 2) kraj sloga: *imauſſi* (= *imavši*) 14, *chragleuſto* (= *krajevstvo*) 49—50 pored *redoffchom* 10, *duchofnu* 12, *duchofnoga* 46—47 (u posljednja dva primjera ispred sonanta, ali takvih primjera ima i u ostalim čakavskim latiničkim spomenicima); 3) suglasnička grupa *tv*: *molitua* 32, *tuoię* 53; 4) suglasnička grupa *sv*: *ſuetoga* 3, 13, 20, 44, *ſueti* 17, *ſuetu* 42, *ſueto[ga]* 45, *ſueto* 50, *ſuetich* 51, 52, *ſuetom* 62, *ſuoich* 15, 51, 52, *ſuoie* 33, 41, *ſuoiega* 57, *ſuita* 49, *ſuerſini* (! = *sveršeni*) 28—29, *ſuerſena* 32, *ſuarſceno* 62, *ſue* 5, 29 (s izvršenom metatezom); 5) korijen *vs-* (< *vbsb-*): *ffe* 31, 37, *ffachoga* 45 (bez metateze). Primjeri pokazuju sporadične pokušaje registriranja fonetskih promjena *u*, u osnovi, fonološkom pravopisu.

⁶ Vidi: J. Stipišić, *o. c.*, str. 99.

⁷ Iako na osnovi mnogo kompliciranije grafije, ta je pojava konstatirana i za *Šibensku molitvu*. Vidi: D. Malić, *o. c.*, str. 105.

⁸ Opširnije je o tome bilo riječi u mom radu o *Šibenskoj molitvi*. Vidi: D. Malić, *o. c.*, str. 102—104.

Iduća se nesigurnost odnosi na čitanje inicijalnog *i*. Treba odmah reći da Premuda u svojoj transkripciji piše s protetskim *j* ono inicijalno *i* koje je u tekstu označeno grafemom *y*. Da bi se odredila glasovna vrijednost toga grafema, treba utvrditi njegovu upotrebu. Osim grafemom *i* njime se označuje fonem *i*. Prema otprilike 110 primjera s *i* za fonem *i* u sredini i na kraju riječi *y* za *i*, iako rjeđe, nalazimo *i* u tim pozicijama: *lezy* 26, *my* 41, *uichny* 55, *iacosny* 56, *milof tiuy* 56; *myf* 43. Veznik *i* ne dobiva prejotaciju. Prema 33 slučaja kad se piše s *i* (*i* s *I*), 5 puta piše se *i* s *y*: 28, 30, 31, 42, 56. Za prijedlog i prefiks *iz*, koji također ne dobiva prejotaciju, u ovom tekstu nema potvrda. Prejotaciju obično ne dobiva ni ime Isukrstovo (u ARj ono je potvrđeno s prejotacijom samo u jednoga pisca 18. st.; iz starijeg razdoblja za taj prejotirani lik nema potvrda — vidi: ARj *ji*- 11.), a vjerojatno ni strana riječ *iman* (< *himan* < lat. *hymnus*), koja je ponarođivanjem izgubila inicijalno *h*, a ipak se jedna od tih riječi piše s *i*, a druga s *y*: *i[sucharst* 39, 49, *yman* 59. Jednom je *y* na kraju riječi upotrijebljen za *j*: *segay* 39 (pored *segai* 49), ali ni u kojoj poziciji nije potvrđeno za *ji*, pa nam ništa ne govori u prilog tome da ga tako treba čitati u inicijalnoj, u kojoj se također javlja pored *i*: *ime* 52, *ima* 12, 15, 17, 36, *imaiu* 10, *imauffi* 14 pored *yma* 5, 8, *ymaffe* 24, *ymai* 21, *ymaiuffe* 26—27. Kolebanje u javljanju protetskog *j* uz inicijalno *i*, čak u istim osnovama i riječima, karakteristika je mnogih čakavskih spomenika i govora, ali ono se u spomenicima sa sigurnošću može konstatirati tek tamo gdje za njega postoji poseban znak (ili posebna poziciona uvjetovanost nekog već upotrijebljenog znaka). Međutim, nema nikakve razlike u upotrebi inicijalnog *i* i *y* u ovom spomeniku, jer se pišu u istim osnovama (pretežno *ima*- i jednom *ime*), a upotreba *im* nije ni poziciono uvjetovana s obzirom na prethodne riječi, jer *i* i *y* podjednako dolaze iza riječi koje svršavaju i vokalima i konsonantima (čak *istima*), tako npr. *gnich yma* 5 pored *suoich ima* 15, *Drugo yma* 8, *tako yma* 34 pored *Treto imauffi* 14, *ouo ima* 36.

• *Suglanici s-z-š-ž* u najvećem broju primjera obilježavaju se znakovima *f* i *ff*, i to: za *s* na oko 90 primjera sa znakom *f* (i jednom *s*: *glas* 10) dolazi svega 11 sa *ff*: *ieffu* 9, 17, 23, *ymaffe* 24, *ymaiuffe* 26—27, *ueffelegiffe* 41, *piffaan* 44, *uefelegiffe* 47, *spassitegl* 49, *pripiffati* 53; za *š* na 9 primjera sa *f* (i 1 sa *s*: *fchranis* 58) dolazi 6 sa *ff* i 1 sa *z*: *zachon* 1; za *ž* su 4 primjera sa *f* i 9 sa *z*. Ni za jedan od tih znakova ne može se utvrditi bilo kakva poziciona uvjetovanost.

Ipak, bez obzira na tu grafijsku neizdiferenciranost u ovom tekstu nema nejasnoća u čitanju te grupe fonema, u prvom redu zato što nisu potvrđeni primjeri s asimilacijskim pojavama. Jednom potvrđen prijedlog *s* ispred *v* treba tako i čitati jer sonanti ne izazivaju asimilaciju po zvučnosti: *uechiom* 14 (= s većom). Jedini je nesiguran primjer *zezinania* 44, što je Premuda pročitao kao *žezinanja*, međutim u ARj (rkp.) ta je osnova potvrđena samo s oba *ž*.

U obilježavanju suglasnika *c-č-ć-h-k* također postoji određena podudarnost, pri čemu je najfrekventniji znak *ch*. U ovoj skupini fonema s djelomično podudarnom grafijskom slikom već postoji određena, iako nevelika, sistematičnost u upotrebi grafema. Tako se fonemi *h* i *k* uglavnom obilježavaju sa *ch*, i to *h* uvijek, osim u inicijalnom položaju, koji je samo jednom potvrđen i u kojemu je znak *h*: *habit* 17, a inače je uvijek *ch*: *nasich* 2, 43, 48, *gnich* 5, *duhofnu* 12, *drusich* 34, *duhofnoga* 46—47, *ŕarzach* 47, *ŕuetich* 51, 52, *ŕuoich* 51, 52, *duch* 54, *duuch* 55, 56, *ŕchranis* 58 (pored *duka straka* 57, gdje je grafem *k* po svoj prilici upotrijebljen greškom).

U obilježavanju suglasnika *k* pored češćeg znaka *ch* (uglavnom na početku riječi ispred vokala, intervokalno, u pridjevskom nastavku *-ski*, a jednom i u početnom konsonantskom skupu), upotrebljava se i *c*: *capitula* 5, *capituli* 11, 23, *capitul* 22, *ŕrufeno* 18—19, *docla* 26, *tricrat* 36, *iacoŕni* 56, *pocropi* 61 (posljednji primjer na fotokopiji neprovjeren). Ako izuzmemo riječ *capitul*, u kojoj se vjerojatno radi o utjecaju latinske i talijanske grafije, vidimo da se *c*, osim jednom intervokalno, za *k* upotrebljava u konsonantskom skupu (inicijalnom i medijalnom). Ipak, za neko zaključivanje o pravilnosti takve upotrebe premalo je primjera.

Za obilježavanje konsonanta *ć* služe znakovi *chi* (ispred svih vokala osim *i*): *uichie* 8, *uichia* 9, *uechiom* 14—15; *ch* u finalnoj poziciji i ispred *i*: *pomoch* 12, *rechi* 27, 34, 36, *poiuchi* 47 (da se u potvrđenom infinitivu i participu ne radi o znaku *chi=ć*, dokazuju infinitivi na *-ti* i primjeri za participe u kojima se ne gubi dočetno *-i*), i *g*: *ueŕŕelegiŕŕe* 41, *ueŕelegiŕŕe* 47.

Grafem *ch* ovoj skupini pridružuje i fonem *č*, koji označava samo jednom: *uichny* 55, pored neizdiferencirane upotrebe *c* i *ç*: *cignenia* 2, 19—20, 46, *uciniti* 8—9, *obucene* 17, *recet* 30, *cinimo* 43, *raci* 53 pored *pošteniu* 7, *çignenia* 13, *priporuçuiiu* 35, *uiçgnega* 53—54, *poçni* 59.

Grafem *ç* obilježava, pored grafema *z*, i fonem *c* (također s pozicijom neuvjetovanom upotrebom): *ŕuonça* 4, *dilniçu* 42—43 pored *odza* (!) 3, *ŕarzach* 47.

Najveća sistematičnost postoji u obilježavanju fonema *l*, *ň* i *j* (s tim u vezi i konsonantskih skupova *lj*, *nj*). Fonem *l* bezizuzetno se piše s *gl*, a *ň* s *gn*, uz jedan jedini izuzetak kad se piše s *n*: *primglenia* 1, *umigleno* 18, *upeglati* 21, *ŕpaŕitegl* 39, *prigimlemo* 41, *moglenia* 46, *ŕpaŕŕitegl* 49, *chragleuŕto* 49—50; *cignenia* 2, 19—20, 46, *gnich* 5, *çignenia* 13, *gnima* 21, *uiçgnega* 53—54, *gnu* 61, ali *negoue* 58 (kao u *Šibenskoj molitvi*, a i nekim drugim latiničkim spomenicima, možda pod određenim utjecajem glagoljske grafije). Na taj se način primarno *l* i *ň* dobro razlikuju od sekundarnih konsonantskih skupova *l + j*, *n + j*.

Fonem *j* najčešće se obilježava grafemom *i*, i to: 1) na početku riječi: *ie* 7, *ieŕŕu* 9, 17, 23, *ieŕt* 11, *iacoŕny* 56; 2) u sekundarnim konsonantskim skupovima kons. + *j* i u intervokalnom položaju (dakle, na početku sloga): *priŕtolia* 40, *primglenia* 1, *cignenia* 2, 19—20, 46, *poçteniu*

7, *çigneria* 13, *zezinania* 44, *pripouidania* 45, *moglenia* 46, *petia* 44; [aiedno 6, *choia* 7; *imaiu* 10, *yimaiu* 21, 26—27, *suoie* 33, 41, *meiu* 33, *priporuçuiu* 35, *moie* 36, *poiuchi* 47, *tuoie* 53, *suoiega* 57; 3) na kraju sloga i na kraju riječi: *naipria* 4, 17, *naifstarie* 16, *doftoina* 7, *doftoinim* 52, *fegai* 49, *darui* 54.

Intervokalno *j* uz vokal *i* (ispred ili iza njega) ne označuje se posebnim znakom (grafem je Ø): *suoich* 15, 51, 52; *poftautitie* (= postaviti je) 6, *naipria* 4, 17, *naifstarie* 16, *priata* 19. Sporadično se za označavanje *j* upotrebljavaju i grafemi: *y*, *g*, *gi*, i to: *y* jednom na kraju riječi: *fegay* 39; *g* jednom intervokalno (između dva *i*): *prigimglemo* 41 (= primjlemo) i jednom vjerojatno pod utjecajem latinske i talijanske grafije: *angelou* 51; *gi* jednom intervokalno: *megiu* 21.⁹ Premda se u ovom posljednjem primjeru radi o refleksu **dj*, očito nije u pitanju neki drugi fonem budući da je potvrđeno i *meiu* 33, *naipria* 4, 17, a i *angelou* 51, gdje je sigurno *g=j*, budući da se u čakavskim (kao i u štokavskim) govorima refleksi **dj* i nekadašnjega grčkog palatalnog *g'* ne razlikuju.

Popratni vokal uz *ç* smatram fonološkom pojavom (uvjetovanom dekompozicijom *ç* u *V + r*), pa obilježavanju *ç* ne dajem posebno mjesto u grafijskom sustavu.

Već je spomenuto da bi grafem *k* za *h* u *duka straka* 57 (= duha straha) mogao biti i rezultat pisarske greške, ali sigurno to ipak ne možemo tvrditi budući da se taj grafem ne upotrebljava inače ni u kojoj drugoj funkciji. Greška je vjerojatno i *bridrusi* 50 (= pridruži), premda je tu moguć i utjecaj latinske ortografije, koja poznaje zamjenu *b* i *p*.¹⁰

Inače su pisarske greške u ovom tekstu malobrojne i ne odražavaju se na njegov grafijski sustav: *odza* 3 (= otca, očito pogrešno etimološko pisanje), *fuetoga* 45 (gdje na kraju retka nije više stao slog, a na početku idućega pisar ga je zaboravio napisati), *chragleuſto* 49—50 (= krajevstvo, s izostavljanjem jednoga konsonanta koje očito nije posljedica glasovne promjene), *rafumpni* 55 (= razumni, s bezrazložnim umetanjem jednoga konsonanta).

Za rechuti 29 moglo bi se raditi o grešci (dodavanje *i* na oblik 3. l. pl. prez. na *-t*), što najvjerojatnije i jest, ali eventualno i o novijem glagolskom liku bez *-t* uz koji dolazi etički dativ, dakle: *reku(i)* ili *reku ti*. U ovom su tekstu, naime, potvrđeni oblici za 3. l. sg. i pl. prez. i s nastavkom *-t* i noviji, bez njega.

⁹ Za grafiju *gi* u *Zadarskom lekcionaru* M. Rešetar pretpostavlja izgovor *đ* (vidi: M. Rešetar, *Primorski lekcionari XV. vijeka*, »Rad JAZU«, knj. 136, Zagreb 1898, str. 98), međutim, već je G. Ružičić utvrdio da se na temelju grafije u *Zadarskom lekcionaru* ne može govoriti o razlikovanju primarnog *j* i refleksa *dj* (= *j*) (vidi: G. Ružičić, *Jezik Petra Zoranića*, »Južnoslovenski filolog«, knj. 10, Beograd 1931, str. 20—25).

¹⁰ Usp. identične primjere (*ubroſan(y)e* = uprošanje, *pogaſſan* = bojan) u Šibenskoj *molitvi* (vidi: D. Malić, o. c., str. 101).

Time su uglavnom iscrpljeni svi problemi u vezi s grafijom i grafijskim sustavom *Reda i zakona*. Radi preglednosti prilažem i tabelarni prikaz tog grafijskog sustava, odnosno prikaz fonološkog sustava koji on grafijski predočuje. Prva tablica predočuje grafijsku sliku pojedinih fonema, a druga polazi s obrnute pozicije i pokazuje upotrebu pojedinih grafema. Znakovi u tablicama poredani su prema upotrebnoj frekvenciji. Znak samo jednom upotrijebljen posebno je označen (1x), a znakovi za koje se pretpostavlja da su možda rezultat pisarske greške stavljani su u zagrade.

Tablica I: Grafijske realizacije fonema

Fonemi	Grafemi				
a	a	aa(1x)			
b	b				
c	ç	z			
č	c	ç	ch(1x)		
ć	ch	chi	g		
d	d				
e	e	ee(1x)			
(f)	f				
g	g				
h	ch	h(1x)	(k)		
i	i	y	ii		
j	i	Ø	g	y(1x)	gi(1x)
k	ch	c			
l	l				
ļ	gl				
n	n				
ñ	gn	n(1x)			
o	o				
p	p	(b)			
r	r				
s	ſ	ff	s(1x)		
š	ſ	ff	s(1x)	ƒc(1x?)	
t	t				
u	u	uu			
v	u	v			
z	ƒ	z(1x)			
ž	z	ƒ			

Tablica II: Fonološke vrijednosti grafema

Grafemi	Fonemi			
a	a			
aa	a(1x)			
b	b	(p)		
c	č	k		
ç	c	č		
ch	h	k	ć	č(1x)
chi	ć			
d	d			
e	e			
ee	e(1x)			
f	f(=v)			
g	g	ć	j	
gi	j(1x)			
gl	l			
gn	ñ			
h	h(1x)			
i	i	j		
ii	i			
(k)	h			
l	l			
m	m			
n	n	ń(1x)		
o	o			
p	p			
r	r			
f	s	š	z	ž
ff	s	š		
(f(c))	š(1x)			
u	u	v		
uu	u			
z	ž	c	z(1x)	
y	i	j(1x)		
Ø	j			

3. *Ortografske crte.* U pristupu obradi grafijskog sustava već je istaknuto da je pravopis ovoga, kao i većine hrvatskih jezičnih spomenika, u svojoj osnovi fonološki, s rijetkim etimologijama i sporadičnim prodorom fonetskog zapisivanja. U ovom je tekstu zapravo samo jedan primjer etimološkog pisanja: *odza* 3 (= otca), i to pogrešno napisan s *d* umjesto *t*. Primjera fonetskog zapisivanja ima više: *redof/chom* 10, *duhofnu* 12, *f/e* 31, 37, *f/achoga* 45, *duhofnoga* 46–47 (s registriranjem alofone varijante *f* fonema *v* — na razini riječi), zatim: *g dilom*

51 (s izvršenom asimilacijom po zvučnosti — na razini govorne cjeline) pored: *od feftar* 15 (bez takve asimilacije).

Grafijski je sustav primjeren tekstu i funkcionalan u tolikoj mjeri da bez obzira na razmjerno velik broj grafijskih kombinacija ne izaživa bitne nejasnoće u čitanju teksta. Vidjeli smo da na temelju njega možemo, npr., s priličnom sigurnošću konstatirati prijelaznost glasovne pojave $v\sigma > v > u$ i postojanje inicijalnog *i* bez prejotacije. Nesigurnost u čitanju konsonanata *s, z, š, ž* je minimalna (žežinanja — žezinanja?), a u grupi konsonanata *c, č, ć, h, k* uopće je nema. Upotreba interpunkcijskih znakova i velikih i malih slova primjerena je onovremenoj evropskoj ortografskoj normi: znak interpunkcije — točka, ili rjeđe dvije točke — bilježi se relativno rijetko, i to na apsolutnom kraju rečenice i nakon većih govornih cjelina, ali ni u tim slučajevima nije obavezna. Nema je iza manjih govornih cjelina ni u nabranju. Zanimljivo je napomenuti da je time i interpunkcijski sistem *Reda i zakona* mnogo jednostavniji nego u *Šibenskoj molitvi*, gdje točka odvađa i manje govorne cjeline, ponekad i pojedinačne riječi, i gdje se pored točke javljaju i neki drugi interpunkcijski znakovi.

Velika se slova pišu na početku novih odlomaka; iza točke podjednako dolaze velika i mala slova. Vlastita imena pišu se malim slovom.

Enklitike i proklitike najčešće se pišu zajedno s riječima uz koje dolaze, ali ni to nije obavezno pravilo. Nema nikakvih pravila o rastavljanju riječi na kraju retka. Riječi se ispisuju do kraja retka, i kad više nema mjesta, ostatak se riječi prenosi u drugi redak bez obzira na broj preostalih slova. To je također ortografska crta svih onovremenih, naših spomenika, i latiničkih i glagoljskih, uvjetovana utjecajem evropske, uglavnom latinske ortografije.

IV. JEZIČNE OSOBINE

Za razliku od ostalih istovremenih naših spomenika koje većinom treba posrednim putem datirati i locirati, *Red i zakon* uključuje se u red srednjodalmatinskih čakavskih spomenika 14. st. direktnom datacijom i lokacijom. Prema tome, njegove jezične osobine sigurna su vremenska odrednica u komparaciji s ostalim spomenicima. Što se tiče njihove lokalne određenosti, moramo biti oprezniji jer je spomenik mogao zapisati, iako u Zadru i za upotrebu u njemu, i nosilac nekih drugih lokalnih govornih osobina.¹

1. FONETIKA I FONOLOGIJA

A. Fonološki sustav

Na temelju onoga što je o *Redu i zakonu* dosad rečeno, njegov tekst imao bi biti odraz onog stupnja razvoja što ga je čakavski fonološki sustav.

¹ Neke razlike između *Reda i zakona* i zadarskih spomenika 15—16. st. već sam uočila u svom radu o jeziku *Šibenske molitve* (vidi: D. Malić, *Šibenska molitva*, str. 115—117).

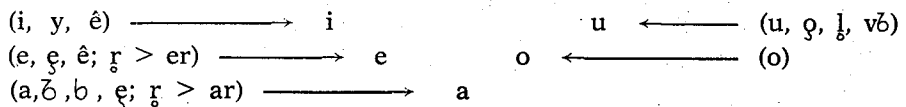
loški sustav dosegao do polovine 14. st. Kao i kod ostalih spomenika starijeg razdoblja, iz pisanog teksta s većom sigurnošću možemo izdvojiti sastavne elemente tog sustava nego njihove fonetske realizacije.

a) Vokalni fonološki sustav

Što se tiče vokalnog fonološkog sustava, očekujemo da su se do tog vremena u njemu izvršile i posljednje promjene što su posljedica rasterećivanja naslijeđenog 13-vokalnog dohistorijskog sustava i koje su dovele do formiranja peterovokalnog hrvatskosrpskog, i posebno čakavskog, sustava.²

Uz starije promjene ($y > i$, $\xi > e$ /i a/, $\rho > u$) većina spomenika toga vremena, osobito latiničkih, pokazuje izvršenu tzv. vokalizaciju poluglasa u *a* i formirane određene reflekse *jata* (*i* i *e*). Poseban problem unutar vokalnog sustava tog razdoblja predstavlja razvoj vokalnih *ɾ* i *ʎ* s time da *ʎ* u čakavskim govorima, kao i u štokavskima, postupno prelazi u *u*, a *ɾ* može imati dva pravca razvoja: kao i u štokavskim govorima ono se može razviti u samoglasničko *ɾ*, bez popratnih vokala, i može razviti uza se popratni vokal.³

Tekst *Reda i zakona*, iako relativno kratak, potvrđuje pretpostavku o formiranom peterovokalnom sustavu, koji u sebe uključuje i rezultate razvoja *ɾ* i *ʎ*. Malobrojni primjeri pokazuju da *ʎ > u*, a uz *ɾ* pojavljuju se popratni vokali *a* i *e*, koji su vjerojatno rezultat fonetskog razvoja, a ne samo ortografska pojava. Prema tome, vokalni fonološki sustav *Reda i zakona* obuhvaća ove foneme:

Njihova je distribucija u riječima ravnopravna, u leksičkim, tvorbenim i gramatičkim morfemima, s ograničenjima povijesno uvjetovanima (tako *y*, *ξ*, *č*, *b* nisu nikad dolazili u inicijalnim pozicijama, a *ɾ* i *ʎ* u tvorbenim i gramatičkim morfemima). Npr.

1. *i*. U inicijalnoj poziciji potvrđeno je samo primarno *i* (u domaćim i stranim riječima): *i* 1, 6, 7, 10, 16 i d., *iman* 59 (< lat. hymnus), *ima* 5, 8, 15, 17, 24, 34, 36, *imaju* 10, 21, 26—27, *imavši* 14, *ime* 52, *Isukarst* 39, 49 (< *Iesus*) i dr. U ostalim pozicijama dolazi pored primarnog *i* i *i* < *ê*, *y*, npr. *biti* 19 (< byti), *dilnicu* 42—43 (< dēlnicŭ), *drugimi* 25 (< drugyimi), *mi* 41 (< my), *milostivi* 56 (< milostivyi), *mira* 40 (< mira), *misto* 6 (< mēsto), *pisan* 44 (< pēsнь), *pita* 18 (< pita-),

² Vidi, npr., S. Babić, *O odnosu samoglasnika u staroslavenskom i hrvatskosrpskom književnom jeziku*, »Radovi Zavoda za slavensku filologiju« 5, Zagreb 1963; P. Ivić, *Osnovnye puti razvitiya serbohrvatskogo vokalizma*, »Voprosy jazykoznanija« 1/1950, Moskva; M. Moguš, *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb 1971.

pripovijdanja 45 (< pripovjêd-), *prostriti* 24—25 (< prostrêti), *starišini* 7—8 (< starêšinë), *vični* 55 (< vjêčbny), *zapovidi* 58 (< zapovjêdi) i dr. Potvrđeno je i < lat. u : žezinanja 44 (< lat. jejunium).

2. e. U inicijalnoj poziciji *e* nije potvrđeno; *e* < *ê* je rijetko i dolazi samo u osnovnim morfemima: *petja* 44, *pred* 22, 24, 25; kao popratni vokal uz *r* dolazi dva puta: *sveršeni* 28—29, *sveršena* 32 (pored nesigurnog *svaršeno* 62 — u istoj riječi). U ostalim pozicijama (u osnovama i nastavcima) dolazi primarno *e* i *e* < *ê*. Npr. primarno *e*: *desnu* 40, *je* 7, 62, *jesu* 9, 17, 23, *jest* 11, *leži* 26, *mošenja* 46, *nebesko* 50, *reku* 38, *sestar* 2, 15, 34, *spasitelj* 39, 49, *upełati* 21, *žena* 11, 23, 32, 35, 37, *žezinanja* 44; *moje* 36, *tvoje* 53, *više* 8, 14 (N sg. n. nomin. i pronomin.), *našega* 3, 13—14, 46, *se* 11, 24, 27, 32, 41, 47, *tebe* 39, 41, 48, 50, 57 i dr.; *e* < *ê*: *red* 1, *reda* 3, 13, 20, *redovskom* 10, *svetoga* 3, 13, 20, 45, *sveto* 50, *svetu* 42, *svetom* 62, *svetih* 51, 52; *ime* 52; *ruke* 33, 35, 37, *druge* 22, *sve* 5, 29, *vse* 31, 37, *vaše* 35, 37 (N i A pl. f.), *slave* 40 (G sg. f.), *bude* 24, *odgovoret* 31, 37, *ustanet* 32 i dr. S primarnim *e* i *e* < *ê* u istoj riječi malo je potvrđeno: *negove* 58 (< *negovê*), *obučene* 17 (< *obljêčene*), *rečet* 30 (< *rečjêt*); *sestrê* 16 (< *sestrê* — A sg. f.), *veseleći* 41, 47 (< **veseljêt*’-).

3. a. U inicijalnoj poziciji dolazi samo primarno *a*: *ako* 11, *anjelov* 51. Ono je potvrđeno i u ostalim pozicijama, u čitavom nizu leksičkih, tvorbenih i gramatičkih morfema, npr. *da* 11, 57, *daruj* 54, *glas* 10, *jakosni* 56, *kako* 6, 23—24, *kapitul* 22, *kapitula* 5, *krajevstvo* 49—50, *na* 1, 4, 12 (2x), 19, 40, *napuni* 57, *našu* 42, *postavi* 40, *shraniš* 58, *stranom* 15 i dr.; *dokla* 26, *potla* 60, *najprija* 4, 17, *ima* 5, 8, 15, 17, 24, 34, 36, *imaju* 10, 21, 26—27, *imavši* 14, *poslati* 18, *pripisati* 53, *pripovijdanja* 45, *priura* 4, 16, 30, 59 i dr.; *činenja* 2, 13, 19—20, 46, *Dominika* 3, *duha* 57, *mira* 40, *mošenja* 46, *petja* 44, *pristolja* 40, *svita* 49, *dostojna* 7, *dobroga* 2, 13, 19, 45 i dr. (G sg. m. i n. — nomin. i pronomin.), *koja* 7, *ka* 18, *ona* 23, 32, 34—35 i dr. (N sg. f. pronom.), *ñima* 21 (I pl. pronom.), *sarcah* 47 (L pl. n.), *sestrami* 9, 25 (I pl. f.).

Svega je jednom potvrđeno *a* < *ê* iza palatala: *prijata* 19 (< *prijjêta*). Nema nijedne potvrde za *a* od poluglasa u jakom položaju, ali je potvrđena vokalizacija slabog poluglasa: *sazvati* 5 (< *sazvati*), *tada* 16, 23, 30, 59 (< *tjêgda*) i sekundarno *a*: *iman* 59, *molitav* 43, *pisan* 44, *psalam* 43—44, *sestar* 2, 15, 34. *A* se javlja i kao popratni vokal uz *r* (pored *e*): *Isukarst* 39, 49, *prostarta* 26, *sarcah* 47, *svaršeno* 62 (na fotokopiji posljednji primjer nečitljiv).

4. o je u ovom tekstu potvrđen samo kao primarni fonem, i to u osnovnim, tvorbenim i gramatičkim morfemima, npr. *bog* 54, *dokla* 26, *Dominika* 3, *dostojna* 7, *gospodin* 54, *molitav* 43, *mošenja* 46, *obradi* 15—16, *obučene* 17, *od* 1, 4, 9, 15, *odgovoret* 31, 37, *ona* 23, 32, 34—35,

³ Analiza teksta *Sibenske molitve* pokazuje istovjetnost u stupnju razvoja *r* i *l*: dekompoziciju na popratni vokal i konsonant *r*, *l* (vidi: D. Malić, *Sibenska molitva*, str. 119—123).

onu 18, 20, ovi 26, ovo 36, po 7 (2x), 10, 18, počni 59, poštenju 7, pojući 47, poslati 18, prostriti 24—25, zakonu 10, zapovidi 58, zvonca 4, života 53 i dr.; ako 11, kako 6, 23—24, tako 34, takova 11, duhovnu 12, jakosni 56, milostivi 56, negove 58, redovskom 10, krajevstvo 49—50, libro 53, misto 6, tilo 36 i dr.; drugo 8, nebesko 50, ovo 36, sveto 50, treto 14, umiženo 18, zajedno 6 (N i A=N sg. n. pronom.), duhovnoga 46—47, svetoga 3, 13, 20, 45, vsakoga 45 (G sg. m. i n. pronom.), priurom 24, 25, stranom 15, vodom 62, redovskom 10, svetom 62, većom 14—15 (I sg. f. nomin. i pronom. i L sg. m. pronom.), dilom 51—52 (D pl. n.), čini-
mo 43, prijmijemo 41 (1. l. pl. prez.) i dr.

5. u. Pored primarnog u u svim pozicijama, potvrđeno je i u < q u osnovama i nastavcima, u < ĳ u osnovnim morfemima, prijedložno-prefiksalsko u < v̄, v̄z- /v̄z- i u od lat.-tal. o. Npr. primarno u: druge 22, drugimi 25, duh 54, 55, 56, duha 57, Isukarst 39, 49, pridruži 50, razumni 55, učiniti 8—9, umiženo 18 i dr.; gospođinu bogu 48, poštenju 7, zakonu 10 (D L sg. m. i n.), meju 21, 33; darui 54; u < q: bude 24, mudri 55, ruke 33, 35; dilnicu 42—43, desnu 40, řu 61, onu 18, 20, svetu 42, ženu 21 (A sg. f. nomin. i pronom.), priporučuju 35 (1. l. sg. prez.), pojući 47 (ptc. prez.); imaju 10, 21, 26—27, jesu 9, 17, 23, reku 38 (3. l. pl. prez.); u < ĳ: napuni 57, obučene 17; u < v̄z: u 6, 11, 17, 23, 42, 47, 53, upeřati 21, ustanet 32; u od tal.-lat. o: kapitul 22 i d. (u kosim padežima; — lat. capitulum, tal. capitolo), priura 4, 16, 30, 59 i d. (u kosim padežima; lat. prior). Primjeri s primarnim u i u < q: družbu 42, duhovnu 12, dušu 35, priporučuju 35.

b) Konsonantski fonološki sustav

Tekst *Reda i zakona* pruža potvrde i za sve konsonante karakteristične za čakavski konsonantski fonološki sustav, s time da za *f* nema potvrda kao za samostalan fonem, već se javlja samo kao alofona varijanta konsonanta *v*, pa ne možemo biti sigurni da li se u govoru koji je podloga tekstu uopće već bio razvio kao samostalan fonem. Prema onom što o fonemu *v* govori Z. Junković⁴ jasno je da ga i za ovo starije jezično razdoblje možemo uključiti u red sonanata, odnosno zvonkih suglasnika. Kako zvučnost nije njihovo razlikovno obilježje, oni se u određenim pozicijama mogu i obezvučavati. Kao posljedica obezvučavanja *v* javlja se mjestimično njegov alofon *f*, ali on ne uvjetuje prijelaz fonema *v* iz reda sonanata među zvučne šuštave suglasnike. *V* se u susjedstvu šušta-
vih suglasnika ponaša kao i ostali sonanti: ne izaziva asimilaciju po zvučnosti, nego se prilagođava susjednom konsonantu. Otud pojava njegova alofona *f*, koji ima isto mjesto izgovora, ali ulazi u red bezvučnih šušta-
vih konsonata bez zvučnoga para. U tekstu nema ni zvučnih afrikata, ne-karakterističnih za čakavski sustav. Osim primarnog *j*, *j* je potvrđen i kao refleks prasl. **d'* i grčkoga palatalnoga *g* u starim grčko-latinskim posuđenicama.

⁴ Z. Junković, *Struktura sloga i fonološka vrijednost suglasnika v u književnom sustavu*, »Jezik«, god. XXI, br. 1, 2, Zagreb 1973—1974.

Prema tome, konsonantski sustav *Reda i zakona*, ako u nj uključimo i *f* (potvrđen samo kao poziciono uvjetovan), obuhvaća 23 fonema, i to:

a) s obzirom na zvučnost:

šuštavi	zvučni	b d g z ž
	bezvučni	p t k s š
	bez zvučno- ga para	(f) h c č ć
zvonki	j l ʎ m n ń r v	

b) s obzirom na način artikulacije:

Z	zatvorni	b p d t g k
T	tjesnačni	s z š ž h (f)
S	sonanti	j l ʎ m n ń r v
A	afrikate	c č ć

c) s obzirom na mjesto artikulacije:

labijali	p b m
labiodentali	v (f)
dentali	t d n c s z
palatali	č ć j ʎ ń š ž
velari	k g h
likvide	l r

Ti se konsonantski fonemi mogu ostvariti u različitim položajima i različitim međusobnim kombinacijama u okviru sloga i riječi, uz ograničenja koja i inače u jeziku postoje s obzirom na zvučnost, način i mjesto njihove artikulacije. S obzirom na slogotvorni element suglasnici kao neslogotvorni element tvore skupove sa strogo ograničenim brojem članova (tako u odnosu na vokal jedan suglasnik

predstavlja jednočlani suglasnički skup), i upravo su unutar tih skupova neke kombinacije ostvarive, a druge nisu (npr. ne ostvaruju se jedni pored drugih zvučni i bezzvučni; neke su suglasničke kombinacije neostvarive s obzirom na način ili mjesto izgovora; u intervokalnom položaju svi su suglasnici ostvarivi). Međutim, i od ostvarivih kombinacija obično nisu sve iskorištene.⁵ Kako je analizirani tekst kratak, lako je predočiti sve ostvarene suglasničke kombinacije, samo što je njihov broj daleko ispod broja mogućih ostvaraja u datom sustavu. To su:

1) na početku riječi

a) jednočlani suglasnički skup

Na početku riječi, ispred slogotvornog elementa, svi su suglasnici ostvarivi, iako u ovom tekstu nisu svi potvrđeni (izostaju: c, ć, f, ĵ, š):

b: *biti* 19, *bog* 54

č: *činimo* 43, *čiñenja* 2 i d.

d: *daruj* 54, *dil* 2, *Dominika* 3, *duh* 54, 55

g: *gospodin* 54,

h: *habit* 17

j: *jesu* 9, 17, *jest* 11

k: *kako* 6, *kapitul* 22, 23, *koja* 7

l: *leži* 26, *libro* 53

m: *meju* 21, 33, *milostivi* 56, *molitva* 32, *mudri* 55

n: *napuni* 57, *nebesko* 50

ñ: *ñegove* 58

p: *petja* 44, *pisan* 44, *počni* 59

r: *razumni* 55, *red* 1, *reda* 3 i d.

s: *sazvati* 5, *sarcah* 47, *sestre* 20 i d.

t: *tada* 16 i d., *tebe* 39 i d., *tilo* 36

v: *vaše* 35, 37, *veseleći* 41, 47, *vični* 55, *vodom* 62

z: *zakon* 1, *zapovidi* 58

ž: *žena* 11 i d., *života* 53.

b) dvočlani suglasnički skup

aa) na početku korijenskog morfema

[br (ZS)]: *o-brati* 15—16

dr (ZS): *drugo* 8, *družbu* 42

dv (ZS): *dvi* 16, 20

gl (ZS): *glas* 4

[hr (TS)]: *s-hraniš* 58

kr (ZS): *kraļevstvo* 49—50, *tri-krat* 36, *po-kropi* 61

pr (ZS): *pred* 22 i d., *pridruži* 50, *priura* 4 i d.

ps (ZT): *psalām* 43—44

⁵ Vidi o tome: Z. Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*, »Rad JAZU«, knj. 363, Zagreb 1972, str. 83—99.

sl (TS): *slave* 40, *po-slati* 18
 sp (TZ): *spasitelj* 39, 49
 st (TZ): *starišini* 7—8, *starimi* 9, *po-staviti* 6
 sv (TS): *sve* 5, *sveti* 17, *sveršena* 32, *svita* 49, *svoje* 41
 tr (ZS): *treto* 14, *trikrat* 36
 tv (ZS): *tvoje* 53
 vs (ST)>fs (TT): *fsakoga* 45
 zn (TS): *znani* 56
 zv (TS): *sa-zvati* 5, *zvonca* 4.

Najzastupljeniji su najtipičniji konsonantski skupovi *zativni* + *sonant* (8), zatim *tjesnačni* + *sonant* (5); manje tipični *tjesnačni* + *zativni* su malobrojni (2), a netipični *zativni* + *tjesnačni* (1) zastupljen je samo u riječi stranog podrijetla; *sonant* + *tjesnačni* preoblikuje se u isto tako netipičan, zapravo neodrživ, skup *tjesnačni* + *tjesnačni*, pa dolazi do metateze prvotnog skupa u tipičniji *tjesnačni* + *sonant* (vs>fs — vs>sv). U zagradi su početni skupovi korijenjskih morfema potvrđeni samo u složenicama.

bb) na početku složene riječi
 sv (TS): *s-veršeni* 28—29, *s-veršena* 32, *s-varšeno* 62.

c) tročlani suglasnički skup
 aa) na početku korijenjskog morfema

str (TZS): *stranom* 15, *straha* 57, *pro-strit* 24—25.

bb) na početku složene riječi

shr (TTS): *shraniš* 58,
 skr (TZS): *skrušeno* 18—19.

2) na kraju riječi

a) jednočlani suglasnički skup

Kao i na početku riječi, i na kraju je moguće pretpostaviti kao ostvarive sve suglasnike, ali je njihova potvrđenost u ovom slučaju još manja nego na početku (izostaju: b, c, č, f, k, n, p, z, ž):

ć: *pomoć* 12

d: *red* 1 i d., *od* 4, 15, *pred* 22, 25

g: *bog* 54

h: *duh* 54 i d., *nih* 5, *druzih* 54, *svetih svojih* 52, *sarcah* 47

j: *daruj* 54, *segaj* 39, 49

l: *dil* 2 i d., *kapitul* 22

ļ: *spasitelj* 39, 49

m: *psalam* 44, *priurom* 24, *dostojnim* 52, *dilom* 52

n: *zakon* 1, *pisan* 44, *gospodin* 54, *amen* 58, *iman* 59

r: *sestar* 2, 34, *ter* 62

s: *glas* 4, 10, *mis* 43

š: *razumiš* 58, *shraniš* 58

t: *hābit* 17, *rekut* 29, *ustanet* 32

v: *molitav* 43, *anjelov* 51.

Iz kosih padeža *oca* 3 i *Dominika* 3 zaključujemo i o postojanju suglasnika *c* i *k* na kraju riječi. Sonant *v*, koji se u nekim pozicijama ostvaruje kao alofon *f*, potvrđen je i na kraju riječi bez promjene, iako i tu, zbog slabljenja artikulacijskog intenziteta, postoji mogućnost njegova ostvaraja kao *f*.

b) dvočlani suglasnički skup

st (TZ): *jest* 11.

c) tročlani suglasnički skup

rst (STZ): *Isukarst* 39, 49.

3) unutar riječi (bez obzira na granicu sloga)

a) jednočlani suglasnički skup

Unutar riječi svi su jednočlani skupovi ostvarivi. Zbog njihove običnosti nije potrebno navoditi primjere. Navodim ih samo za one koji nisu potvrđeni na početku riječi, a potvrđeni su u intervokalnom položaju:

c: *dilnicu* 42—43

ć: *više* 8 i d.

ļ: *moļenja* 46

š: *našu* 42, *našega* 3 i d., *naših* 2 i d.

b) dvočlani suglasnički skup

br (ZS): *dobroga* 2 i d., *libro* 53

čn (AS): *vični* 55, *počni* 59

čń (AS): *vičńega* 53—54

čt (AZ): *počtenju* 7

dg (ZZ): *odgovoret* 31, 37

dn (ZS): *zajedno* 6

dr (ZS): *mudri* 55

jn (SS): *dostojna* 7, *dostojnim* 52

kl (ZS): *dokla* 26

lj (SS): *pristolja* 40

lm (SS): *psalmi* 26, 28

ln (SS): *dilnica* 42—43

mļ (SS): *primļenja* 1, *prijimļemo* 41

mn (SS): *razumni* 5

nc (SA): *zvonca* 4

nj (SS): *čińenja* 2 i d., *pripovidanja* 45, *anjelov* 51

sk (TZ): *nebesko* 50

sn (TS): *desnu* 40, *jakosni* (< stn) 56

sp (TZ): *gospodin* 54, *gospodinu* 48

st (TZ): *sestar* 2 i d., *misto* 6, *milostivi* 56

tj (ZS): *petja* 44

tl (ZS): *potla* 60

tv (ZS): *molitva* 32
[vn (SS) > fn (TS): *duhofnu* 12, *duhofnoga* 46—47
vš (ST): *imavši* 14
žb (TZ): *družbu* 42, *družbi* 51.

c) tročlani suglasnički skup

str (TZS): *sestre* 5—6 i d., *sestrami* 9 i d.
vsk (STZ) > fsk (TTZ): *redofskom* 10.

d) četveročlani suglasnički skup

vstv (STZS): *krajevst*[v]o 50 (ovaj skup moramo ipak uzeti samo uvjetno, uz pretpostavku da je drugo *v* u *chragleufto* ispalo pisarskom greškom).

Primjeri pokazuju da su unutar riječi moguće znatno brojnije konsonantske kombinacije nego na njenu početku i kraju. Među dvočlanim skupovima i tu su najčešći tipični suglasnički skupovi *zatvorni* + *sonant* i nepotvrđeni na početku i kraju *sonant* + *sonant*. Ostali su znatno rjeđi. Od tročlanih skupova potvrđen je tipičan skup *tjesnačni* + *zatvorni* + *sonant* (str), a skup *sonant* + *tjesnačni* + *zatvorni* mijenja se u *tjesnačni* + *tjesnačni* + *zatvorni* (vsk > fsk), mada prvotni poredak zadržava u spomenutom četveročlanom skupu (vstv).

Svi ti popisi predočuju inventar i distribuciju iz teksta potvrđenih vokalnih i konsonantskih fonema, ali o njihovoj fonetskoj realizaciji na osnovi pisanog teksta ne možemo izvoditi sigurne zaključke. Ne možemo, npr., biti sigurni kako su se realizirali fonemi *j* i *ć*, iako su nedvojbeno zasvjedočeni u sistemu, i to *j* čak trojakog podrijetla (kao i inače u čakavskim govorima). O izgovoru *v* možemo nešto više zaključiti na osnovi promjena kojima je u određenim situacijama podlijegao (*v* > *f*, *vǣ* > *v* > *u*). Posebno će biti govora o onim fonološko-fonetskim promjenama i pojavama odraženima u spomeniku koje su s obzirom na vrijeme njegova postanka relativno recentne — i relevantne — i o onima za koje tekst pokazuje da su upravo u toku.

B. Vokalne pojave

a) Vokalizacija poluglasa

Jedna od najznačajnijih vokalnih pojava u spomenicima 14. st. svakako je u sudbina poluglasa, odnosno rezultati njihova prijelaza u *a*, i to ne samo tzv. vokalizacije jakog poluglasa nego i slabog, u određenim pozicijama, i sekundarnog, što je posebno karakteristično za čakavske govore.⁶ Pri tome samo latinički spomenici odražavaju stvarno stanje u živom govoru, dok se u glagoljske, zbog pisarske tradicije,

⁶ Vidi o tome: M. Moguš, *Fonološki kriteriji za određivanje čakavskoga narječja*, »Radovi Zavoda za slavensku filologiju« 13, Zagreb 1973, str. 29.

ta pojava, u 14. st. još sasvim recentna, tek sporadično probija. Osobito je vokalizacija slabog poluglasa kolebljiva pojava, različita od spomenika do spomenika, dakle od govora do govora, a i unutar jednog govora vremenski i poziciono neuvjetovana, neusklađena, neusustavljena.⁷ U 14. st. njena je kolebljivost u okvirima pojedinih govora sigurno veća nego kasnije jer u to doba još nisu ustaljene ni sve pojave u vezi s vokalizacijom jakog poluglasa.⁸

U *Redu i zakonu* nema potvrda za vokalizaciju poluglasa u jakom položaju, a vokalizacija slabog poluglasa potvrđena je u: *tada* (< tɔgda) 16, 23, 30, 59 i *sazvati* (< sɔzvati) 5. Za oba slučaja moglo bi se reći da su vokalizaciju uvjetovali fonetski razlozi, tim prije što oni i nisu karakteristični samo za čakavski dijalekt jer je tako i u štokavskom. Nema takve vokalizacije u: *shraniš* 58, *skrušeno* 19, *skrušenu* 42. Za čakavski je sustav svojstvena pojava vokalizacije sekundarnog poluglasa u genitivu plurala imenica *o-*, *jo-* i *a-*, *ja*-osnova, morfološki uvjetovana čakavskim nultim nastavkom za taj padež (nakon gubljenja poluglasa s kraja riječi): *sestar* 2, 15, 34, *molitav* 43, *psalam* 43—44, *pisan* 44. Jednom je sekundarno *a* potvrđeno u nominativu singulara: *iman* 59 (< lat. hymnus). Teško je reći radi li se o imenici muškog ili ženskog roda jer je ništa bliže ne označuje kao takvu, a obje mogućnosti postoje: da je zadržala rod kao u jeziku izvorniku ili da se u rodu prilagodila našoj općoj imenici *pisan*. Sekundarni poluglasi pokazuju da je u govoru što ga predstavlja tekst *Reda i zakona* i vokalizacija jakog poluglasa već morala biti završena pojava, dok vokalizacija slabog poluglasa nije provedena u svim slučajevima gdje postoji za nju mogućnost ostvaraja.

b) Refleks jata

Refleksi jata u 14. st. također su već rezultat završenog procesa i jedan su od najvažnijih indikatora za lokalizaciju nekog spomenika. *Red i zakon*, kako je već rečeno, ima i mjesnu i vremensku odrednicu. On pripada krugu zadarskih spomenika, a Zadar se nalazi na onom čakavskom području koje se odlikuje mješovitim ikavsko-ekavskim refleksom jata, s očitom prevagom ikavizama, dakle s poljuljanom pravilnošću djelovanja zakona Jakubinskog.⁹

U *Redu i zakonu* dolaze ovi refleksi jata: a) u korijenskim morfemima: *dil* 2, 13, 19, *dilnicu* 42—43, *dilom* 51—52, *misto* 6, *pisan* 44,

⁷ Primjere za jednu određenu kategoriju (imenice na *-stvo*) vidi u mojim radovima *Šibenska molitva*, str. 111 i *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, Zagreb 1972, str. 96.

⁸ Vidi: J. Vrana: *Hrvatskologoljski blagdanar*, »Rad JAZU«, knj. 285, JAZU, Zagreb 1951, str. 125.

⁹ Vidi o tome: M. Rešetar, *Primorski lekcionari XV. vijeka*, »Rad JAZU«, knj. 134, JAZU, Zagreb 1898, str. 109—141; G. Ružičić, *Jezik Petra Zoranića*, »Tužnoslovenski filolog«, knj. 9, Beograd 1930, str. 43—72; V. Jakić-Cestarić, *Refleksi jata na sjevernodalmatinskim otocima*, »Radovi Instituta u Zadru«, sv. 3, JAZU, Zagreb 1957, str. 407—420.

petja 44, *svita* 49, *tilo* 36, *pripovidanja* 45, *zapovidi* 58, *vični* 55, *vičnega* 53—54, *viče* 8, 14, *vića* 9; b) u prefiksalsnim morfemima: *najprijia* 4, 17, *priporučuju* 35, *pripovidanja* 45, *pristolja* 40, *pred* 22 (2x), 24, 25 (2x); c) u sufiksalsnim morfemima: *prostriti* 24—25, *razumiš* 58 (glag. osnove), *dvi* 16, 20, *tebi* 54, *druzih* 34 (dekl. brojeva, lič. zamj. i pronom. promj.), *najstarije* 16 (komp.), *starišini* 7—8 (komp. tvorba). U oblicima dativa i lokativa singulara imenica ženskog roda i lokativa imenica muškog i srednjeg roda vjerojatnije se radi o sinkretizmu s palatalnim osnovama nego o refleksu jata.

Dakle, u *Redu i zakonu* su samo s ikavskim refleksom potvrđeni korijeni koji su inače u velikom dijelu srednjočakavskih (pa čak i južnočakavskih) govora podložni mješovitom refleksu: *děl* (= *dio* i *djelo*), *měst-*, *svět-*, *těl-*, *věd-*, *věk-*, *vět-*. S mješovitim refleksom dolazi samo korijen *pê-* (*pisan* i *petja*) i prefiks *prê-*, s time da je i u njemu redovan refleks *i* osim u prijedlogu *pred*, u kojem je uvijek *e*. Prema tome, u *Redu i zakonu* očita je prevaga ikavizama i time se on razlikuje od ostalih spomenika zadarskog jezičnog kruga, u kojima svima, u jednim više, u drugima manje, postoji određen broj ekavizama u osnovama što podliježu mješovitom refleksu. U morfološkim i tvorbenim formantima *ê* > *i* na čitavom mješovitom ekavsko-ikavskom području (po zakonu Jakubinskog i djelovanjem analogija unutar različitih oblika iste riječi ili osnove).¹⁰ To bi mogao ujedno biti i jedan od poticaja sinkretizma u određenim morfološkim kategorijama (npr. u deklinaciji imenica ženskog roda na *-a*).

Već sam govoreći o jeziku *Šibenske molitve*¹¹ primijetila da se *Red i zakon* u usporedbi s ostalim zadarskim spomenicima odlikuje izrazitijim ikavizmom, što bi moglo značiti ili da ga nije pisao Zadraniin ili da je ikavština polovinom 14. st. zahvaćala i grad Zadar, dakle dopirala sjevernije nego u 15. i kasnijim stoljećima, kada se Zadar i njegova okolica odlikuju mješovitim refleksom jata. O tome se može samo nagađati dok nema istovremenih ili starijih spomenika za usporedbu.

S mlađim zadarskim spomenicima, pa i šire uzevši srednjodalmatinskim (usp. npr. *Šibensku molitvu* i ostale šibenske spomenike¹²), *Red i zakon* se, što se tiče refleksa jata, ne podudara. Tako npr. za *Žića otaca*, latinički spomenik nastao oko 1400. g., po Ivšićevu mišljenju: na zadarskom području, Ivšić¹³ navodi da ima mješoviti refleks jata

¹⁰ Pored već spomenutih radova G. Ružičića (JF 9, str. 44—46), V. Jakić-Cestarić (str. 412), J. Vrane (str. 120—122), vidi i: J. Ivšić, u *senjskom govoru*, »Južnoslovenski filolog«, knj. 10, Beograd 1931, str. 172, 173; M. Moguš, *Današnji senjski govor*, »Senjski zbornik« II, Senj 1966, str. 33—36; A. Nazor, *Kulturnopovijesno značenje izdanja glagoljske tiskare u Senju g. 1494—1508*, »Slovo« 21, Zagreb 1971, str. 430—431).

¹¹ Vidi: D. Malić, o. c., str. 115—117.

¹² Vidi: D. Malić, o. c., str. 115—119.

¹³ S. Ivšić, *Nekoliko napomena uz starohrvatski tekst »Žića svetih otaca«*, »Starine«, knj. 40, JAZU, Zagreb 1939, str. 246.

(po zakonu Jakubinskog). U usporedbi s ostalim spomenicima zadarskog područja uzimat ću u obzir samo one korijene s jatom koji se javljaju i u *Redu i zakonu*. Tako za spomenike sa zadarskih otoka do polovine 15. st. i sa zadarskog kopna iz 15. i 16. st. V. Cestarić¹⁴ navodi s ekavskim ili s mješovitim refleksom korijene *děl-, mĕst-, pĕ-, tĕl-, svĕt-, vĕd-, vĕt-* i prefiks *prĕ-*. Za zadarskog pisca Š. Budinića ista autorica¹⁵ navodi kao korijene s ikavskim refleksom *mĕst-, svĕt-, vĕd-*, s ekavskim *pĕ-*, a s mješovitim *dĕl-, tĕl-, vĕt-, prĕ-* i *prĕd-*. Za *Zadarski leksionar* iz polovice 15. st. M. Rešetar¹⁶ kao ekavski navodi korijen *pĕ-*, a kao mješovite *dĕl-, mĕst-, tĕl-* i prefiks *prĕ-*. Iz *Korčulanskog odlomka*, koji se također pripisuje Zadru, Rešetar kao ekavske korijene navodi *mĕst-, tĕl-*, a kao mješoviti *vĕk-*.¹⁷ Za Zoranićev jezik G. Ružičić¹⁸ navodi kao ekavske korijene *dĕl-, mĕst-, svĕt-, vĕk-, vĕd-*, a kao mješovite *pĕ-, tĕl-, vĕt-* i prefiks *prĕ-* (u prijedlogu *prid* običan je refleks *i*, dok je *e* izuzetan). U zadarskom tekstu prikazanja o sv. Margariti, u prijepisu nastalom oko 1600,¹⁹ od korijena koji nas ovdje zanimaju ikavski refleks dolazi redovito u *tĕl-* i u prijedlogu *prid*, prevladava u prefiksu *prĕ-*, a s ekavskim je refleksom potvrđen glagol *peti* (< *pĕ-*).

Kao što se može vidjeti, zadarski spomenici 14—16. st. ne slažu se s obzirom na refleks jata posve ni međusobno, ni s *Redom i zakonom*, ali u svima njima ima u prosjeku mnogo više ekavizama nego u njemu. Većina korijena s jatom koji se u njemu pojavljuju mogu imati mješoviti ili čak ekavski refleks, ali se riječi od njih izvedene u pojedinim spomenicima međusobno ne slažu, tako da bi ikavizam možda mogao biti i individualni izbor pisca između dviju mogućnosti, tim prije što se većina ikavizama iz *Reda i zakona* može naći i u ostalim zadarskim spomenicima, iako nigdje svi na okupu i u svakom spomeniku u drugačijem omjeru. Tako je npr.²⁰ u spomenicima sa zadarskih otoka do polovine 15. st. potvrđeno: *svit* (kao korijen s ikavskim refleksom), *dilnica* pored *del*, *pripovidal* pored *preporučam*, *pripovidanje* pored *zapovedi*, *prid* i *pred*, ali samo: *mesto*, *telo*, *peti*; među ikavizmima iz spomenika sa zadarskog kopna 15. st. V. Cestarić navodi: *starišinu*, *razdili*, *zapovidam*; u *Zadarskom leksionaru* ima npr. *dilo* pored *del*, *misto* i *mesto*, *tilo* i *telo*, *viće*, ali *petja*, *petju*. U zadarskom prikazanju o sv. Margariti nalazimo npr. *pisam* pored *peti*, *dila* (= djela, dijela), *misto*, *misti*, *svit*, *svitu*, *tilo*, *povidati*, *spovidati*, *zapovida*, *vičnega*, *vični*, *vik*, *obastriše*, *priporučim* i dr. Iz Š. Budinića V. Cestarić navodi *misto*, *zapovidi*, *povidati*, *vikuvičnoj* kao reflekse ikavskih, a *dil*, *dilom*, *priporuči*, *tilo*, *prid* i *pred* kao reflekse mješovitih osnova. U Zoranića *dil*, *dilo*,

¹⁴ V. Jakić-Cestarić, o. c., str. 409—410.

¹⁵ V. Jakić-Cestarić, o. c., str. 411.

¹⁶ M. Rešetar, o. c., »Rad« 134, str. 109—111.

¹⁷ M. Rešetar, o. c., str. 111.

¹⁸ G. Ružičić, o. c., JF 9, str. 46—58.

¹⁹ F. Fancev, *Građa za povijest hrvatske crkvene drame*, »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. 11, JAZU, Zagreb 1932, str. 11—38.

²⁰ Svi ovdje navedeni primjeri su iz netom citiranih djela.

misto, svit, zapovida, pripovidati, vični, prostriv, starišina spadaju među ikavske reflekse, a *pisam pored petje, tilo, najpri, pristol, priporučiti, prid* (uz izuzetno *pred*) u mješovite.

Prema tome, svi ikavizmi iz *Reda i zakona* nalaze se u zadarskim spomenicima, iako nigdje tako dosljedno zastupljeni, pa bi stvarno mogli biti posljedica zapisivačeva svjesnog izbora. Ipak začuđuje dosljednost kojom je taj izbor proveden. S druge strane, da je *Red* i *zakon* veći tekst, možda bi i on pokazao veću šarolikost u zastupljenosti refleksa jata, premda i razmjerno manji tekstovi (npr. isprave) pokazuju mješovite reflekse.

c) Vokalno *ɣ* i *ʃ*

Primjeri s vokalnim *ɣ* što se javljaju u tekstu *Reda i zakona* pišu se na dva načina: s popratnim vokalom *a* i *e*: *prostarta* 26, *Isukarst* 39, 49, *sarcak* 47, *svaršeno* 62 (neprovjereno — u nečitkom dijelu fotokopije), *sveršena* 32, *sveršeni* 28—29. Svoj stav o tome da popratni vokal uz *ɣ* (i *ʃ* — gdje se javlja) u najstarijim hrvatskim latiničkim spomenicima nije samo stvar ortografske manire, već da vjerojatno predstavlja govornu osobinu koja je našla odraza i na pismu i koja ima svoj autohtoni razvojni tok u okvirima općeslavenskog konteksta, iznijela sam u svom radu o jeziku *Šibenske molitve*.²¹ Isto mišljenje zastupa M. Moguš²², ističući da se vokal uz *ɣ* nije razvio »neposredno od *br* i *ɛr* vokalizacijom poluglasa«, već da se radi »o posebnom razvoju slogotvornoga *ɣ* kakav se zbio i u nekim drugim slavenskim jezicima«.

Najbolji dokaz da latinička grafija nije nužno zahtijevala popratni vokal u obilježavanju vokalnog *ɣ* nalazimo u *Žićima otaca*²³, također spomeniku iz tog prvog razdoblja hrvatske latiničke pismenosti (nastalom oko 1400). Njegov se tekst sastoji od prijevoda dvaju prevodilaca s latinskog, od kojih jedan vokalno *ɣ* gotovo dosljedno bilježi s *r* (uz sporadično pisanje *ri*), npr. *ʃrhu*, *ʃrdech*, *ʃatre*, *u ʃrdci*, *ʃmrti*, *trʃsnicha*, *iʃucʃcha*, *mrtaf*, *prʃfu*, *na ʃmrti*, *ʃrdce*, *četʃrto*, *iʃucʃsta*, *urtal* (pored: *priuo* (2x), *ʃricalo*, *četʃfriti*). Isti pisar vokalno *ʃ* piše češće s popratnim vokalom nego bez njega, npr. *pluch*, *pluteno*, *napllune*, *dllusan* pored *pltenomu*, *ʃtlpi*. Prema tome, mogućnost obilježavanja *ɣ* s *r* postojala je i onda kao i danas, tamo gdje je to bila govorna osobina, pa i pojava popratnog vokala mora imati podlogu u stvarnom izgovoru.

To što se u istim spomenicima javljaju uz *ɣ* različiti popratni vokali, ne mijenja mnogo na stvari. Spomenike s različitim popratnim vokalima uz *ɣ* treba tek proučavati s obzirom na mogućnost njihove po-

²¹ D. Malić, *Šibenska molitva*, str. 119—123. Tamo je navedena i literatura o tom problemu.

²² M. Moguš, *Fonološki kriteriji*..., str. 30—31.

²³ V. Premuda, *Starohrvatski latinički rukopis »Žića sv. otaca«*, »Starine«, knj. 40, JAZU, Zagreb 1939. — primjeri na str. 195—201.

zicione uvjetovanosti.²⁴ Osim toga, ne treba smetnuti s uma ni to da je u spomenicima 14. i 15. st. ta pojava refleksa slogotvornog *r* još sasvim recentna pojava, koja je još mogla biti u previranju, pa spomenici odražavaju neizdiferenciranost izgovora, u kojem više fonološki ne postoji pluglas ili njemu sličan fonem koji je bio nosilac vokalnosti slogotvornog *r*, pa se ta vokalnost najčešće realizira na jedan od dva najbliža moguća načina, kao susjedni vokal *a* ili *e* ($a \leftarrow b \rightarrow e$).

Isto stanje kao u *Redu i zakonu* nalazimo i u *Zadarskom lekcionaru* iz 15. st., tj. *ar* i rjeđe *er*²⁵, a tako je i u Zoranića. Ružičić²⁶ drži da je to ortografska manira i na osnovi usporedbe s glagoljskim listinama 15. st. zaključuje da je *r* u govoru još neizmijenjeno, premda glagoljski spomenici zbog svoje ortografske tradicionalnosti ne daju podatke o stvarnim govornim osobinama kraja u kojem nastaju.

Različite mogućnosti izgovora slogotvornoga *r* postoje i u suvremenoj jezičnoj stanju. Tako, npr., B. Jurišić²⁷ za govor otoka Vrgade navodi dvojaki izgovor: *r* i *er*, pri čemu je *e* više ili manje izrazito, a raznolikost u izgovoru objašnjava ovisnošću o »napetosti artikulacije u vezi sa stupnjem afektivnosti«. Isto stanje B. Jurišić konstatira na temelju spomenika i za razdoblje od 300 godina unatrag (s time da *ar* i *ir* za Vrgadu smatra pisarskom manirom). Krajem 19. st. Milčetić²⁸ za govore Kvarnerskih otoka također konstatira različite mogućnosti izgovora *r*: a) samoglasno *r* (ispred kojeg se može čuti i vrlo slabo *e*); b) *ar* (uz koje se ponekad može čuti i *er*); to *a* (i *e*) može biti i vrlo slabo, ali se ipak razabire; c) *er* (koje metatezom može dati *re*). Međutim, iako se od najstarijih spomenika do suvremenog stanja u jeziku može konstatirati izgovor popratnog vokala uz *r*, ne smijemo sasvim odbacivati ni pomisao o pisanju popratnog vokala kao posljedici pisarske manire, ali to jednako vrijedi i za glagoljske spomenike kao i za latiničke, i to prije za mlađe negoli za starije.

Za vokalno *l* u tekstu *Reda i zakona* samo su dva primjera: *obučene* 17, *napuni* 57. Koliko mi je poznato, to su dosad najstarije čakavske poznate potvrde za refleks *u* na mjestu slogotvornog *l*. Šibenika molitva ima *ul*, *ol*, *al*, *Žiča otaca ll*, *llu*, zadarski latinski spomenici 14. i poč. 15. st. *ol*, *ul* (npr. *Vulcinna* 1337—1370, 1333—1346, *Vulcigna* 1402, *Volcina* 1370),²⁹ *Korčulanski odlomak* s kraja 14. ili poč. 15. st. *ul* pored *u*, dok

²⁴ Jedan takav pokušaj za starije razdoblje (9—11. st.) jest rad R. Boškovića *Eventualni tragovi dispalatalizacije r vokalnoga u južnoslovenskim jezicima*, »Južnoslovenski filolog«, knj. 30, sv. 1—2, Beograd 1973, str. 251—259.

²⁵ M., Rešetar, o. c., »Rad« 134, str. 141.

²⁶ C. Ružičić, o. c., JF 9, str. str. 14, 90—91.

²⁷ B. Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, I dio, Biblioteka »Hrvatskog dijalektološkog zbornika«, JAZU Zagreb 1966, str. 26—29.

²⁸ I. Milčetić, *Čakavština Kvarnerskih otoka*, »Rad JAZU«, knj. 121, Zagreb 1895, str. 104—105.

²⁹ V. Jakić-Cestarić, *Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena*, »Radovi Instituta JAZU u Zadru«, sv. 19, Zadar 1972, str. 178—179.

se u *Zadarskom* i *Bernardinovu lekcionaru* već bez izuzetka nalazi u na mjestu l .³⁰ I iz štokavskih spomenika potvrđeno je $u < l$ uglavnom tek s kraja 14. st.³¹ iako je sporadičnih promjena $l > u$ bilo i ranije, kao što pokazuje primjer *caromb bugarbskomb* u pismu humskog župana Radoslava već iz 1254.³²

d) *Refleks a < ę* iza palatala potvrđen je samo u jednom primjeru: *prijata* 19. Drugih potvrda za $ę$ iza palataka i nema, a u ostalim pozicijama $ę$ normalno daje *e*.

e) *Ostale vokalne pojave* su malobrojne. Nikakvih posebnosti kojima bi se odlikovao ovaj tekst nema.

Situacije u kojima bi moglo doći do gubljenja početnog vokala nisu potvrđene. Do gubljenja krajnjeg *i* u infinitivu i participu prezenta još ne dolazi, ali to je osobina i nešto mlađih čakavskih spomenika (npr. *Šibenske molitve*, duhovnih pjesama iz *Pariškoga kodeksa*, *Žića otaca*, *Rogovskih regula*, a promjene u tom pravcu još nema ni u *Zadarskom* i *Bernardinovu lekcionaru*). Primjeri: *sazvati* 5, *postaviti* 6, *učiniti* 8—9, *primiti* 12, *poslati* 18, *biti* 19, *upejati* 21, *prostriti* 24—25, *reći* 27, 34, 36, *pripisati* 53; *veseleći* se 41, 47, *pojući* 47. Otpadanje krajnjeg vokala potvrđeno je samo u *ter* 62 (< *teže*).

Kontrakcija vokala potvrđena je u oblicima zamjenice *koji* (iako nije obavezna) i glagola *primiti*: *ke* 9, 10, 16, 20, 23, *ka* 18, ali *koja* 7 (bez ispadanja intervokalnog *j* i bez kontrakcije); *primiti* 12, *primi* 39, 48, ali *prijimjemo* 41.

Na osnovi grafije utvrđeno je da inicijalno *i* ne dobiva prejotaciju.

Strane riječi primljene su uglavnom bez promjene ili s neznatnim promjenama osnovnih vokala: *anjelov* 51 (lat. *angelus*), *Dominika* 3 (lat. *Dominicus*), *iman* 59 (lat. *hymnus*; — sa sekundarnim *a*), *psalmi* 26, 28, *psalam* 43—44 (lat. *psalmus*; — sa sekundarnim *a*), *libro* 53 (lat. *liber*); zatim s promjenom lat.-tal. *o* u *u*: *kapitula* 5, *kapituli* 11, 32, *kapitul* 22 (tal. *capitolo*), *priura* 4, 16, 30, 59, *priuru* 22, *priurom* 24, 25, *priure* 33—34 (lat. *prior*); s promjenom lat. *u* u *i* (vjerojatno preko *y*): *žežina* 44 (lat. *jejunium*).

C. Konsonantske pojave

a) *Suglasnik v*

U vezi sa suglasnikom *v* dva su osnovna problema. Jedan je razvoj prijedložno-prefiksalnog *v* (<*v*6, *v*6-/*v*6-), a drugi je njegovo ponašanje u konsonantskim skupovima i na kraju riječi. U poglavlju o grafiji

³⁰ M. Rešetar, o. c., »Rad« 134, str. 142.

³¹ Vidi u ARJ s. v. *Duga Gora* (potvrda iz 1381), *humski* (1938, 1404, 1405). Usp. riječi od osnova *dug-*, *hum-*, *kuk-*, *puk-*, *pun-*, *put-*, *sunc-*, *suz-*.

³² F. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, str. 44.

utvrđeno je da je i u *Redu i zakonu*, kao i u ostalim čakavskim spomenicima 14. st., u previranju pojava prijelaza *vǃ*, *vǃ-/vǃ-* u *u*. Kao i mnoge druge pojave u konsonantizmu, i ona je posljedica gubljenja poluglasa u slabom položaju, nakon čega se stvaraju višočlani konsonantski skupovi nezgodni za izgovor. Druga varijanta uklanjanja tih neprikladnih konsonantskih skupova, vokalizacija slabog poluglasa (*v > va*), česta u čakavskim govorima, u ovom tekstu nije potvrđena. Uklanjanje novonastalih, za izgovor neprikladnih konsonantskih skupova ostvaruje se različitim sredstvima. Jedno od njih je i pretvaranje neslogotvornog člana konsonantskog skupa u slogotvorni³³, što se dešava sa suglasnikom *v* koji nakon gubljenja poluglasa dolazi u poziciju ispred drugih suglasnika ili suglasničkih skupova. Omogućuje to kvaliteta suglasnika *v*, koji se »razvio iz polusamoglasničkog dvousnenog *w*, koji je bio zapravo neslogotvorno *u*«³⁴ i koji se i u našem jeziku, gdje je pretežno labiodental, može ostvariti kao bilabijal, i to uz vokale stražnjega niza³⁵, a takav je bio i ž.

Na osnovi grafije može se zaključiti da s *u* vjerojatno treba čitati: *upejati* 21, *ustanet se* 32; *u misto* 6, *u kapituli* 11, 23, *u sveti* 17, *u družbu* 42, *u sarcah* 47, *u libro* 53, a s *v*: *v kapitul* 21—22, *v ruke* 35, 37, *v krajevstvo* 49—50.

Gubljenjem slabog poluglasa *v*, bez obzira na to da li je prijedlog ili prefiks, dolazi u nove konsonantske skupove, od kojih je većina neprikladna za izgovor. Ipak, u slučaju kad je prijedlog, *v* se može naći i ispred samoglasnika, pa takve pozicije vjerojatno podupiru nešto dulje *v* u ulozi prijedloga, ne samo tamo gdje se nađe u ostvarivom skupu nego i tamo gdje s idućom riječju tvori neprikladan konsonantski skup. Spomenici 14. st., kad je ta pojava očito u toku, pokazuju manje kolebanja u prijelazu prefiksalnog *v* u *u*, nego prijedložnog, odnosno češće je prefiksavno *u < vǃ* nego prijedložno.³⁶ Analizom sloga Junković je u spomenutom radu konstatirao koji su konsonantski skupovi mogući i ostvarivi, a koji su nedopušteni, te se u jeziku traže i nalaze sredstva da se izbjegnu. Takvi nedopušteni skupovi su kad se na početku sloga nađe zvonki suglasnik (tj. sonant) ispred šuštagov (tj. tjesnačnog ili zatvornog), ili kad se zajedno nađu dva usnena zvonka suglasnika, kakvi su *v* i *m*, uz čitav niz drugih ograničenja. Kako je *v* zvonki suglasnik, neodrživi suglasnički skupovi javljaju se uvijek kad riječ s kojom *v* čini složenicu, ili se nađe ispred nje kao prijedlog, počinje šuštagom suglasnikom, a od sonanata s *m* ili *v*, a takve su situacije vrlo česte i u složenicama daleko pretežu nad onima u kojima se ostvaruju dopustivi skupovi (npr. *vr*, *vl*, *vǃ*, te *vn*, *vǃ* — na granici dopustivog). U prijedložnim konstrukcijama takve situacije s dopustivim skupovima mogu biti

³³ Z. Junković, o. c., »Jezik« 2/1973—1974, str. 47.

³⁴ Z. Junković, o. c., »Jezik« 2/1973—1974, str. 47.

³⁵ S. Ivšić, *Slavonska poredbena gramatika*, priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić, Zagreb 1970, str. 41.

³⁶ Vidi npr. D. Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, str. 125—126, i *Šibenska molitva*, str. 128—129.

frekventnije, te uz one u kojima se *v* nađe ispred samoglasnika podupiru nešto dulje zadržavanje *v* u ulozi prijedloga pored novijeg *u*. Kolebanje zahvaća i dopustive i nedopustive skupove, pa tako u *Redu i zakonu* imamo: u *kapituli* 11, 23 pored *v kapitul* 21—22 (u adekvatnoj poziciji), *v kraľevstvo* 49—50, u *libro* 53 (iako je *vl* dopustiv skup) pored *v ruke* 35, 37.

Također je na osnovi grafije utvrđeno da se *v* u određenim pozicijama može realizirati kao njegova alofona varijanta *f*. Takve su pozicije kraj sloga i riječi i konsonantski skupovi u kojima *v* dolazi uz bezvučne suglasnike. Međutim, u *Redu i zakonu* realizacija *v* kao *f*, kako je već pokazano u poglavlju o grafiji, nije registrirana u svim tim pozicijama. Nema je na kraju riječi i iza bezvučnih suglasnika, a javlja se na kraju sloga (čak i ispred sonanata) i ispred bezvučnih suglasnika, zapravo samo u korijenu *vs-* < *vb s-* prije izvršene metateze: *redofskom* 10, *duhofnu* 12, *duhofnoga* 46—47 pored *kraveľstvo* 49—50, *imavši* 14; *fse* 31, 37, *fsakoga* 45, ali *sve* 5, 29 (s izvršenom metatezom suglasnika).

Takvu realizaciju suglasnika *v* dopušta, njegova priroda: on je zvonak i slab kao i ostali sonanti, i u susjedstvu ostalih suglasnika prilagođuje im se po zvučnosti. Ali on je ujedno tjesnačan i zubno-usnen kao *f*, tek s nešto širim tjesnacem potrebnim za izgovor. U situacijama koje dopuštaju obezvučavanje (kraj riječi i sloga, susjedstvo bezvučnih suglasnika)³⁷ *v* se može toliko približiti bezvučnom zubno-usnenom *f*, s istim mjestom izgovora, da se poistovjećuju u realizaciji. Na taj se način *f* u određenim pozicijama realizira kao alofona varijanta suglasnika *v*.

b) Refleksi prasl. *d', *t', *kt'

I u ovom tekstu potvrđen je čakavski refleks *j* < *d': *meju* 21, 33, *najprijā* 4, 17, za koji je na temelju grafije utvrđeno da se ne razlikuje od primarnog *j*. Najvjerojatnije je takav i refleks grč.-lat. palatalnog *g* u starim posuđenicama, koji se i u čakavskim i u štokavskim govorima izjednačuje s refleksom prasl. *d'. Primjer je samo jedan: *anjelov* 51 (graf. angelou).

Prasl. *t', *kt' daju kao i u drugim čakavskim (i štokavskim) govorima *ć*: *pojući* 47, *veseleći* 41, 47, *viće* 8, 14, *vića* 9, *većom* 14—15; *reći* 27, 34, 36, ali na osnovi grafije ne možemo govoriti o njenoj fonetskoj vrijednosti.

Za reflekse prasl. grupa *gt', *sk', *zd', *zg' u ovom tekstu nema potvrda.

c) *L* na kraju riječi i sloga ostaje neizmijenjeno: *dil* 2, 13, 19, *dilnicu* 42—43, *kapitul* 22.

³⁷ Vidi o tome: S Ivšić, *Slavenska poređbena gramatika*, str. 38, 138; A. Peco, *Izgovor zvučnih suglasnika na kraju riječi u srpskohrvatskom jeziku*, »Zbornik za filologiju i lingvistiku«, IV—V, Novi Sad 1961—1962, str. 235—244; Z. Junković, o. c., »Jezik« 1/1973—1974, str. 2—5.

d) $R < \dot{z}$ potvrđen je samo jednom: *ter* 62 (< teže).

e) *Suglasnik h* osim u jednom primjeru: *iman* 59 (< lat. hymnus) dobro se čuva u osnovama i u nastavcima: *habit*: 17 (< lat. habitus), *duh* 54, 55, 56, *duha* 57, *duhovnu* 12, *duhovnoga* 46—47, *shraniš* 58, *straha* 57; *sarcah* 47, *ñih* 5, *naših* 2, 43, 48, *druzih* 34, *svetih* 51, 52, *svojih* 51, 52.

f) *Sibilarizacija* je potvrđena samo jednom u pridjevskoj promjeni: *druzih* 34, ali *drugimi* 25. Nedosljednost u provođenju te pojave karakteristična je i za druge onovremene čakavske spomenike.

g) *Suglasnički skupovi*

U jeziku postoji određena zakonitost po kojoj se suglasnici mogu ostvarivati jedni pored drugih u okviru sloga i riječi.³⁸ Prema toj zakonitosti formirani su primarni ili pravi suglasnički skupovi³⁹, koji u jeziku postoje iz prehistorijskih faza, a da nju zadovolje, vrše se promjene u novonastalim suglasničkim skupovima nakon gubljenja slabog poluglasa.⁴⁰ U proučavanju jezika spomenika nas u prvom redu zanima ova novija faza razvoja suglasničkih skupova.

Tekst *Reda i zakona* zbog svoje kratkoće ne pruža mnogo podataka o suglasničkim promjenama. Jedna od njih je već spomenuta mogućnost realizacije suglasnika *v* kao *f* u određenim pozicijama. Kako suglasnički skup *vs* (pa ni *fs*) ne spada u red dopustivih suglasničkih skupova jer se u njemu sonant ostvaruje prije šuštavog suglasnika (a i *f* je dopustiv samo iza *s* a ne i ispred njega), u zamjeničkoj osnovi *vs-* < *vbs-* nakon gubljenja slabog poluglasa najprije dolazi do realizacije *fs-*, ali kako ni ona ne zadovoljava jezičnu zakonitost jer se nije oblikovao skup prikladan za izgovor, dolazi do premetanja suglasnika: *v* dolazi iza *s* i tako dobivamo dopustiv skup, običniji i od *sf* (koji spada u red osebujnih suglasničkih skupova). Tako *vbs-* > *vs-* (> *fs-* > *sf-*) > *sv-*, pa u *Redu i zakonu* pored *fse* 31, 37, *fsakoga* 45 imamo i *sve* 5, 29, što je vjerojatno najstariji dosad poznati primjer s izvršenom metatezom u osnovi *vs-*.

U *jakost̃ni* 56 (< *jakost̃ni*) našli su se nakon gubljenja slabog poluglasa jedan do drugoga tri dentalna suglasnika (*stn*), i takav se suglasnički skup mora pojednostaviti. Ispada srednji od njih, onaj koji je najmanje obavijestan jer je na samom kraju sloga. U *chragleuſto* 49—50 (= *kraļevstvo* < *kraļevſtvo*) očito se radi samo o pisarskoj greški, jer bi mogao eventualno otpasti prvi suglasnik *v* s kraja sloga, a nikako onaj *s* početka sloga jer je *stv* dopustiv skup.

Obično se pojednostavljuju i skupovi u kojima zatvorni suglasnik dolazi ispred afrikate koja sadrži taj isti zatvorni suglasnik. Tako od

³⁸ Vidi: Z. Junković, o. c.

³⁹ Vidi: M. Moguš, *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, str. 54—55.

⁴⁰ Vidi: Z. Junković, o. c.; P. Ivić, *Razvoj principa distribucije fonema*, »Književnost i jezik«, god. XV, br. 2, Beograd 1968, str. 13—32.

otbca > *otca* vrlo rano dobivamo oblik *oca*, ali grafija *odza* 3 u *Redu i zakonu* sugerira etimološko pisanje. Sama glasovna promjena vjerojatno je već bila izvršena.

Nešto dulje održao se stari konsonantski skup *čt* (< *čbt*), u kojem dentalni suglasnik dolazi iza afrikate. Tako i u *Redu i zakonu* imamo: *poštenju* 7, što je još sasvim obično i u 16. st., premda do disimilativnog pojednostavljivanja dolazi već i u 14. st.⁴¹ Pojednostavljivanja suglasničkih skupova zahvaćaju i prijedložne konstrukcije. Jedna vrsta takvog pojednostavljivanja već je spomenuta kad se govorilo o promjenama suglasnika *v*. Prijedlog se može i stopiti s istovrsnim početnim suglasnikom iduće riječi, pa ga zapisivač i ne zapisuje: *sestrami* 9 (= *s sestrami*), *predruge* 22 (= *pred druge*), *predrugimi* 25 (= *pred drugimi*). Takav suglasnički skup može zahvatiti i asimilacija po zvučnosti, koja inače nije uobičajena u takvim situacijama, pa imamo *gdilom* 51—52 (= *g dilom* < *kǣ dilomǣ*), ali ipak *od sestara* 15 i vjerojatno *s većom* 14—15 (jer sonanti ne izazivaju asimilaciju po zvučnosti prethodnih suglasnika). Dobro se čuvaju sekundarni skupovi *kons. + j* u imenica na *-je* (< *-bje*): *pristolja* 40; *primljenja* 1, *činjenja* 2, 13, 19—20, 46, *poštenju* 7, *žeživanja* 44, *mođenja* 46; *petja* 44. Skup *nj* čuva se i u posuđenici *anjel*: *anjelov* 51, gdje je *j* < *g'*.

Za ostale konsonantske pojave i promjene tekst *Reda i zakona* ne pruža potvrda.

2. FLEKSIJA

A. Imenice

a) Imenice muškog i srednjeg roda

U nominativu singulara potvrđene su samo imenice muškog roda: *red* 1, *zakon* 1, *Isukarst* 39, 49, *spasitelj* 39, 49, *gospodin bog* 54.

U genitivu singulara nastavak je *-a*: *reda* 3, 13, 20, *oca* 3, *Dominika* 3, *od zvonca* 4, *kapitula* 5, *mira* 40, *svita* 49, *života* 53, *duha* 57, *straha* 57; *primljenja* 1, *činjenja* 2, 13, 19—20, 46, *od vića* 9, *pristolja* 40, *petja* 44, *žeživanja* 44, *pripovidanja* 45, *mođenja* 46.

U dativu singulara nastavak je *-u*: *gospodinu bogu* 48.

U akuzativu singulara od imenica muškog roda potvrđene su samo one kojima je akuzativ jednak nominativu (tj. koje označuju stvari i apstraktne pojmove): *na dil* 1—2, 13, 19, (*na glas* 4, 10, *u sveti habit* 17, *v kapitul* 22, *duh mudri* 54, *duh vični* 55, *duh znani* 56. Za imenicu *iman* 59 nije jasno treba li je ubrojiti među imenice muškog roda ili ženskog *i*-deklinacije. U srednjem rodu akuzativ je jednak nominativu: *u misto* 6, *više* 8, 14, *tilo* 36, *v kraljevstvo* 49—50, *ime* 52, *u libro* 53.

⁴¹ Vidi, npr., u ARj s. v. *pošten*, *poštene*.

U lokativu singulara nastavci su dvojaki: stari nastavak *-i* (< *-ê, -i*): *u kapituli* 11, 23, i noviji *-u*, kojim se dativ izjednačuje s lokativom: *po zakonu* 10, *po počtenju* 7.⁴²

Za vokativ i instrumental singulara nema potvrda.

Za nominativ plurala potvrde su samo u muškom rodu: *psalmi* 26, 28.

U genitivu plurala može biti nastavak *-Ø* i *-ov* bez obzira na broj slogova: *psalam* 43—44 (sa sekundarnim *a*), *anjelov* 51.⁴³ Za nastavak *-i*, potvrđen u mnogim čakavskim spomenicima, nema potvrda.

U dativu plurala stari je nastavak *-om* (< *omæ*): *dilom* 51—52.

U lokativu plurala nastavak je *-ah*: *u sarcah* 47. Pored sinkretizma s nastavkom imenica *a*-osnova na njegovo su oblikovanje djelovali i lokativni oblici ostalih osnova muškog i srednjeg roda, u kojima je bio poluglas što je po pravilu o vokalizaciji morao dati *a* (*-ǎhǎ* u *u*-osnovama, *-bhǎ* u *i*-osnovama m. r., *n-*, *s-* i *t*-osnovama s. r.).

Za akuzativ, vokativ i instrumental plurala imenica muškog i srednjeg roda nema potvrda.

b) Imenice ženskog roda na *-a*

Za nominativ singulara potvrde su: *priura* 4, 16, 30, 59, *žena* 11, 23, 35, 37, *molitva* 32.

U genitivu singulara nastavak je *-e* (< *ę*) iz palatalne promjene: *priure* 33—34, *slave* 40. Preuzimanje nastavaka palatalne promjene u genitivu singulara imenica na *-a* osobina je srednjodalmatinskih i južnodalmatinskih čakavskih govora, ali u 14. st. još nije svugdje dosljedno provedena.⁴⁴

Za dativ singulara samo je jedna potvrda, i to za imenicu nepalatalne osnove: *družbi* 51. Nastavak *-ê* nepalatalne promjene u ikavskim i mješovitim (s obzirom na refleks jata) govorima glasovno je izjednačen s nastavkom *-i* palatalne promjene, ali kako do prevladavanja nastavka *-i* dolazi i u štokavskim govorima, gdje refleks *ê* nije uvijek *i*, vjerojatno se radi o sinkretizmu s palatalnom promjenom kao i u genitivu singulara imenica na *-a*, odnosno sinkretizam zahvaća čitavu

⁴² Miješanje starijih i novijih lokativnih nastavaka s prevladavanjem starijeg stanja potvrđeno je u starohrvatskim duhovnim pjesmama iz *Pariškog kodeksa* iz 1380; u mlađim spomenicima prevladava noviji nastavak: u *Bernardinovu lekcionaru* češći je nego u *Zadarskom*, a u Marulića *-i* se nalazi još samo izuzetno. (Vidi o tome: D. Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, str. 141—142.)

⁴³ U starohrvatskim duhovnim pjesmama iz *Pariškog kodeksa* nastavak *-ov* imaju samo jednosložne imenice, pa je tamo potvrđen oblik *anjelb* (vidi: D. Malić, *Jezik* . . . , str. 144); u *Šibenskoj molitvi* nastavak *-ø* imaju u muškom rodu imenice s nepostojanim *a*. Većina ostalih ima nastavak *-ov* (vidi: D. Malić, *Šibenska molitva*, str. 137).

a- i *ja*-promjenu izuzev padeža u kojima dolazi do prijeglasnih promjena. Isto vrijedi i za lokativ singulara, u kojem je također nastavak *-i* (prema nekadašnjem *-ê* i *-i*): *po starišini* 7—8.⁴⁵ Ti bi nastavci, prema tome, bili rezultat morfološke, a ne fonološke promjene.

U akuzativu singulara nema nikakvih posebnosti. Nastavak je *-u* (< *-o*): *ženu* 21, *priuru* 22, *dušu* 35, *u družbu* 42, *dilnicu* 42—43.

Za vokativ singulara nema potvrda.

U instrumentalu singulara potvrđen je samo noviji nastavak *-om*, koji se u 14. st. počinje širiti iz *o*-osnova: *stranom* 15, *priurom* 24, 25, *vodom* 62.⁴⁶

U nominativu i akuzativu plurala nastavak je *-e* (< *-e*) iz palatalne promjene: *sestre* 20, 37—38 (N); *sestre* 5—6, 16, 22, *ruke* 33 (2x), 35, 37 (A).

U genitivu plurala nastavak je *-Ø* (nakon gubljenja poluglasa s kraja riječi), ali s umetanjem sekundarnog *a* kad osnova svršava nedopuštenim suglasničkim skupom: *mis* 43, *sestar* 2, 15, 34, *molitav* 43. Ovim imenicama pridružuje se i imenica *pisan* 44, koja svršava na konsonant.

U instrumentalu plurala stari je nastavak *-ami*: *sestrami* 9, 25.

Dativ, vokativ i lokativ plurala nisu potvrđeni.

c) Imenice ženskog roda *i*-osnova

Imenice ženskog roda *i*-osnova vrlo su slabo zastupljene. Potvrde su samo za akuzativ singulara: *na pomoć* 12 i za akuzativ plurala: *zapovidi* 58, pored već spomenutog oblika za genitiv plurala *pisan* 44 prema *a*-osnovama.

B. Zamjenice i pridjevi

a) *Lične zamjenice i povratna* zastupljene su malim brojem primjera. Za ličnu zamjenicu prvog lica u singularu uopće nema potvrda. Od zamjenice drugog lica potvrđeni su u singularu dativ *tebi* 54 i akuzativ

⁴⁴ Npr. u starohrvatskim duhovnim pjesmama iz 1380. (vidi: D. Malić, *Jezik ...*, str. 147).

⁴⁵ Glagoljski tekst starohrvatskih duhovnih pjesama iz *Pariškog kodeksa*, koji još čuva tradicionalnu glagoljsku grafiju, što znači bilježenje *ê* gdje mu je po etimologiji mjesto, još čuva razlikovanje u bilježenju nastavaka *-ê* i *-i* premda im je glasovna vrijednost ista. (Vidi: D. Malić, *Jezik ...*, str. 147, 148).

⁴⁶ Pjesme iz *Pariškog kodeksa*, npr., pokazuju kolebanje između starijeg nastavka *-oju* i novijeg *-om* (vidi: D. Malić, *Jezik ...*, str. 148), a u *Šibenskoj molitvi* potvrđen je u imeničkoj promjeni samo nastavak *-ov* (< *-ojō*), *-ev* (< *-ejō*; — samo u *i*-osnova), ali se *-om* ipak već pojavljuje u zamjениčkoj promjeni (vidi: D. Malić, *Šibenska molitva*, str. 139—140).

tebe 39, 41, 48, 50, 57, a od zamjenice za treće lice samo noviji akuzativ ženskog roda *ñu* 61. U pluralu potvrđen je nominativ zamjenice za prvo lice *mi* 41, noviji naglašeni genitivni oblik zamjenice za treće lice *ñih* 5 (u službi posvojne zamjenice), stariji akuzativni oblik anaforične zamjenice ženskoga roda *je* 6 (< ję): ima sazvati sve sestre zajedno i postaviti *je* u misto 6, u službi enklitičnog zamjениčkog oblika⁴⁷, te naglašeni instrumentalni oblik zamjenice za treće lice *ñima* 21, s novijim nastavkom, očito iz dualnog instrumentalnog oblika anaforične zamjenice (koja je nekad jedina i bila zamjenica za treće lice).

Povratna zamjenica potvrđena je samo uz refleksivne glagole i u pasivnim konstrukcijama: ona žena ... ima *se* prostriti 24, ustanet *se* 32, veseleći *se* 41, 47; takova žena ... *se* ima primiti 11, ovi psalmi imaju *se* reći 27.

b) *Pridjevsko-zamjениčka deklinacija* ima nepalatalnu i palatalnu promjenu, a obuhvaća pridjevske zamjenice, određene pridjeve, redne brojeve i promjenljive glagolske participe.

Od singularnih oblika potvrđeni su:

genitiv muškog i srednjeg roda nepalatalne i palatalne promjene s nastavkom *-oga/-ega*: *dobroga*, 2, 13, 19, 45, *duhovnoga* 46—47, *svetoga* 3, 13, 30, 44; *našega* 3, 13—14, 46, *segaj* 39, 49 (s naveskom *j*), *svojega* 57, *vičnoga* 53—54;

akuzativ muškog roda: *jakosni* 56, *milostivi* 56, *mudri* 55, *razumni* 55, *sveti* 17, *vični* 55 (uz imenice kojima je akuzativ jednak nominativu); akuzativ srednjeg roda: *nebesko* 50, *ovo* 36, *sveto* 50, *moje* 36, *tvoje* 53; lokativ muškog roda: *redovskom* 10 (s neizmijenjenim nastavkom *-om* < *-omb*);

nominativ ženskog roda: *dostojna* 7, *ka* 18, *koja* 7, *ona* 23, 32, 34—35, 36, *prijata* 19, *prostarta* 26, *sveršena* 32, *takova* 11;

genitiv ženskoga roda: *svoje* 41;

akuzativ ženskog roda: *na desnu* 40, *našu* 42, *onu* 18, 20, *skrušenu* 42, *svetu* 42;

instrumental ženskog roda: *svetom* 62, *većom* 14—15 (s novijim nastavkom *-om* iz imeničkih *o*-osnova, kao i u svih potvrđenih imenica ženskog roda u ovom spomeniku).

Od pluralnih oblika potvrđeni su:

nominativ muškog roda: *ovi* 26, *sveršeni* 28—29;

nominativ ženskog roda: *ke* 9, 10, 16, 20, 23, *obučena* 17, *sve* 29, *vse* 31, 37;

⁴⁷ Oblik anaforične zamjenice (*je* — A sg. ñ.) u službi enklitičnog oblika lične zamjenice za treće lice potvrđen je i u *Sibenskoj molitvi*, u *Zadarskom* i u *Bernardinovu lekcionaru* (vidi: D. Malić, *Sibenska molitva*, str. 141; M. Rešetar, o. c., »Rad« 136, str. 150). Stari pluralni akuzativni oblik *je*, *ñe* potvrđen je također u *Zadarskom* i *Bernardinovu lekcionaru*.

genitiv: *druzih* 34, *naših* 2, 43, *svetih* 51, 52, *svojih* 15, 51, 52;
dativ: *dostojnim* 52;
akuzativ ženskog roda: *druge* 22, *najstarije* 16, *negove* 58, *sve* 5, *svoje* 33, *vaše* 35, 37;
lokativ: *naših* 48;
instrumental: *drugimi* 25, *starimi* 9 (sa starim nastavkom *-imi* < *-imi*, *-êmi*, *-yimi*, *-iimi*).

Neodređeni pridjevski oblici u ovom spomeniku nisu potvrđeni.

c) Brojevi

Od glavnih brojeva potvrđen je samo nominativ/akuzativ ženskog roda broja *dva*: *dvi sestre* (< *dəvê*) 20 (N), 16 (A).

Primjeri rednih brojeva citirani su u pridjevsko-zamjениčkoj promjeni. Redni brojevi imaju i priloške oblike: *drugo* 8, *treto* 14. Priloški oblik *treto* pokazuje da su redni brojevi mogli imati i neodređeni oblik, jer se samo polazeći od neodređenog oblika *tret* može tumačiti oblik *treto* s nepalatalnim nastavkom.⁴⁸

d) Glagoli

Izbor glagolskih oblika potvrđenih u ovom spomeniku vrlo je skućen, a ograničen je posebnim karakterom teksta, u kojem se iznose pravila jednog obreda, bez naracije.

Infinitiv je dosta obilno zastupljen, najčešće kao dopuna nekom drugom glagolu, a svršava redovno na *-ti*, *-ći* (bez otpadanja krajnjeg *i*): *biti* 19, *obрати* 15—16, *poslati* 18, *postaviti* 6, *primiti* 12, *pripisati* 53, *prostriti* 24—25, *reći* 27, 34, 36, *sazvati* 5, *učiniti* 8—9, *upeļati* 21.

Osim infinitiva potvrđeni su još prezent, imperativ i participi.

Prezent je također relativno dobro potvrđen, iako ne za sva lica i ne za sve tematske osnove. Npr.

1. l. sg. ima stari nastavak *-ju* (< *-jǝ*): *priporučuju* 35;
2. l. sg. ima nastavak *-š* (< *-šb*): *razumiš*, *shraniš* 58;
3. l. sg. najčešće gubi stari nastavak *-t* (< *-tǝ*), pa završava samo tematskim vokalom, ali ima i potvrda s nastavkom *-t*: *ima* 5, 8, 12, 15, 17, 24, 34, 36, *pita* 18, *leži* 26, *pokropi* 61, ali i: *rečet* 30, *ustanet se* 32, *postaviti* 33. Perfektivni prezent glagola *biti* u 3. l. sg. glasi *bude* 24, a imperfektivni *jest* 11 i enklitično *je* 7, 62.

1. l. pl. ima nastavak *-mo*: *prijimļemo* 41, *činimo* 43;
2. l. pl. nije potvrđeno;
3. l. pl. može, kao i 3. l. sg., imati noviji oblik bez nastavka *-t* (< *-tǝ*) i stariji s *-t*: *jesu* 9, 17, 23, *imaju* 10, 21, 26—27, *reku* 38, ali i:

⁴⁸ Usp. *treti* u *Sibenskoj molitvi* (i nekim drugim srednjodalmatinskim spomenicima) i neodređeni genitivni oblik *deveta* (*treti dan*, *deveta miseca* — vidi: D. Malić, *Sibenska molitva*, str. 145).

odgovoret 31, 37, *rekut* 29 (posljednji primjer zapisan je zapravo u obliku *rekuti*, gdje je krajnje i najvjerojatnije pisarska greška).

U imperativu je zanimljiva pojava poseban, dosta dobro zastupljen oblik za 3. l. sg. (identičan obliku za drugo lice): *daruj* 54, *napuni* 57, *počni* 59, *postavi* 40, *pridruži* 50, *primi* 39, 48, *rači* 53. Pitanje je radi li se ovdje o određenom crkvenoslavenskom knjiškom utjecaju ili o još neizumrlom govornom obliku.

Participi. Najzastupljeniji je particip pasivni (glagolski pridjev trpni), i to s nastavcima *-t* (od glagola s infinitivnom osnovom na *-a* < *-g* i na *-r*) i *-en* (od glagola s infinitivnom osnovom na *-i* i na konsonant): *prijata* 19, *prostarta* 26; *skrušeno* 18—19, *skrušenu* 42, *sveršeni* 28—29, *sveršena* 32, *svaršeno* 62, *umišeno* 18, *obučene* 17.

Particip aktivni (glagolski pridjev radni) nije potvrđen jer u tekstu nisu zastupljena vremena za čiju se tvorbu upotrebljava. Potvrđeni su još particip prezenta (prilog sadašnji) na *-ći* i particip perfekta (prilog prošli) s novijim nastavkom *-vši* (od infinitivne osnove na samoglasnik), oba samo u priloškoj funkciji: *pojući* 47, *veseleći se* 41, 47; *imavši* 14.

3. NEPROMJENLJIVE VRSTE RIJEČI

Priloga ima više vrsta: a) imenski (postanjem od akuzativa singulara srednjeg roda pridjevskih riječi — potvrde samo od pasivnih participa i rednih brojeva): *skrušeno* 18—19, *svaršeno* 62, *umišeno* 18; *drugo* 8, *treto* 14; b) zamjenički (od zamjeničkih korijena i priloških sufiksa — za vrijeme i način): *tada* 16, 23, 30, 59, *kako* 6, 23—24, *tako* 34; c) složeni (od prijedloga ili prefiksa i drugih riječi — priloga, priloških navezaka, broja): *najprijia* 4, 17 (u komparativu), *dokla* 26, *potla* 60, *zajedno* 6.

Od prijedloga potvrđeni su uglavnom pravi prijedlozi praslavenskog podrijetla, i to:

g (< *k* < *kǫ*), s dat.: *g dilom* 51;

na, s akuz.: *na dil* 1, 12, 19, *na glas* 4, *na pomoć* 12, *na desnu* 40;

od, s gen.: *zakon od primljenja* 1, *glas od zvonca* 4, *od vića* 9, *od sestara* 15;

po, s akuz. i lok.: *po onu* 18; *po počtenju* i *po staršini* 7, *po zakonu* 10;

pred, s akuz. i instr.: *pred priuru* i *pre[d] druge sestre* 22; *pred priurom* 24, *pred priurom* i *pre[d] drugimi sestrama* 25;

s, s instr.: [*s*] *sestrami* 9 (izostavljen iz fonetskih razloga), *s većom stranom* 14;

u i *v* (< *vǫ*), s akuz. i lok.: *u misto* 6, *v kapitul* 21, *v ruke vaše* 35, 37, *u družbu* 42, *v krajevstvo* 49, *u libro* 53; *u kapituli* 11, 23, *u sarcah* 47.

Od nepravih prijedloga potvrđen je samo *meju* (< *med'u, L sg.), s akuz. i instr.: *meju ruke* 33, *meju níma* 21.

Prijedložni izraz *na desnu* (graf. *nadesnu*) u primjeru: *postavi [te] na desnu pristolja slave svoje* 40 mogao bi se po današnjem jezičnom osjećaju uzeti kao složeni prijedlog uz genitiv, međutim, mnogobrojni primjeri u ARj⁴⁹ pokazuju da su pisci pridjev *desna* sve do 18. st. osjećali i upotrebljavali kao supstantivizirani pridjev (u značenju: desna strana), pa to sigurno vrijedi i za naš spomenik.

Od pravih veznika potvrđeni su: *ako* (pogodbeni) 11, *da* (posljedični i namjerni) 11, 57, *ter* (sastavni) 62, a najbrojnije je zastupljen veznik *i*, koji vezuje pojedine riječi, sintagme i rečenice, a često služi na početku rečenice kao sredstvo za pojačavanje i isticanje, npr. *red i zakon* 1, *umišeno i skrušeno* 18, *dušu i tilo* 36, *svetu i skrušenu* 42, *pisan i petja* 44, *pojući i veseleći se* 47, *mudri i razumni* 55, *razumiš i shraniš* 58; *po počtenju i po starišini* 7, *ke jesu od vića i ke imaju glas po zakonu redovskom* 10, *na pomoć ... i na dil* 12, *dvi sestre najstarije i ke najprijia jesu obučene* 16, *pred priuru i pred druge sestre* 22; *priura ... ima sazvati sve sestre zajedno i postaviti je u misto* 6, *Primi tebe Isukarst ... i postavi na desnu pristolja slave svoje* 40, *Daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni ... i napuni tebe duha straha svojega* 55, 56 itd.⁵⁰

4. SINTAKSA

Red i zakon je tekst specifične namjene. To je samostanski pravilnik, dakle tekst za koji, bar u njegovu opisnom dijelu, očekujemo da će biti odraz određenog samostanskog stila, objektivnog, staloznenog iskaza, racionalnog, distanciranog izraza, bez emotivnih obilježja i bez literarnih pretenzija i kvaliteta. Govorni, zapravo molitveni dio teksta zasnovan je na emotivnom poticaju, pa u njemu možemo očekivati uzvišeniji stil i neki poetski ugođaj. Osim toga, taj tekst ima i latinski predložak, pa je zanimljivo koliko je taj predložak utjecao na oblikovanje hrvatske rečenice i da li se u njoj ogleda utjecaj latinske sintakse. Već je na prvi pogled jasno da nekih izrazitih utjecaja stranih duhu našeg jezika ima malo, ali i to da je naš tekst mjestimice više prepričavanje nego doslovan prijevod latinskog predložka, da je u njemu hrvatska rečenica manje-više pravilno sročena, ali da nema u potpunosti isti smisao kao u latinskom predlošku. To bi moglo značiti ili da prevodilac nije savršeno razumio latinski tekst, ili da ga je svjesno prilagodio potrebama svoje sredine i svoga načina izražavanja, ili da možda i nije prevodio s tog predložka, nego s nekog drugog (talijanskog?). Takva je, npr., već druga rečenica u *Redu i zakonu*: »Drugo:

* Vidi: ARj s. v. *desan* 2, a.

⁵⁰ Primjeri u kojima *i* služi za isticanje navode se u sintaksi. U sintaksi se obrađuju i nepravni veznici.

ima više učiniti [s] sestrama starimi ke jesu od vića i ke imaju glas po zakonu redovskom u kapitulo ako jest takova žena da se ima primiti na pomoć duhovnu i na dil dobroga činjenja svetoga reda našega.« — prema latinskom predlošku: »Secundo habito consilio discreto et maturo cum discretis et antiquis sororibus si debet recipitalis persona ad suffragia et beneficia ordinis ipsarum.«⁵¹

A. Vrste rečenica

Prema sadržaju u tekstu su zastupljene dvije vrste rečenica: izjavne i uzvične, i to obredni tekst, tj. tekst obrednih uputa, sastoji se uglavnom od izjavnih rečenica (s jednim jedinim izuzetkom na samom kraju, kada se uputa izriče imperativom: *I tada počni priura iman* 59), dok u govornom obrednom tekstu ima pored izjavnih i uzvičnih rečenica: *Primi tebe Isukarst, spasiteļ segaj mira, i postavi na desnu pristolja slave svoje!* 39—41, *Primi tebe Isukarst, spasiteļ segaj svita, v kraļevstvo sveto nebesko i pridruži tebe družbi svetih anjelov svojih i g dilom dostojnim svetih svojih! Ime tvoje rači pripisati u libro života vičnēga! Daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni, duh vični i jakosni, duh znani i milostivi i napuni tebe duha straha svojega da zapovidi ņegove razumiš i shraniš* 48—58.

Govorni obredni tekst zapravo je upravni govor: »*V ruke vaše priporučuju dušu i tilo moje!*« 35—36, »*Primi tebe Isukarst ...! I mi tebe veseleći se prijmļemo ...*« 39—41. Neupravnog govora nema.

Po strukturi zastupljene su sve vrste rečenica: proste (neproširene i proširene) i složene (zavisno i nezavisno složene). Npr. neproširene: *I psalmi sveršeni* 28—29, *Rekut sve* 29, *I sveršena molitva* 32 i dr.; proširene: *I ovo ima reći trikrat ona žena* 36—37, *I tada počni priura iman* 59 i dr.; nezavisno složene: *Najprija priura na glas od zvonca kapitula ņih ima sazvati sve sestre zajedno i postati je u misto kako je koja dostojna ...* 4—7, *Ustanet se žena ona i postaviti ruke svoje meju ruke priure i družih sestar* 32—34 (sastavne, s istim subjektom) i dr.; zavisno složene: *Ima više učiniti [s] sestrama starimi ke jesu od vića i ke imaju glas po zakonu redovskom u kapitulo ako jest takova žena da se ima primiti ...* 8—12, *I dokla prostarta leži, ovi psalmi imaju se reći* 26—27 i dr. U posljednjem primjeru potvrđena je inverzija.

U tekstu nisu zastupljene rečenice s logičkim subjektom ni eliptične rečenice, a na samom kraju teksta nalazi se jedna besubjektivna rečenica, koja svojom bezličnom pasivnom konstrukcijom označava definitivni završetak procesa radnje: ... *ter je svaršeno* 62. U njoj subjekt gramatički nije izrečen, ali je formalno predskaziv (srednji rod), iako semantički neodrediv, tj. bez konkretnog leksičkog sadržaja (to, sve, primanje, zaredivanje ili sl.).

⁵¹ V. Premuda, *Najstariji datovani spomenik ...*, str. 89.

B. Rečenični dijelovi

Već smo posljednjim odlomkom prethodnog odjeljka zapravo zašli u područje subjekta i predikata konstatacijom da u tekstu nisu zastupljene rečenice s logičkim subjektima, da ima samo jedna besubjektna rečenica i da nema eliptičnih rečenica (bespredikatnih).

a) Subjekt

Subjekt, pored imenice, može biti zamjenica (lična, izrečena ili neizrečena, pridjevska, relativna — u zavisnim rečenicama) ili sintagmatski skup (subjekt sa svojim dodacima), ali nije potvrđena nijedna subjektna rečenica. Npr. subjekt je: a) imenica: Najprija *priura*... ima sazvati sve sestre zajedno 4—6, ima obrati tada *priura* dvi sestre najstarije 15—16, I *psalmi* sveršeni 28—29, I sveršena *molitva* 32 i d.; b) lična zamjenica (izrečena u isticanju, neizrečena u ostalim situacijama): I *mi* tebe veseleći se prijmijemo 41, Drugo: ima više učiniti [s] sestrama starimi 8—9, I dokla prostarta leži 26 i d.; c) pridjevska zamjenica: Rekut *sve* 29, I *vse* odgovoret 31; d) relativna zamjenica (u zavisnim rečenicama): ima više učiniti [s] sestrama starimi *ke* jesu od vića i *ke* imaju glas po zakonu redovskom 8—10, ima poslati po onu *ka* pita umijeno i skrušeno... 17—19, ... pred druge sestre *ke* jesu u kapituli 22—23 i d.; e) sintagmatski skup (subjektna sintagma može biti nadopunjena zavisnom rečenicom): *ke dvi sestre* onu ženu... imaju upeļati v kapitul 20—22, I tada *ona žena*... ima se prostriti pred priurom 23—25, *ovi psalmi* imaju se reći 26—27, Primi tebe *Isukarst, spasiteļ segaj mira* 39—40, Daruj tebi *gospodin bog* duh mudri i razumni 54—55 i d.; ... ako jest *takova žena da se ima primiti na pomoć duhovnu*... 11—12.

b) Predikat

Predikat je najčešće glagolski. Dosta često je to glagol nepotpuna značenja, zapravo nepotpune sintaktičke funkcije (*imiti, račiti*) s dopunom u infinitivu⁵², a potvrđen je i glagol *biti* u svom punom značenju. Npr. Najprija *priura*... *ima sazvati sve sestre zajedno i postaviti je u misto*... 4—6, Drugo: *ima više učiniti [s] sestrama starimi*... *ke imaju glas po zakonu redovskom u kapituli ako jest takova žena da se ima primiti na pomoć duhovnu* 8—12, *ima obrati tada priura dvi sestre najstarije* 15—16, *ima poslati po onu ka pita umijeno i skrušeno* 17—19, *onu ženu*... *imaju upeļati v kapitul pred priuru i pred druge sestre ke jesu u kapituli* 20—23, I dokla prostarta *leži*, *ovi psalmi imaju se reći* 26—27, *Rekut sve* 29, I *vse odgovoret* 31, *V ruke vaše priporučuju dušu i tilo moje* 35, *Primi tebe Isukarst* 39, 48—49, I *mi tebe veseleći se prijmijemo*... i dilnicu *činimo* naših molitav 41—43, *Ime tvoje raći*

⁵² Usp. npr. *Šibensku molitvu*, gdje je vrlo česta takva upotreba glagola *hotiti* (v. D. Malić, o. c., str. 151).

pripisati u libro života vičnoga 52—54, *pokropi* nu svetom vodom 61—62 i d.

Predikat može biti i imenski: kako *je* koja *dostojna* 6—7, [s] *sestrami* starimi ke *jesu od vića* 9, ke najprijia *jesu obučene* u sveti habit 16—17, I tada ona žena, kako *bude pred priurom* ... 23—24, I psalmi *sveršeni* 28—29, I *sveršena* molitva 32, ter *je svaršeno* 62.

Nijednom nije potvrđena rečenica u službi predikata, odnosno predikatne dopune.

c) *Objekt*

Kao pravi objekt (objekt u akuzativu, odnosno objekt koji odgovara na akuzativna pitanja) potvrđeni su pored imenica i zamjenica sintagmatski skupovi (koji mogu biti prošireni zavisnom rečenicom) i jednom pasivna konstrukcija participa pasivnog i infinitiva kao prijevod latinskog pasivnog infinitiva (*prijata biti*). Npr. Najprijia priura ima sazvati *sve sestre* zajedno i postaviti *je* u misto ... 4—6, ima *više* učiniti 8—9, ke imaju *glas po zakonu redovskom u kapituli* 10—11, ima obrati tada priura *dvi sestre najstarije i ke najprijia jesu obučene u sveti habit* 15—17, ima poslati po onu ka pita ... *prijata biti na dil dobroga činjenja svetoga reda* 17—20, ke *dvi sestre onu ženu* meju nima imaju upeļati v kapitul 20—22, ... i postaviti *ruke svoje* meju ruke priure i družih sestar 33—34, V ruke vaše priporučuju *dušu i tilo moje* 35—36, I ovo ima reći 36, I mi *tebe* ... prijmļemo i *dilnicu* činimo naših molitav 41—43, Primi *tebe* Isukarst 39, 48—49 ... i pridruži *tebe* družbi svetih anjelov svojih 50—51, *Ime tvoje* rači pripisati 52—53, Daruj tebi gospodin bog *duh mudri i razumni, duh vični i jakosni, duh znani i milostivi* i napuni *tebe* duha straha svojega da *zapovidi negove* razumiš i shraniš 54—58, I tada počni priura *iman* 59, *pokropi* nu svetom vodom 61—62.

Pored pravih objekata zastupljeni su i dalji i prijedložni objekti: ima *više* učiniti [s] *sestrami starimi* 8—9, imavši *više s većom stranom od sestar svojih*, ... ima poslati *po onu ka pita* ... 14—18, pridruži *tebe družbi svetih anjelov svojih i g dilom dostojnim svetih svojih* 50—52, napuni *tebe duha straha svojega* 57.

d) *Ostali rečenični dijelovi*

Apozicije su dosta rijetke: svetoga *oca* našega Dominika 3, Isukarst, *spasiteļ segaj mira* 39—40, Isukarst, *spasiteļ segaj svita* 49, *gospodinu* bogu 48, *gospodin* bog 54.

Najzastupljeniji su u tekstu atributi i adverbne oznake. I jedne i druge osim jedne riječi (pridjeva, zamjenice, priloga) čine i sintagmatski skupovi i zavisne rečenice, koje, pored toga što predstavljaju atribut ili adverbnu oznaku kao cjeline, sadržavaju i unutar sebe sintagmatske skupove koji imaju svoje atribute, odnosno adverbne oznake.

Npr. a) atributi: Red i zakon *od primljenja na dil dobroga*⁵³ *činjenja sestara naših reda svetoga oca našega Dominika* 1—3, ima sazvati sve sestre 5—6, [s] sestrama *starimi ke jesu od vića i ke imaju glas po zakonu redovskom u kapituli* 9—11, ako jest *takova žena da se ima primiti na pomoć duhovnu i na dil dobroga činjenja svetoga reda našega* 11—14, ima obrati tada priura *dvi sestre najstarije i ke najprija jesu obučene u sveti habit* 15—17, ima poslati po onu *ka pita umiženo i skrušeno prijata biti na dil dobroga činjenja svetoga reda* 17—20, pred druge sestre *ke jesu u kapituli* 22—23, ona žena 23, ovi psalmi 26, itd. itd.

b) adverbne oznake: *Najprija* priura *na glas od zvonca kapitula njih* ima sazvati sve sestre *zajedno* i postaviti je *u misto kako je koja dostojna po poštenju i po starišini* 4—9, onu ženu *meju nima* imaju upejati *v kapitul pred priuru i pred druge sestre ke jesu u kapituli* 20—23, tada ona žena, *kako bude pred priurom*, ima se prostirati *pred priurom i pred drugimi sestrama* 23—25, *dokla prostarta leži*, ovi psalmi imaju se reći 26—27, postaviti ruke svoje *meju ruke priure i družih sestara* 33—34, itd. itd.

Posljednja dva odjeljka samo su prikaz rečeničnog inventara (tj. inventara rečenica i inventara rečeničnih dijelova) zastupljenog u ovome tekstu. Taj inventar obuhvaća uobičajena sredstva konstrukcije hrvatske rečenice, bez nekih posebnosti. Utjecaj latinskog predloška u konstrukciji rečenice ogleda se samo jednom — u primjeni pasivne konstrukcije u službi objekta umjesto objektne rečenice. Stilska obilježja teksta i eventualni strani utjecaji u njemu više će doći do izražaja u idućim odjeljcima.

C. Red riječi

S obzirom na red riječi treba posebno razmotriti opisni, a posebno govorni dio teksta budući da se pretpostavlja da bi se mogli razlikovati, tj. da se prvi vjerojatno zasniva na redovnom redu riječi, dok bi u drugome imao biti prisutniji okazionalan. Analiza jezika *Sibenske molitve*⁵⁴ pokazala je da se taj suvremenik *Reda i zakona* redom riječi ne razlikuje od stanja u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, prema tome da je to kategorija u jeziku vrlo stara i postojana. Iako je ono tekst emotivnog poticaja i poetskog stila, ipak su se i u njemu pokazale osobine redovnog reda riječi. Tim prije bi to moralo biti vidljivo u *Redu i zakonu*, koji je većim svojim dijelom racionalan opis.

Redovan red riječi zasniva se na poretku: subjekt → predikat → objekt. Naglašavanje nekog pojma narušava taj osnovni poredak. Ali naglašavanje je namjerno, prema tome to je već kategorija koja izlazi iz okvira redovnog, običnog izražavanja i zalazi u područje oka-

⁵³ Masno su otisnuti atributi u atributskim skupovima i rečenicama, odnosno adverbne oznake u adverbnim skupovima i rečenicama.

⁵⁴ Vidi: D. Malić, o. c., str. 152—161.

zionalnog, u kojem je izbor reda riječi stilski uvjetovan, u kojemu se bira mjesto u rečenici prema važnosti pojma koji se želi istaći. Obično se uzima da je najvažnije prvo i posljednje mjesto u rečenici. Međutim, ne mora uvijek biti tako. Linija oblikovanja rečenice slijedi tok misli i postupno postiže gradaciju, nakon čijeg vrhunca može doći do stagnacije, čak i pada. Osim toga, i u redovnom redu riječi malo je takvih jednostavnih rečenica koje dosljedno slijede spomenuti osnovni poredak slaganja glavnih rečeničnih dijelova. Rečenice su najčešće proširene, i osnovnu shemu rečenične konstrukcije razbijaju dijelovi subjektne, predikatne i objektne sintagme. Popratne okolnosti što prate zbivanje znaju se po logici stvari, tj. po svojem semantičkom značenju, naći na mjestu koje je u redovnoj rečeničnoj konstrukciji rezervirano za koji od glavnih rečeničnih dijelova. Tako, npr., priloške oznake vremena vrlo često dolaze na sam početak rečenice. Najčešće je izbor reda riječi ipak ličan, pa je granicu između redovnog i okazionalnog reda riječi vrlo teško povući, bez obzira na racionalnost, odnosno emotivnost iskaza. Jer i racionalan iskaz ipak je rezultat ličnog izbora pisca ili govornika. Osim toga, kod ovog teksta stalno moramo imati na umu prisutnost latinskog predloška.

Ako najprije promotrimo opisni dio teksta, vidimo da je redovni poredak glavnih rečeničnih dijelova subjekt→predikat→objekt i u njemu vrlo često narušen, nekad isticanjem određenog pojma, nekad pod utjecajem latinskog predloška.

Već prva rečenica počinje vremenskom oznakom *najprija* 4, koja logično stoji na prvom mjestu opisnog teksta ističući što najprije treba učiniti. Njezin ekvivalent u lat. tekstu je *primo* (= prvo). Za označavanje redosljeda daljih obrednih uputa i u našem je tekstu upotrijebljen redni prilog: *drugo* 8, *treto* 14. Zatim slijedi osnovni rečenični poredak: subjekt → predikat → objekt, isprekidan adverbim oznakama: *Najprija priura*⁵⁵ na glas od zvonca kapitula njih *ima sazvati sve sestre* zajedno i *postaviti je* u misto *kako je koja dostojna* po poštenju i po starišini 4—8. Prvi dio ove nezavisno složene rečenice slijedi latinski tekst⁵⁶ i po redu riječi i po smislu; drugi je nova, samostalna rečenična konstrukcija, koja slijedi smisao latinskog predloška, ali ga u neku ruku nadopunjuje, precizira pojavom novog predikata.

Za iduću rečenicu (zavisno složenu) već je istaknuto da ne slijedi posve smisao lat. predloška: — Drugo: *ima više učiniti* [s] sestrama starimi *ke jesu od vića* i *ke imaju glas po zakonu redovskom*... ako *jest takova žena da se ima primiti* na pomoć duhovnu... 8—12⁵⁷. U glavnoj rečenici poredak: /izostavljeni subjekt/ → predikat → objekt → predikatna dopuna, smještanjem objekta između predikata i njegove

⁵⁵ Istaknuti su glavni rečenični dijelovi: subjekt, predikat, objekt.

⁵⁶ *Primo priorissa ad sonum campanule capituli ipsarum convocet sorores omnes unam quamque secundum gradum statum et dignitatem et antiquitatem ipsarum sororum.* (Latinski tekst citira se prema: V. Premuda, *Najstariji datovani spomenik*..., str. 89—93).

infinitivne dopune, ističe važnost objekta (ima *više* učiniti, a ne nešto drugo). Dalje opet, u zavisnim rečenicama, slijedi redovan poredak: subjekt → predikat (ke jesu od *vića*), subjekt → predikat → objekt (ke imaju glas po zakonu redovskom), a zatim, isticanjem predikata: predikat→subjekt (ako *jest* takova žena, tj. ako postoji, ako je ima — inače ne bi ni trebalo sazivati vijeće), i na kraju bezlična konstrukcija atributne rečenice (... da se ima primiti ...). Tako je u ovoj višestruko složenoj rečenici redovan poredak glavnih rečeničnih dijelova dva puta izmijenjen naglašavanjem iako se nalazi u onom dijelu teksta koji se zasniva na racionalnom iskazu.

Međutim, idući rečenični sklop suviše je pod utjecajem lat. predložka: — Treto: imavši *više* s većom stranom od sestara svojih, *ima obrati* tada *priura* *dvi sestre najstarije* i *ke najprija jesu obučene u sveti habit* *ima poslati* po onu *ka pita* umiljeno i skrušeno *prijata* biti na dil dobroga činjenja svetoga reda 14—20⁵⁷. Već glavna rečenica: *ima obrati* tada *priura* *dvi sestre najstarije* nepotrebno slijedi red riječi predložka, jer ništa ne priječi da se u našem tekstu ostvari redovan red: *priura* tada *ima obrati*. U nastavku, doslovnim prevodnjem predložka atributna rečenica (atribut objekta glavne rečenice), vezana veznikom *i* uz prethodni atribut *najstarije*, postaje na prvi pogled objektom nove sastavne rečenice vezane veznikom *i* uz prethodnu, čime se mijenja smisao čitavog odlomka. Nakon toga i dalje imamo slijedenje lat. predložka, ali i logičnog toka oblikovanja misli iako je izmijenjen redovni poredak: *ke dvi sestre onu ženu među njima imaju upeljati* v kapitulu 20—22 (tj. subjekt → objekt → predikat → adv. ozn.: subjekt čine dvije osobe, među njima je *treća* /objekt/ i s njome treba učiniti nešto negdje; slijed misli je, dakle, logičan: s osoba koje su subjekt prenosi se na onu između njih /objekt/, a tek zatim na ono što i gdje treba uraditi).

U idućih nekoliko rečenica ponovo preteže redovan red glavnih rečeničnih dijelova: ... *sestre ke jesu* u kapitulu 22—23 (subjekt→predikat), I tada *ona žena*, kako bude pred *priurom*, *ima se prostriti* 23—24 (vrem. ozn. → subjekt→vrem. ozn.→predikat), I dokla *prostata leži* 26 (vrem. ozn. →/izostavljeni subjekt/→ predikatni atribut → predikat), *ovi psalmi imaju se reći* 26—27 (subjekt→predikat). Zatim slijedi niz kratkih rečenica s obrednim uputama, u kojima se na prvom mjestu (ne računajući adverbne oznake na početku rečenice) smjenjuju subjekt i predikat, pa i objekt, ovisno o pojmu koji se želi istaći: *Rekut sve* 29 (predikat→subjekt), I tada *rečat priura* 30 (adv. ozn. → predikat → subjekt), I *vse odgovoret* 31 (subjekt→predikat), I *sveršena molitva* 32 (predikat→subjekt), *Ustanet se žena ona i postaviti ruke svoje ...* 32—33 (predikat → subjekt → veznik → predikat → objekt), I tako *ima reći ona žena* 34—35 (adv. ozn.→predikat→subjekt), I *ovo ima reći* trikrat *ona*

⁵⁷ Lat. tekst već je citiran na str. 50.

⁵⁸ Treto habito consilio maioris partis dictarum sororum debet eligere tunc priorissa duas sorores antiquiores et que primisanctum habitum ordinis receperunt mittat pro illa persona...

žena 36—37 (objekt→predikat → adv. ozn.→subjekt), I *odgovoret vse sestre i reku* 37—38 (predikat→subjekt→veznik→predikat). Tim izmjenjivanjem mjesta subjekta i predikata postiže se gotovo pripovjedačka živost i okretnost ovog dijela opisnog teksta obreda, koji bi jednoličnom primjenom redovnog poretka na tom mjestu, gdje se samo smjenjuju upute što tko treba da učini ili kaže, postao suviše jednoličan i neizražajan. Ovako on svojom živošću potiče na živost obredne akcije one kojima je namijenjen. Dakle, određena namjera i ostvarivanje određenog efekta postižu se stilskim sredstvima i u najracionalnijem opisu obrednog postupka. Treba istaći da je živost ovog odlomka zasluga upravo našeg prevodioca, koji se nije slijepo držao latinskog izvornika, ni u redu riječi ni inače, izmijenivši ponešto ili dodavši ono čega u izvorniku nema.⁵⁹ Takav je i završetak teksta, također s obrednim uputama: I tada *počni priura iman* 59 (vrem. ozn. →predikat→subjekt→objekt), I potla 60 (samo vrem. ozn.),... *pokropi nu svetom vodom* 61—62 (/nečitki dio teksta/→predikat → objekt→dalji objekt), ter je *svaršeno* 62 (veznik→predikat /pasiv, besubjektno/).⁶⁰

Prva rečenica govornog teksta: »V ruke vaše *priporučuju dušu i tilo moje*« 35—36 ima redovan poredak glavnih rečeničnih dijelova (/izostavljeni subjekt/→predikat→objekt). Ekspresivnost izraza postiže se drugim sredstvom: postpozitivnim položajem objektova atributa.

Ostatak govornog teksta je zaokružena molitvena cjelina. Zanimljivo je da u njemu uopće ne nailazimo na poredak subjekt→predikat → objekt, nego se smjenjuje poredak: predikat→objekt→subjekt→veznik→predikat: *Primi tebe Isukarst, spasiteļ segaj mira*, i *postavi na desnu pristolja slave svoje* 39—41, *Primi tebe Isukarst, spasiteļ segaj svita*, i *pridruži tebe*... 48—50; predikat → dalji objekt → subjekt → objekt: *Daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni, duh vični i jakosni*... 54—56; predikat→objekt→dalji objekt: ... i *napuni tebe duha straha svojega* 56—57; subjekt→objekt→predikat: *I mi tebe veseleći se prijmļemo*... i *dilnicu činimo*... 41—43, /izostavljeni subjekt/→objekt →predikat: ... da *zapovidi negove razumiš i shraniš* 57—58; objekt → /izostavljeni subjekt/→predikat: *Ime tvoje rači pripisati* u libro života vičnega 52—54.

Sadržaj čitavog ovog odlomka je molitva (molba) redovnica upućena bogu u vezi s novom sestrom njihova reda. Većina predikata izražena je imperativom, dakle modalnim glagolskim oblikom koji izriče molbu, želju, a na njoj je težište molitve. Prema tome, normalno je da je naglasak molitve na tim oblicima i da se onda takvi predikati smještaju

⁵⁹ Odgovarajući tekst u latinskom predlošku glasi: ... et alias sorores presentes in capitulo. Et tunc illa persona prosternat se ante priorissam et alias sorores et dum iacet dicant hos psalmos... Et postea dicant... Et tunc dicat prioissa... Deinde illa persona sungat et ponat manus suas inter manus priorisse et aliarum sororum et ita dicat... et hoc dicat tribus vicibus et respondeant omnes sorores et dicant...

⁶⁰ Latinskog ekvivalenta ovome tekstu nema.

na sam početak rečenice. Ali u molitvi su svi elementi važni: i subjekt koji ima izvršiti radnje izrečene imperativom, a to je svevišnje biće, pa kako je prvo mjesto u rečenici već zauzeto predikatom, subjekt dolazi na posljednje mjesto među glavnim rečeničnim dijelovima, a važna je i nova sestra, objekt želja i molbi, čija je važnost istaknuta naglašenim zamjениčkim oblikom. Uz imperativ objekt dolazi ispred glagola samo jednom, kad nije izrečen subjekt: *Ime tvoje rači pripisati...* 52—53. Kad su subjekt moliteljice (prvo lice) i kad se to ističe, subjekt dolazi na prvo mjesto, objekt (drugo lice) na drugo, a predikat (prezent) na istaknuto posljednje: *I mi tebe veseleći se prijmijemo* 41.

Iz ovog prikaza poretka glavnih rečeničnih dijelova vidi se da je stilski neobojen jedino redovni poredak: subjekt→predikat→objekt, i on u molitvenom dijelu teksta uopće nije zastupljen. Zastupljene su različite ostale mogućnosti međusobnog položaja triju glavnih rečeničnih dijelova. Na osnovi njihove upotrebe vidimo da su u okazionalnom redu zaista najznačajnija mjesta u rečenici prvo i posljednje, a kako su u rečenici često podjednako važna sva tri osnovna pojma, isticanje drugog mjesta postiže se drugim sredstvima (npr. upotreba naglašenog zamjениčkog oblika). Međutim, za stilsku ekspresivnost teksta najznačajnija je upravo ta mogućnost varijacija položaja glavnih (i ne samo glavnih) rečeničnih dijelova. Za ekspresivnost izraza važna su, pored redosljeda rečeničnih dijelova, i ostala jezična sredstva, ali detaljna stilaska analiza ne ulazi u okvir ovog razmatranja.

U redu riječi vrlo je značajan i poredak imenice i njenih atributa. U redovnom je redu mjesto atributu ispred imenice. To vrijedi za starije stanje u jeziku jednako kao i za novije.⁶¹ T. Maretić, međutim, u svojoj *Gramatici*⁶² konstatira čestoću postpozitivnog položaja posvojnog atributivnog pridjeva ili zamjenice, ali već je Lj. Jonke⁶³ istakao da se Maretićeva analiza temelji na tekstovima koji »se ne mogu uzimati u obzir za normu redovnog jezičnog izraza«. Analizirajući red riječi u *Šibenskoj molitvi*, došla sam do zaključka da je postpozitivni položaj atributa, jednako kao i medijalni položaj imenice između dvaju njenih atributa, uvijek sredstvo stilističkog izbora, odnosno naglašavanja upravo onoga što izriče atribut. Pri takvom naglašavanju atributnog pojma u postpozitivnom položaju, istina, pretežu posvojni pridjevi i zamjenice, ali se mogu naći i svi ostali. Takvi izrazi imaju višu stilsku vrijednost, pa su se oni najfrekventniji, osobito oni iz tekstova konfesionalnog karaktera, vrlo rano klišeizirali.

Na izbor međusobnog položaja imenice i njenih atributa u *Redu i zakonu* bez sumnje je imao znatan utjecaj i latinski predložak. Pitanje

⁶¹ Vidi o tome u mojoj analizi reda riječi u *Šibenskoj molitvi* (o. c., str. 157—159).

⁶² T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Treće nepromijenjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb 1963, str. 445—457.

⁶³ Lj. Jonke, *O redu riječi sa sintaktičkog i stilističkog gledišta*, »Jezik«, god. X, br. 3, Zagreb 1962, str. 70.

je u kolikoj su mjeri takvi izrazi bili klišeizirani već u latinskom, pa su se kao gotovi klišeji prevodili na naš jezik. Treba odmah istaći da se položaj imenice i njenih atributa u ovom tekstu velikim dijelom poklapa s onim u latinskom predlošku, ali kako je postpozitivni položaj atributa sintaktička crta dobro poznata i u našem jeziku (vjerojatno se radi o mnogo starijoj, zajedničkoj indoevropskoj osobini), ne može se govoriti o utjecaju stranom duhu našeg jezika. Osim toga, naš prevodilac, kao i u drugim situacijama, pokazuje samostalnost primjenjujući varijacije položaja imenice i njenih atributa i tamo gdje ih latinski tekst nema.

U tekstu pretežu primjeri s postpozitivnim položajem atributa, i u njemu su pored posvojnih pridjeva i zamjenica zastupljeni i ostali, a isto se tako posvojni atributi mogu naći i ispred imenice. Najmanje ima primjera s medijalnim položajem imenice, i u njima posvojni atribut preteže u postpozitivnom položaju: *svetoga oca našega* 3 (nema u lat.)⁶⁴, *svetoga reda našega* 13–14 (lat. ordinis ipsarum), *dvi setre najstarije* 16 (lat. redoslijed), *svetih anjelov svojih* 51 (lat.).

Primjeri s atributom na prvome mjestu: *dobroga činjenja*, 2, 13, 19–20 (nema lat.), *sve sestre* 5–6 (lat. sorores omnes), *takova žena* 11 (lat.), *u sveti habit* 17 (lat.), *svetoga reda* 20 (nema lat.), *onu ženu* 20–21 (nema lat.), *pred druge sestre* 22 (lat.), *ona žena* 23 (lat.), 34–35, 36–37 (nema lat.), *pred drugimi sestrama* 25 (lat.), *ovi psalmi* 26 (lat.), *druzih sestara* 34 (lat.), *vse sestre* 37–38 (lat.), *naših molitav, mis, psalam ...* 43 (lat.), *svetoga žežinanja* 44 (nema lat.), *vsakoga dobroga i svetoga našega činjenja* 45–46 (nema lat.), *svetom vodom* 62 (nema lat.).

Atributi u postpozitivnom položaju: *sestar naših* 2 (lat.), *kapitula njih* 5 (lat.), *sestrama starima* 9 (lat. antiquis sororibus), *po zakonu redovskom* 10 (nema lat.), *na pomoć duhovnu* 12 (nema lat.), *od sestara svojih* 15 (lat. dictarum sororum = rečenih sestara), *žena ona* 32 (illa persona), *ruke svoje* 33 (lat.), *ruke vaše* 35, 37 (lat.), *dušu i tilo moje* 35–36 (lat.), *slave svoje* 40–41 (lat. sue maiestatis), *družbu svetu i skrušenu našu* 42 (lat.), *moženja duhovnoga* 46–47 (lat.), *sarcama naših* 47–48 (lat.), *krajevstvo sveto nebesko* 50 (lat.), *dilom dostojnim* 51–52 (lat.), *svetih svojih* 52 (lat.), *ime tvoje* 52–53 (lat.), *života vičnoga* 53–54 (nema lat.), *duh mudri i razumni, duh vični i jakosni, duh znani i milostivi* 54–56 (u lat. s imenicom u genitivu), *straha svojega* 57 (lat.), *zapovidi njegove* 58 (lat. ipsius mandata).

Primjeri pokazuju da se prevodilac zna udaljiti od lat. predloška i da tim udalžavanjem obično postiže bolji stilski efekt, veću ekspresivnost izraza, literarniji karakter teksta. Neki od tih izraza sigurno su već tada u našem jeziku klišeji jer ih u latinskom predlošku u tom obliku nema, npr. *sveti otac*, *sveti red*, *sveta voda*, *život vični*. Kad se uz takve izraze nađe još i posvojni atribut, obično se pripadnost hoće i istaknuti, pa on dolazi u postpozitivni položaj: *svetoga oca našega* 3, *svetoga reda*

⁶⁴ U zagradi je uz svaki primjer dana relacija s lat. predloškom.

našega 13—14. Udaljavanje od lat. predložka uvijek predstavlja određenu stilsku namjeru. Tako npr. na početku opisnog teksta, gdje nije potrebno nikakvo naglašavanje atributnog pojma, prevodilac lat. *sorores omnes* prevodi običnijim *sve sestre* 5—6. Kad hoće naglasiti koje od sestara treba izabrati, odnosno kad hoće postići ekspresivniji izraz, on odabire postpozitivni položaj atributa: [*s*] *sestrami starimi* 9, *dvi sestre najstarije* 16 (kao u lat.), *od sestara svojih* 15 (prema lat. *dictarum sororum*). Isto tako ima: *onu ženu* 20—21, *ona žena* 23 (prema lat. *illam personam, illa persona*), a onda zbog isticanja ponavlja *ona žena* 34—35, 36—37 na mjestu gdje tog izraza u lat. tekstu nema, ali da izbjegne monotoniju varira u *žena ona* 32 (prema lat. *illa persona*). Kad upotrebljava postpozitivni položaj atributa u izrazima kojih nema u latinskom predložku, odnosno onima gdje je u latinskom redovan poredak, obično se radi o naglašavanju atributnog pojma: *po zakonu redovskom* 10, *na pomoć duhovnu* 12, *ruke svoje* 33, *života vičnoga* 53—54, *zapovidi negove* 58.

Samo u jednom slučaju povodenje za redosljedom latinskog predložka dovodi do poretka neuobičajenog u našoj rečeničnoj konstrukciji i izaziva čak nedoumicu o smislu, koju razrješava tek sam latinski predložak. Radi se o postpozitivnom položaju genitiva plurala lične zamjenice za 3. lice u posesivnoj funkciji u slučaju kad težište iskaza nije na pripadnosti: Najprija priura na glas od zvonca kapitula *njih* ima sazvati se sestre zajedno 4—6 (prema lat. *Primo priorissa ad sonum campanule capituli ipsarum convocet sorores omnes unam quamque*). Kako je taj oblik posvojne zamjenice jednak naglašenom obliku lične zamjenice za 3. l. pl., a upotrijebljen je na istaknutome mjestu u rečenici, tj. iza svoje imenice a ispred predikata, pomišljamo da se radi o objektu *njih* (A = G pl.), koji je besmislen jer se iza predikata javlja pravi objekt *sve sestre*. Sama konstrukcija *kapitula njih* moguća je i u našem jeziku, ali kao i u svim drugim situacijama s postpozitivnim položajem atributa samo kad se naglašava pripadnost, i neprihvatljiva je u situaciji kad dolazi u koliziju s ličnim zamjениčkim oblikom i izaziva nesporazum. Da se htjela naglasiti pripadnost, ova bi rečenica morala biti drugačije konstruirana pa da sve u njoj bude jasno (npr. *Najprija na glas od zvonca kapitula njih priura ima sazvati sve sestre zajedno — ili sl.*), ali kako se ne radi o tome, bio je potreban običan poredak: atribut→imenica: *njih kapitula*.

Predikatni pridjev upotrijebljen je samo jednom i nalazi se na svom uobičajenom mjestu — ispred predikata (a iza izostavljenog subjekta): I dokla *prostarta* leži 26.

Kad je apozicija sama imenica ili imenica s pridjevskim atributom, dolazi ispred imenice koju poblize određuje: svetoga *oca* našega Dominika 3, *gospodinu* bogu 48, *gospodin* bog 54. Kad je apozicija sintagmatski skup, dolazi iza svoje imenice: Isukarst, *spasitelj segaj mira* 39, *Isukarst, spasitelj segaj svita* 49.

Za adverbne oznake već je rečeno da se mogu naći na najrazličitijim mjestima u rečenici, ovisno o svom konkretnom značenju i o logičnom slijedu događaja opisanih u rečenici.⁶⁵

U redu riječi važno je razmotriti i položaj enklitika. U ovom tekstu enklitika ima malo. Zamjenički oblici uglavnom su naglašeni, osim povratne zamjenice *se* uz refleksivne glagole i u pasivnim konstrukcijama. Uz refleksivne glagole ona je potvrđena iza svog glagola: *Ustanet se žena ona 32, I mi tebe veseleći se prijmijemo 41, veseleći se u sarcam naših 47, a u bezličnim pasivnim konstrukcijama glagola imati s dopunom u infinitivu između glagola imati i infinitiva, odnosno iza veznika u zavisnoj rečenici: ima se prostriti 24—25, imaju se reći 26—27, da se ima primiti 11—12.*

Od ostalih zamjeničkih enklitika potvrđena je samo jedna (enklitični oblik A = G pl. lične zamjenice za 3. l.), a dolazi iza prve naglašene riječi u rečenici: ... i postaviti *je* u misto kako je koja dostojna 6—7.

Glagolska enklitika *je* potvrđena je samo dvaput, oba puta iza veznika, jednom u zavisnoj, drugi put u sastavnoj rečenici: kako *je* koja dostojna 6—7, ter *je* svaršeno 62, gdje tekst i ne pruža nikakvih mogućnosti variranja njena smještaja. Međutim, u imenskom predikatu ona može biti i izostavljena: *I psalmi sveršeni 28—29, I sveršena molitva 32, odnosno zamijenjena punim glagolskim oblikom, s određenim naglasom upravo na značenju glagola biti: Ima više učiniti [s] sestrama starimi ke jesu od vića 8—9, ako jest takova žena da se ima primiti 11—12, pred druge sestre ke jesu u kapituli 22—23.*

Ova analiza pokazuje da se red riječi u tekstu *Reda i zakona* zasniva na istim osnovnim principima kao i u suvremenom jeziku, i to i u običnom i u okazionalnom načinu izražavanja. Do iste je konstatacije bila dovela i analiza reda riječi u *Šibenskoj molitvi*, pa to samo potvrđuje onom prilikom stvoren zaključak da je to vrlo stara i vrlo postojana jezična kategorija, jedna od onih koje su zajedničke hrvatskosrpskom jeziku kao cjelini, bez obzira na dijalekatski sistem. Jedini znak starine u redu riječi ovoga teksta je česta upotreba atributa u postpozitivnom položaju, koja je i danas moguća u okazionalnom redu, premda je u najnovije doba mnogo manje frekventna nego u starijim razdobljima budući da pisci za postizanje stilskih efekata radije primjenjuju neka druga jezična sredstva. Ova analiza isto tako pokazuje da je utjecaj latinskog predloška minimalan, tj. da se uglavnom kreće u granicama koje dopušta duh našeg jezika. Prevodilac je pokazao izrazitu samostalnost u pristupu tekstu, mijenjajući red riječi predloška gdje mu je to bilo potrebno zbog određenog stilskog efekta, a samo je jedan primjer u kojemu je slijeđenje reda riječi predloška izazvalo poremećaj smisla hrvatske rečenice (*kapitula njih*). O ostalim utjecajima predloška još će biti govora na drugim mjestima.

⁶⁵ Primjere vidi u odjeljku *Rečenični dijelovi*, str. 101.

D. Sintaktička upotreba vrsta riječi

U upotrebi imenica u ovome tekstu nema nikakvih posebnosti. Što se tiče upotrebe pridjeva, u onim morfološkim kategorijama u kojima se razlikuju određeni oblici od neodređenih potvrđeni su samo određeni oblici, i to u atributivnoj službi: *dobroga* činjenja 2, 13, 19, *svetoga* oca 3, *svetoga* reda 13, 20, *svetoga* žežinanja 44, *vsakoga dobroga* i *svetoga* [ga] našega činjenja i mojenja *duhovnoga* 45—47, u *sveti* habit 17, *duh mudri* i *razumni*, *duh vični* i *jakosni*, *duh znani* i *milostivi* 54—56. U posljednjem primjeru prevodilac je posvojni genitiv apstraktnih imenica, od kojih se u našem jeziku ne može izvesti posvojni pridjev, preveo kvalitativnim pridjevom. Ako posvojni pridjev izveden od neke imenice postoji, on ga i upotrebljava: po zakonu *redovskom* 10, v krajevstvo *sveto nebesko* 50. Ali ako imenica što označava pripadanje ima svoj atribut ili ako pripadanje označava supstantivizirani pridjev, upotrebljava se posvojni genitiv: *glas od zvonca kapitula njih* 4—5, pridruži tebe družbi *svetih anjelov svojih* i g dilom dostojnim *svetih svojih* 50—52. Upotreba supstantiviziranog pridjeva u pluralu (za čeljad) kakva je potvrđena u posljednjem primjeru: *svetih svojih* 52, česta je osobina starijih čakavskih spomenika.⁶⁶

Već je spomenuto da su od ličnih zamjenica upotrijebljeni uglavnom naglašeni oblici, ali redovno se radi o isticanju pojma izrečenog ličnom zamjenicom: *Primi tebe* Isukarst 39, 48—49, *I mi tebe...* prijmjemo 41, *Daruj tebi* gospodin bog... 54, i napuni *tebe* duha straha svojega 56—57, pokropi *nu* svetom vodom 61—62. Jedini enklitičan oblik potvrđen je u rečenici: ... ima sazvati sve sestre zajedno i postaviti je u misto... 5—6.

U isticanju upotrebljava se lična zamjenica iako se razabire iz glagolskog oblika: *I mi tebe...* prijmjemo 41 (naglašavanje opozicije: prvo lice — drugo lice).

Jednom je upotrijebljena lična zamjenica za treće lice umjesto povratne iako je i subjekt rečenice u istom licu: ke dvi sestre onu ženu *meju nima* imaju upeljati v kapitul 20—22 (pod utjecajem lat. predložka: in medio ipsarum duarum).

Genitiv plurala lične zamjenice za treće lice dolazi jednom u funkciji posvojne zamjenice (u kojoj se zadržao sve do 18. st.): *kapitula njih* 5, ali je već potvrđena posvojna zamjenica za treće lice singulara muškog roda *negov*: *zapovidi negove* 58.⁶⁷

Povratno-posvojna zamjenica redovno se upotrebljava kad se odnosi na subjekt, osim ako se želi istaći pripadnost određenom licu: imavši više s većom stranom od sestara *svojih* 14—15, postaviti ruke *svoje* meju

⁶⁶ Vidi o tome: D. Malić, *Šibenska molitva*, str. 172. i bilj. 20.

⁶⁷ Najstarije potvrde za posvojnu zamjenicu *nihov* u ARj su tek iz prve polovine 17. st., a do tada se umjesto nje upotrebljavao samo genitivni oblik lične zamjenice, dok je oblik *negov* potvrđen već od 14. st., a stariji oblik *jegov* čak od 13. st. Vidi ARj s. v. *on*, *negov*, *nihov*.

ruke priure i družih sestar 33—34, ... i postavi na desnu pristolja slave *svoje* 40—41, pridruži tebe družbi svetih anjelov *svojih* i g dilom dostojnim svetih *svojih* 50—52, napuni tebe duha straha *svojega* 57, ali: V ruke vaše priporučuju dušu i tilo *moje* 35—36 (opozicija: vaše — moje; tako i u lat.), I mi tebe veseleći se prijmemo u družbu svetu i skrušenu *našu* i dilnicu činimo *naših* molitav... i svakoga dobroga i svetoga *našega* činjenja... veseleći se u sarcah *naših* gospodinu bogu 41—48 (isticanje pripadnosti prvom licu).

Pod utjecajem lat. predložka pogrešno je upotrijebljena relativna zamjenica umjesto pokazne iza pauze u ovcem rečeničnom sklopu: ima obrati tada priura dvi sestre najstarije i... poslati po onu ka pita... prijata biti na dil dobroga činjenja svetoga reda; *ke* dvi sestre onu ženu meju nima imaju upelati v kapitul... 15—22 (prema lat. que due sorores...), umjesto: te dvi sestre... Isto je tako pod utjecajem predložka upotrijebljena pokazna zamjenica *ona* umjesto *ta* (o kojoj se govori) u primjerima: *onu ženu* 20—21, *ona žena* 23, 34—35, 36—37, *žena ona* 32.

Što se tiče sintaktičke upotrebe glagolskih oblika, zanimljivo je spomenuti modalnu konstrukciju prezenta glagola *imati* s dopunom u infinitivu drugoga glagola, vezanu uz debitivno značenje glagola *imati* kojom se ističe da treba, da se mora učiniti ono što glagol u infinitivu znači, a zamjenjuje konjunktiv latinskog predložka; priura... *ima sazvati* sve sestre zajedno i *postaviti* je u misto... 4—6, *ima više učiniti* 8—9, ... ako jest takova žena da *se ima primiti* 11—12, *ima obrati* tada priura dvi sestre najstarije 15—16, *ima poslati* po onu ka pita... 17—18, onu ženu meju nima *imaju upelati* v kapitul 20—22, ona žena... *ima se prostriti* pred priurom 23—25, ovi psalmi *imaju se reći* 26—27, I tako *ima reći* ona žena 34—35, I ovo *ima reći* trikrat ona žena 36—37. Kao što pokazuje prvi od navedenih primjera, u takvoj konstrukciji glagol *imati* ponaša se u neku ruku kao pomoćni glagol, koji se može i izostaviti ako je u istoj rečenici već izrečen. U spomenutom primjeru prevodilac je nadopunio lat. predložak uvodeći još jedan dodatni predikat u pravilnoj domaćoj rečeničnoj konstrukciji (lat. Primo priorissa... convocet sorores omnes unam quamque secundum gradum statum et dignitatem et antiquitatem ipsarum sororum.). Ali kad, slijedeći predložak, u većem rečeničnom sklopu svaki konjunktiv dosljedno prevodi prezentom glagola *imati* i infinitivom drugoga glagola, dobiva takvu rečeničnu konstrukciju koja mijenja smisao originala i izaziva nedoumicu: imavši više s većom stranom od sestar *svojih*, *ima obrati* tada priura dvi sestre najstarije i *ke* najprijia jesu obučene u sveti habit *ima poslati* po onu ka pita umiljeno i skrušeno prijata biti... 14—19. Na prvi pogled čini se da je to nezavisno složena (sastavna) rečenica, u kojoj je samo subjekt isti u oba sastavna dijela. Međutim, radi se i o istom objektu, s dva atributa, od kojih je drugi atributna rečenica. Rečenična bi konstrukcija i ovdje imala biti ista kao i u prvom primjeru (tj. s ponavljanjem, odnosno zamjenjivanjem objekta i izostavljanjem

prezentskog oblika glagola *imati*), pa da smisao latinskog predloška ostane neizmijenjen: ... ima obrati tada priura dvi sestre najstarije i ke najprijia jesu obučene u sveti habit i *poslati ih* po onu ka pita ...

Već je spomenuta upotreba punih oblika glagola *biti* (*jesam*) umjesto enklitičnih u konstrukcijama s imenskim predikatom, u kojima on služi kao kopula, odnosno onima u kojima je sam taj glagol predikat. U svim se tim primjerima radi ili o isticanju značenja glagola *biti* ili o isticanju čitavog predikatnog pojma: [s] sestrama starimi ke *jesu* od vića 9 (tj. koje pripadaju vijeću, koje su njegove članice), ako *jest* takova žena da se ima primiti 11—12 (tj. ako postoji, ako je tu), ke najprijia *jesu* obučene u sveti habit 16—17 (tj. koje su najprijie postale redovnice), pred druge sestre ke *jesu* u kapituli 22—23 (tj. koje su prisutne).

Pasivna značenja izriču se dvojako: refleksivnim glagolom (odnosno dodavanjem refleksivne zamjenice prijelaznom glagolu) i perifrastičnim oblicima složenima od pomoćnog glagola *biti* i pasivnog participa: ako *jest* takova žena da *se ima primiti* 11—12, ovi psalmi *imaju se reći* 26—27; ke najprijia *jesu obučene* u sveti habit 16—17, ka pita ... *prijata* *biti* na dil dobroga činjenja 18—20 (doslovni prijevod lat. infinitiva pasiva), I psalmi *sveršeni* 28—29, I *sveršena* molitva 32 (s izostavljanjem pomoćnog glagola), ter *je svaršeno* 62.

Kod priloga treba istaknuti upotrebu priloga *kako* u vremenskom značenju: I *tada* ona žena, *kako* bude pred priurom, ima se prostriti pred priurom i pred drugim sestrama 23—25. Takva upotreba priloga *kako*, koji kazuje da se radnja glavne rečenice ima izvršiti odmah iza radnje zavisne (u kojoj je prilog *kako*), sasvim je obična u starijih pisaca zapadnog i jugozapadnog hrvatskosrpskog jezičnog područja.⁶⁸

U tekstu *Reda i zakona* pojavljuje se i jedna prijedložna konstrukcija na koju treba posebno upozoriti. To je veza prijedloga *od* s genitivom umjesto našega genitiva bez prijedloga ili nekih drugih prijedložnih konstrukcija: Red i zakon *od primljenja* na dil 1—2, na glas *od zvonca* kapitula 4, s većom stranom od *sestar svojih* 14—15. Radi se o očitom romanskom utjecaju, ali kako je to pojava vrlo stara i vrlo frekventna, a živa je još i danas u mnogim našim narodnim primorskim (tj. onima uz more) govorima, vjerojatnije je posljedica romanskog supstratskog utjecaja negoli kasnijih mletačko-talijanskih nanosa.⁶⁹

⁶⁸ Vidi ARj s. v. *kako*, III, 14.

⁶⁹ U ARj (s. v. *od*, v) takve se konstrukcije tumače talijanskim utjecajem. A. Supuk ih jednostavno uzima kao »strane sintaktičke utjecaje« (*Strani sintaktički utjecaji u našem primorskom govoru*, »Pitanja savremenog književnog jezika«, god. IV, knj. II, sv. 2, Svjetlost, Sarajevo 1952, str. 264). V. Vinja za Marulićevu upotrebu prijedloga *od* kaže da »u većini slučajeva slijedi lat. ili tal. upotrebu«, a za konstrukciju *od* + genitiv umjesto našeg posvojnog pridjeva kaže da je nastala kalkiranjem romanskog načina opisanja. (*Calque linguistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića*, »Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu«, knj. I, Zagreb 1951, str. 564).

Ovamo bi se mogla pribrojiti i fraza *biti od vijeća* ([s] sestrama starimi *ke jesu od vića* 9), kojom se označuje pripadanje vijeću, ali se ne može zamijeniti genitivom pripadanja ili posvojnim pridjevom, a potvrđena je u naših starijih pisaca iz primorskih krajeva od Vrbnika do Dubrovnika.⁷⁰ Međutim, kako je među kopalativnim upotrebama glagola *biti* (*jesam*) potvrđena i takva u kojoj imenica s nekim prijedlogom uz taj glagol dolazi adverbijalno kao predikat⁷¹ (što je i ovdje slučaj), možda u njoj i ne bi trebalo tražiti strani utjecaj.

Kada se govori o sintaktičkoj upotrebi pojedinih vrsta riječi, treba još spomenuti upotrebu veznika *i* na početku rečenice u službi čestice za isticanje sadržaja dotične rečenice, uglavnom pod utjecajem lat. predložka, ali bez odudaranja od duha našega jezika, pa prevodilac dodaje takvo *i* za isticanje i u dvije rečenice kojih u lat. predložku nema: *I* tada ona žena ... 23, *I* dokla prostarta leži ... 26, *I* psalmi sveršeni 28—29 (nema u lat.), *I* tada rečēt priura 30, *I* vse odgovoret 31, *I* sveršena molitva 32 (nema u lat.), *I* tako ima reći ona žena 34—35, *I* ovo ima reći trikrat ona žena 36—37, *I* odgovoret vse sestre 37—38, *I* tada počni priura iman 59, *I* potla 60.

Inače veznik *i* vezuje riječi (odnosno sintagmatske skupove) i sastavne rečenice.

U zavisnim rečenicama potvrđene su relativne zamjenice i prilozi u službi veznika (nepravi veznici): [s] sestrama starimi *ke jesu od vića* i *ke* imaju glas ... 9—10, *dvi sestre najstarije* i *ke najprija jesu obučene* ... 16—17, *I* tada ona žena, *kako* bude pred priurom, ima se prostriti 23—25, *I* *dokla* prostarta leži, *ovi psalmi* imaju se reći 26—27.

E. Sintaksa padeža

Nominativ je u tekstu *Reda i zakona* obilno potvrđen kao padež subjekta (i njegovih dodataka) i imenskog predikata. Potvrde nije potrebno ponovo navoditi, jer su dobrim dijelom citirane u odjeljku o glavnim rečeničnim dijelovima.⁷² Jednom se nominativ javlja u pasivnoj konstrukciji prevedenoj s latinskog, koja u tekstu ima funkciju bližeg objekta: *ka pita ... prijata* biti na dil dobroga činjenja 18—20. U našem jezičnom sustavu to bi se moglo izreći samo zavisnom objektom rečenicom: *ka pita ... da bude prijata*, u kojoj bi pasivni particip u nominativu bio dio imenskog predikata.

Od svih padeža genitiv je najbrojnije zastupljen u tekstu, što nije nimalo čudno kad se zna da je on i inače u jeziku najrašireniji i najupotrebljiviji kosi padež, u neku ruku predstavnik kosih padeža, koji zbog svoje neobilježenosti može označiti čitav niz najrazličitijih odnosa

⁷⁰ Vidi ARJ s. v. *vijeće*.

⁷¹ Vidi ARJ s. v. *jesam*, II, B, 10, d.

⁷² Vidi na str. 99—100.

među pojmovima u rečenici, koje ostali padeži nisu dokraja precizirali. Dobar dio tih odnosa označuje neko potjecanje, neko približavanje, odnosno udaljavanje, dakle neku vrstu ovisnosti, pripadnosti jednih pojmova drugima, i zato je genitiv pripadanja u širem smislu jedan od najbrojnije zastupljenih u jeziku. Nije to uvijek pravi posvojni genitiv, tj. takav što označuje pravo pripadanje, već neku drugu međusobnu ovisnost među pojmovima, pripadanje u više ili manje prenesenom smislu.

Tekst *Reda i zakona* vrvi takvim genitivima pripadanja, a i od onih što dolaze u već spominjanoj konstrukciji s prijedlogom *od* (pod romanskim utjecajem) većina ih je upravo takvih. Nadovezuju se ti posesivni genitivi stupnjevito jedni na druge, slijedeći logičan poredak ovisnosti jednih pojmova o drugima. Već se sam naslov sastoji od nekoliko takvih genitivnih skupova, od kojih jedan ovisi o drugome, jedan označuje pripadnost drugome: *Red i zakon od primljenja* na dil *dobroga činjenja sestara naših reda svetoga oca našega Dominika* 1—3, gdje se *od primljenja* odnosi na *red i zakon*, *dobroga činjenja* je objektni posvojni genitiv u odnosu na *dil* (= dioba, sudjelovanje), *sestara naših* je subjektni posvojni genitiv u odnosu na glagolsku imenicu *činjenje*, a pravu pripadnost označuje u odnosu na *reda*, dok *reda* označuje pravu pripadnost u odnosu na *svetoga oca našega Dominika*.

Takvi su i ostali genitivi: na glas *od zvonca kapitula njih* 4—5 (gdje je *od zvonca* posvojni genitiv u odnosu na *glas*, a *kapitula njih* u odnosu na *zvonca*), zatim: [s] sestrama starimi ke jesu *od vića* 9 (gdje genitiv s prijedlogom označuje pripadnost sestara vijeću), na dil *dobroga činjenja svetoga reda našega* 12—14, na dil *dobroga činjenja svetoga reda* 19—20 (gdje je *dobroga činjenja* objektni posvojni genitiv u odnosu na *dil* = dioba, sudjelovanje, a *svetoga reda* je posvojni subjektni genitiv u odnosu na *dobro činjenje*), meju ruke *priure i družih sestara* 33—34 (prava pripadnost), spasiteļ *segaj mira* 39—40, spasiteļ *segaj svita* 49 (pripadanje u širem smislu), na desnu *pristolja slave svoje* 40—41 (prvi je genitiv posvojni u prenesenom smislu u odnosu na *desnu* = desnu stranu, a drugi je pravi posvojni u odnosu na *pristolja*), dilnicu [te] činimo *naših molitav, mis, psalam, pisan i petja, svetoga žeživanja, pripovidanja i vsakoga dobroga i svetoga našega činjenja i moženja duhovnoga* 42—47 (posvojni genitivi u širem smislu u odnosu na *dilnica*), pridruži tebe družbi *svetih anjelov svojih* i g dilom dostojnim *svetih svojih* 50—52 (prava pripadnost), u libro *života vičnega* 53—54 (pripadnost u prenesenom smislu), napuni tebe *duha straha svojega* 57 (*duha* je partitivni genitiv u službi daljeg objekta glagola *napuniti*, a *straha svojega* označuje pravu pripadnost u odnosu na *duha*).

Prijedložna konstrukcija *od* + genitiv upotrijebljena je umjesto partitivnog genitiva u primjeru: s većom stranom *od sestara svojih* 15.

Za dativ nema mnogo potvrda. Dalji objekt je u primjerima: veseleći se ... *gospodinu bogu* 47—48, Daruj tebi *gospodin bog* 54. Pri-

druživanje (primicanje nekom cilju u prenesenom smislu) izriče se samim dativom i dativom s prijedlogom *k* (> *g* ispred riječi koja počinje zvučnim suglasnikom), što je i inače u jeziku sasvim uobičajeno, s time da *k* nešto jače ističe primicanje cilju nego sam dativ⁷³: pridruži tebe *družbi* svetih anjelov svojih i *g dilom dostojnim* svetih svojih 50—52.

Akuzativ bez prijedloga potvrđen je samo kao bliži objekt, i to obilno potvrđen: ima sazvati *sve sestre* 5—6, i postaviti *je* u mjesto 6, ima *više* učiniti 8—9, ke imaju *glas* ... 10, imavši *više* 14, ima obrati ... *dvi sestre najstarije* 15—16, *onu ženu* ... imaju upejati 20—21, postaviti *ruke svoje* 33, priporučuju *dušu* i *tilo moje* 35—36, *ovo* ima reći 36, Primi *tebe* Isukarst 39, 48—49, I mi *tebe* ... prijmijemo ... i *dilnicu* činimo naših molitav 41—43, pridruži *tebe* *družbi* 50—51, *Ime tvoje* rači pripisati 52—53, Daruj tebi gospodin bog *duh mudri* i *razumni*, *duh vični* i *jakosni*, *duh znani* i *milostivi* 54—56, napuni *tebe* duha straha svojega 57, da *zapovidi njegove* razumiš i shraniš 57—58, I tada počni priura *iman* 59, pokropi *nu* svetom vodom 61—62.

Uz glagol *činiti* dolaze zapravo dva akuzativa jer jedan sam nema potpunog smisla (pravi objekt i predikatni akuzativ)⁷⁴, ali kako se u navedenom primjeru radi o sastavnoj rečenici s istim subjektom i djelomično istim objektom, taj se isti objekt ne ponavlja u drugom dijelu rečenice uz novi predikat: I mi *tebe* ... prijmijemo ... i *dilnicu* [*te*] činimo ... 41—43.

Dosta je obilno potvrđen i akuzativ s prijedlozima. Najčešće je to akuzativ mjesta u pravom ili prenesenom značenju: *na dil* dobroga činjenja 1—2, 12—13, 19—20, *na pomoć* duhovnu 12, *na desnu* pristolja slave svoje 40, *u mjesto* 6, *v kapitul* 22, *v ruke vaše* 35, 37, *u družbu* svetu i *skrušenu našu* 42, *v kraljevstvo* sveto nebesko 40—50, *u libro* života vičnoga 53, *meju* ruke priure i drugih sestara 33—34, *pred priuru* i *pred druge sestre* 22; zatim vremena: *na glas* od zvonca kapitula 4—5; načina: obučene *u sveti habit* 17; svrhe: poslati *po onu* ka pita 18.

Lokativ je padež s prijedlozima. Potvrđen je lokativ mjesta u pravom i prenesenom značenju: *u kapituli* 11, 23, *u sarcah* naših 47—84; i načina: kako je koja dostojna *po počtenju* i *po starišini* 6—8, ke imaju *glas po zakonu redovskom* 10.

Instrumental bez prijedloga potvrđen je samo jednom, a označava sredstvo: Pokropi *nu* svetom vodom 61—62. Instrumental s prijedlogom označuje društvo: ima *više* učiniti [*s*] *sestrami* starimi 9 (prijedlog *s* izostavljen iz fonetskih razloga ispred riječi koja počinje istim suglasnikom), imavši *više s većom stranom* od sestara svojih 14—15; mjesto: *onu ženu meju nima* 20—21, kako bude *pred priurom* 23—24, ima se prostriti *pred priurom* i *pred drugimi sestrami* 24—25.

⁷³ Vidi u ARj 2. *k* — uvodna napomena i 1, b, c).

⁷⁴ Vidi: T. Maretić, *Gramatika* ..., cit. izd., str. 584. i ARj s. v. *činiti* I, 1, g, a).

F. Sintaksa glagolskih oblika

Već je spomenuto da karakter teksta *Reda i zakona* uvjetuje mali izbor glagolskih oblika. To je obrednik koji kazuje što se u toku obreda čini, odnosno što treba učiniti, i pri tom se izriču neke izjave, molbe i želje. Izbor glagolskih oblika time je vrlo ograničen.

Prezent je jedino glagolsko vrijeme potvrđeno u tekstu, odnosno opis obrednih radnji dan je u prezentu, tj. iz aspekta one sadašnjosti kada se obred vrši i iz aspekta svevremenosti, jer obrednik je trajan, on vrijedi neko neograničeno vrijeme, i dokle god vrijedi, ponavljaju se iste radnje. Zato je sadašnjost obreda nepravda sadašnjost i zato za radnje koje se uvijek ponavljaju (tj. kad god se obred vrši) dolazi prezent svršenih i nesvršenih glagola: kako *je* koja dostojna 6—7, *ke jesu* od viča i *ke imaju* glas po zakonu redovskom 9—10, ako *jest* takova žena 11, *ke najprija jesu* obučene 17, ima poslati po onu ka *pita* 17—18, *ke jesu* u kapituli 23, dokla *prostarta leži* 26, *Rekut* sve 29, tada *rečēt* priura 30, *vse odgovoret* 31, *Ustanet se* žena ona i *postavīt* ruke svoje 32—33, *odgovoret* vse sestre i *reku* 37—38, *pokropi* ņu svetom vodom, *ter je* svaršeno 61—62. To vrijedi za radnje koje dolaze u opisu obreda. Ali ono što se govori u toku obreda, to je i u času govorenja i s aspekta opisa prava sadašnjost, i zato se u govornom dijelu obreda javljaju za izricanje sadašnjosti samo prezenti nesvršenih glagola: V ruke vaše *priporučuju* dušu i tilo moje 35—36, I mi tebe... *prijimjemo* u družbu svetu i skrušenu našu i dilnicu *činimo* naših molitav 41—43. Za izricanje želje, odnosno namjere, upotrebljava se prezent s veznikom *da*: napuni tebe duha straha svojega *da* zapovīdi ņegove *razumiš i shraniš* 57—58. Kako s aspekta opisa postoji prava sadašnjost govornog teksta, tako s tog istog aspekta postoji i budućnost, koja se u zavisnoj (vremenskoj) rečenici izriče prezentom svršenog glagola: I tada ona žena, kako *bude* pred priurom, ima se prostiriti 23—25.

Već je rečeno da za radnje za koje se u opisu ističe da ih treba učiniti dolazi prezent glagola *imati* s dopunom u infinitivu onoga glagola koji označuje radnju. To je modalna upotreba, za koju mi među glagolskim oblicima nemamo posebnog oblika (korelativ u lat. tekstu je konjunktiv) i koja je vezana uz jedno od značenja glagola *imati*. Primjeri su već navedeni u odjeljku o sintaktičkoj upotrebi vrsta riječi.⁷⁵ Osim u tim slučajevima infinitiv dolazi još samo jednom kao dopuna glagolu nepotpune sintaktičke funkcije *račiti*: Ime tvoje *rači pripisati* u libro života vičnoga 52—53, i jednom u pasivnoj konstrukciji prevedenoj s latinskog: ka *pita*... *prijata biti* 18—19.

Molbe i želje upućene svevišnjemu u vezi s novom sestrom (govorni tekst) izriču se imperativom za treće lice: *Primi* tebe Isukarst 39, 48—49, i *postavi* na desnu pristolja slave svoje 40—41, i *pridruži* tebe družbi svetih anjelov svojih 50—51, Ime tvoje *rači* pripisati u libro...

⁷⁵ Vidi str. 110—111.

52—53, *Daruj tebi* gospodin bog duh mudri i razumni 54—55, *napuni* tebe duha straha svojega 57. Jednom je imperativ upotrijebljen u opisnom tekstu za radnju koju treba učiniti (umjesto prezenta glagola *imati* i infinitiva): I tada *počni* priura iman 59.

Participi prezenta i perfekta (na *-ći* i *-vši*) potvrđeni su samo u priloškoj funkciji: I mi tebe *veseleći se* prijmijemo 41, i dilnicu činimo naših molitav... *pojući i veseleći se* u sarcah naših 42—48, *imavši* više s većom stranom od sestara svojih, ima obrati tada priura... 14—16.

Particip pasivni upotrebljava se u više funkcija: a) kao pravi pridjev, tj. u službi atributa i adverbne oznake: dokla *prostarta* leži 26, u družbu svetu i *skrušenu* našu 42, ka pita *umijeno* i *skrušeno* 18—19; b) kao dio imenskog predikata u pasivnim rečenicama: ke najprija *jesu obučene* u sveti habit 16—17, I psalmi *sveršeni* 28—29, I *sveršena* molitva 32, ter je *svaršeno* 62; c) u pasivnoj konstrukciji s infinitivom: ka pita... *prijata biti* 18—19; d) za tvorbu glagolskih imenica: *primljenja* 1, *činjenja* 2, 13, 19—20, 46, *poštenju* 7, *žeživanja* 44, *pripovidanja* 45, *moštenja* 46.

Ova nam je sintaktička analiza pokazala da se tekst *Reda i zakona* svojim sintaktičkim konstrukcijama i upotrebama uklapa u osnovne principe hrvatskosrpske sintakse, koji u jeziku vrijede i danas. Arhazama i lokalizama ima malo, ali ne takvih koji u jeziku i danas ne bi mogli biti primjenljivi. Utjecaj latinskog (ili eventualno nekog talijanskog) predložka je minimalan. U redu riječi on je potpuno u granicama dopustivosti našega jezičnog sustava, s jednim jedinim izuzetkom koji izaziva nedoumicu o smislu u konkretnom slučaju, ali koji je inače također u jeziku dopustiv (*kapitula nih*). U konstrukciji rečenice, u slaganju rečenica u rečenične nizove i u upotrebi pojedinih vrsta riječi nađe se po gdje koji utjecaj predložka (npr. treći rečenični niz s doslovnim slijeđenjem lat. predložka bez izostavljanja već rečenog glagola *imati* u funkciji pomoćnog glagola i bez ponavljanja objekta uz novi predikat; upotreba relativnih i ličnih zamjenica; pasivna konstrukcija s infinitivom). Upotreba padeža i glagolskih oblika ponovo je posve u sustavu hrvatskosrpske sintaktičke pravilnosti. Prevodilac se, zapravo, češće za nijansu udalji od pravog značenja originala, primjenjujući svoju domaću rečeničnu ili sintaktičku konstrukciju, nego što upotrebljava konstrukcije strane duhu svog domaćeg jezičnog sustava.

S druge su razine romanske po podrijetlu konstrukcije genitiva s prijedlogom *od*, koje su vjerojatno već i u njegovo vrijeme bile udomaćene u njegovu domaćem, pučkom jeziku, pa ih on uzima kao elemente svog sustava.

Prevodilac se i inače ne drži ropski predložka. On prilagođuje tekst svojoj sredini, koja se možda razlikuje i mogućnostima i potrebama od one u kojoj je predložak nastao, pa neke izmjene značenja vjerojatno i otud. Tako on, npr., u drugom odlomku značenje predložka: »da li treba biti primljena takva osoba...« mijenja u »ako jest takova

žena« 11 (tj. ako uopće postoji, ako se pojavila, tek tada treba sazivati vijeće; u većim samostanima vjerojatno ima više kandidatkinja, pa vijeće mora odlučivati koja može biti primljena); u trećem odlomku »dvi sestre starije i koje su prije sveti habit reda primile« zamjenjuje sa »dvi sestre najstarije i ke najprije jesu obučene u sveti habit« 16—17 (u našoj sredini, gdje sestara u samostanu valjda nije bilo mnogo, treba odabrati najstarije; tamo gdje ih ima više, mogu se odabrati među starijima bilo koje dvije, jer najstarije imaju možda i neke druge obaveze).

Da bi približio značenje obrednika svojoj sredini, prevodilac više puta dopunjuje tekst predloška nekim svojim dodatkom. Pored toga, vidjeli smo da se prevodilac i iz stilističkih pobuda ne drži uvijek originala (mijenja, npr., red riječi, dodaje čestice za isticanje, dosta je slobodan u prevođenju pojedinih leksema, istu riječ prevodi sinonimima da izbjegne monotoniju — npr. *spasiteļ segaj mira* 39 i *spasiteļ segaj svita* 49 prema lat. *salvator mundi*, neki su dodaci više stilistički nego značenjski i t. sl.). To su samo usputna zapažanja. U sve njegove stilističke zahvate ovdje se ne može ulaziti.

I na kraju: sve ove napomene o razlikama prema latinskom predlošku vrijeđe, naravno, uz pretpostavku da je prevodilac tekst prevodio upravo s tog, a ne s nekog drugog predloška.

Ta je sintaktička analiza pokazala još nešto: ona je dokazala početnu pretpostavku da se opisni i govorni dio obrednika razlikuju stilom i načinom izražavanja, koji su posljedica u osnovi različitog, tj. racionalnog, odnosno emotivnog stvaralačkog poticaja. Međutim, ona je pokazala i to da je prevodilac i u racionalnom dijelu obrednika imao određene, u neku ruku čak literarne pretenzije, da je birao jezična sredstva i postigao njima posebne stilske efekte i tamo gdje to ne bi po prirodi posla morao činiti, pa se i taj dio teksta ne odlikuje samo birañošću jezičnog izraza nego i određenom literarnošću.

5. LEKSIK

Leksički fond *Reda i zakona* sastoji se uglavnom od domaćih leksema. Tuđice su vrlo rijetke, i to samo s područja svakodnevne samostanske i konfesionalne upotrebe (*iman, kapitul, libro, misa, priura, psalam, žežinanje*) i onomastike (*Dominik, Isukarst*). Izraz *dobro činjenje* predstavlja kalk nastao doslovnim prevođenjem lat. riječi *beneficium*, upotrijebljene u njezinu srednjovjekovnom značenju »privilegij, povlastica« (dakle, *dobro činjenje* odnosi se u ovom slučaju na red: red čini dobro svojim pripadnicama pružajući im mogućnost da se koriste određenim njegovim povlasticama). Kalk je vjerojatno nastao za ovu priliku, jer inače nije potvrđen.⁷⁶ Vjerojatno je kalk i *učiniti više* (u

⁷⁶ Vidi ARj s. v. *činjenje*.

značenju: sazvati vijeće, vijećati, posavjetovati se), ali taj je kalk drugačijeg karaktera od onog prvog. Ulazi u onu grupu kalkova (sastavljenih od glagola /u/činiti i neke imenice) što ih V. Vinja⁷⁷ naziva »pučkim kalkovima«, a nastali su u našim primorskim krajevima pod romanskim utjecajem kao osobina pučkoga govora i bogato su zastupljeni od najstarijih spomenika naovamo.⁷⁸

U ovom odjeljku dan je popis svih leksema što se javljaju u tekstu. Primjeri za promjenljive vrste riječi navode se uglavnom s njihovim najužim kontekstom kako bi se pokazale veze među leksemima (tj. skupovi u kojima se pojavljuju, dopune s kojima dolaze, kongruencije i sl.), a s rečeničnim kontekstom primjeri se navode samo u izuzetnim, manje poznatim i potvrđenim slučajevima (u usporedbi s ARj), ili kad citiranje izvan rečeničnog konteksta ne pokazuje pravo značenje riječi ili njenu upotrebu. Značenja se navode samo uz lekseme manje poznate ili one koji imaju više značenja. Uz primjer navodi se redak u kojem se dotični primjer nalazi (oznaka se odnosi samo na dotičnu riječ) i njegova morfološka odrednica. Nepotvrđeni osnovni oblici riječi označuju se zvjezdicom uz natuknicu. Uz riječi stranog podrijetla, u ovom slučaju uglavnom lat. i tal., navodi se i latinski, odnosno talijanski oblik.

ako, conj. — 11.

***anjel**, m. (lat. angelus — graf. g = j). — *svetih anjelov svojih* 51 (G pl.).

biti, pf. — *ka pita ... prijata biti na dil dobroga činjenja* 19, *ona žena, kako bude pred priurom, ima se prostriti* 24 (3. sg. prez. — u značenju futura). Vidi: *jesam*.

bog, m. — *gospodin bog* 54 (N sg.), *gospodinu bogu* 48 (D sg.).

***činiti**, impf. — *I mi tebe ... prijmlemo i dilnicu činimo naših molitav* 43 (1. pl. prez.).

***činjenje**, n., nom. verb., djelo, djelovanje. U ARj potvrđeno od 15. st. U ovom tekstu dolazi i uz pridjev *dobar* u izrazu *dobro činjenje* kao doslovan prijevod lat. riječi *beneficium* (= dobro djelo, dobročinstvo), upotrijebljene u njenu srednjovjekovnom značenju: privilegij, povlastica. — a) *vsakoga dobroga i svetoga našega činjenja i mojenja duhovnoga* 46 (G sg.); b) *Red i zakon od primjenja na dil dobroga činjenja sestara naših reda svetoga oca našega Dominika* 2 (lat. Ordo et forma recipiendi ad beneficia ordinis sororum nostrarum), ... *da se ima primiti na pomoć duhovnu i na dil dobroga činjenja svetoga reda našega* 13 (lat. ... ad suffragia et beneficia ordinis ipsarum), *ka pita ... prijata biti na dil dobroga činjenja svetoga reda* 19—20 (lat. ... recipi ad beneficia ordinis) (G sg.).

da, conj. — 11, 57.

***darovati** pf. — *Daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni* 54 (3. sg. imper.).

⁷⁷ V. Vinja, *Calque linguistique ...*

⁷⁸ Vidi ARj š. v. *činiti, učiniti, vijeće*.

- ***desan**, adj. — *Primi tebe Isukarst... i postavi na desnu pristolja slave svoje* 40 (A sg. f. — supst. u značenju: desna strana).
- dil**, m., dio, prenes. sudjelovanje. — *Red i zakon od primljenja na dil dobroga činjenja sestara naših reda svetoga oca našega Dominika 2, ... da se ima primiti na dil dobroga činjenja svetoga reda našega 13, ka pita... prijata biti na dil dobroga činjenja svetoga reda 19 (A = N sg.).*
- ***dilnica**, f., žena koja ima u čemu dio, udio, koja sudjeluje u čemu, sudionica. — *I mi tebe... prijmemo i dilnicu činimo naših molitav, mis, psalam... 42—43 (A sg.).*
- ***dilo**, n. — *pridruži tebe... g dilom dostojnim svetih svojih 51—52 (D pl.).*
- ***dobar**, adj. — *dobroga činjenja 2, 13, 19, svakoga dobroga i svetoga našega činjenja 45 (G sg. n.). Usp. činjenje.*
- dokla**, adv., dok. — *dokla prostarta leži, ovi psalmi imaju se reći 26.*
- ***Dominik**, m., vlast. ime (lat. Dominicus). U ARj potvrđeno tek iz druge polovine 15. st. — *svetoga oca našega Dominika 3 (G sg.).*
- ***dostojan**, adj. Potvrde u ARj od polovine 15. st. iako se kaže da je riječ praslavenska. — *kako je koja dostojna po počtenju i po starišini 7 (N sg. f.), g dilom dostojnim svetih svojih 52 (D pl. n.).*
- ***drugi**, adj. ostali. — *postaviti ruke svoje meju ruke priure i družih sestara 34 (G pl.), pred priuru i pre[d] druge sestre 22 (A pl. f.), pre[d] drugimi sestrama 25 (I pl. f.).*
- drugo**, adv. (od num. ord.). — *Drugo: ima više učiniti 8. Usp. treto.*
- ***družba**, f. — *u družbu svetu i skrušenu našu 42 (A sg.), pridruži tebe družbi svetih anjelov svojih 51 (D sg.).*
- duh**, m. *Daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni, duh vični i jakosni, duh znani i milostivi i napuni tebe duha straha svojega 54—57 (A = N sg.; G sg.).*
- ***duhovan**, adj. — *moženja duhovnoga 46—47 (G sg. n.), na pomoć duhovnu 12 (A sg. f.).*
- duša**, f. — *priporučuju dušu i tilo moje 35 (A sg.).*
- ***dva**, num. card. — *dvi sestre 20 (N sg. f.), 16 (A = N sg. f.).*
- g**, praep., s dat. (< k, asimilacijom u sandhiju). — *g dilom 51. Usp. k.*
- glas**, m., 1. zvuk; 2. pravo biranja i odlučivanja (u ovom značenju u ARj slabo potvrđeno, i to tek od 15. st. — vidi ARj s. v. *glas* h). — 1. *na glas od zvonca kapitula 4 (A = N sg.); 2. [Priura] ima više učiniti s sestrama starimi... ke imaju glas po zakonu redovskom u kapituli 10 (A = N sg.).*
- gospodin**, m. — *gospodin bog 54 (N sg.), gospodinu bogu 48 (D sg.).*
- habit**, m. (lat. habitus, tal. abito), redovnička odjeća. — *sestre... ke najprija jesu obučene u sveti habit 17 (A = N sg.).*
- i**, conj. — 1, 6, 7, 10, 12, 16, 18, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34 (2x), 36 (2x), 37, 38, 40, 41, 42 (2x), 44, 45 (2x), 46, 47, 50, 51, 55 (2x), 56 (2x), 58, 59, 60.
- iman**, m. (?) (lat. hymnus). U ARj uzeto je kao imenica muškoga roda, i neki primjeri to i dokazuju. Ali moglo bi biti i ženskoga, analogi-

- jom prema *pisan*. Iz našeg primjera rod se ne razabire. — *I tada počni priura iman* 59 (A = N sg.).
- *imati**, impf., 1. posjedovati što (apstraktno ili konkretno), 2. trebati, biti dužan učiniti što (s dopunom u infinitivu). — 1. [*sestre*] *ke imaju glas po zakonu redovskom u kapituli* 10 (3. pl. prez.), *imavši više s većom stranom od sestara svojih* 14 (ptc. perf.); 2. *ima sazva ti sve sestre* 5, *ima više učiniti* 8, *ima obrati... dvi sestre najstarije* 15, *ima poslati po onu [ženu]* 17, *ima se prostirati pred priurom* 24, *tako ima reći* 34, *ovo ima reći* 36 (3. sg. prez.), *onu ženu... imaju upeļati v kapitul* 21, *ovi psalmi imaju se reći* 26—27 (3. pl. prez.).
- ime**, n. — *ime tvoje* 52 (A = N sg.).
- Isukarst**, m., vlast. ime (lat. Iesus Christus). U ARj prva potvrda iz 1461. — *Isukarst, spasiteļ segaj mira* 39, *Isukarst, spasiteļ segaj sviata* 49 (N sg.).
- *jakostan**, adj. — *duh vični i jakosni* 56 (A = N sg. m. — odr.).
- *jesam**, impf. prez. — *ako jest takova žena* 11 (3. sg. prez), *kako je koja dostojna* 7, *ter je svaršeno* 62 (3. sg. prez. enkl.), *ke jesu od vića* 9, *ke najprija jesu obučene* 17, *ke jesu u kapituli* 23 (3. pl. prez.). Vidi: *biti*.
- *k**, praep, s dat. Usp. g.
- kako**, adv., označuje: 1. način; 2. vrijeme. — 1. *priuora ima sazvati sve sestre zajedno i postaviti je u misto kako je koja dostojna po počtenju i po starišini* 6; 2. *I tada ona žena, kako bude pred priurom, ima se prostirati pred priurom... 23—24.*
- kapitul**, m. (lat. capitulum, tal. capitolo), 1. redovničko vijeće; 2. vijećnica, prostorija u kojoj se vijeća, u kojoj se okupljaju članovi vijeća. — [*sestre*] *ke imaju glas po zakonu redovskom u kapituli* 11 (L sg.); 2. *na glas od zvonca kapitula* 5 (G sg.), *onu ženu... imaju upeļati v kapitul pred priuru i pred druge sestre ke jesu u kapituli* 22, 23 (A = N sg., L sg.).
- *koji**, pron. relat. — *koja* 7 (N sg. f.), *ka* 18 (N sg. f. — kontrahirano), *ke* 9, 10, 16, 20, 23 (N pl. f. — kontrahirano).
- kraļevstvo**, n. — *v kraļevst[iv]o sveto nebesko* 49—50 (A = N sg.).
- *ležati**, impf. — *dokla prostarta leži* 26 (3. sg. prez.).
- libro**, n., knjiga. U ARj se kaže da je riječ dalmatska (od lat. A sg. librum), da dolazi od 15. st., i to u gornjem primorju, tj. u Dubrovniku i Boci, dok se u sjevernom primorju govori *libar*. Ima potvrda i iz bosanskog pisca Ančića, te iz Kašića, za kojeg se veli da hoće pisati dubrovačkim dijalektom. — *Ime tvoje rači pripisati u libro života vičnega* 53 (A = N sg.).
- meju**, praep., s akuz. i instr. — *meju ruke priure i družih sestara* 33 (A), *meju nima* 21 (I; graf. megiu).
- mi**, pron. pers. za 1. l. pl. — 41 (N).
- *milostiv**, adj. — *duh znani i milostivi* 56 (A = N sg. m. — odr.).
- *mir**, m., svijet. U ARj se kaže da to vjerojatno nikad nije u našem jeziku bila narodna riječ, nego uzeta iz crkvenoslavenskog. — *spasiteļ segaj mira* 40 (G sg.).

- ***misa** f. (lat. missa). U ARj najstarije potvrde iz 15. st. — *dilnicu [te] činimo naših molitav, mis, psalam, pisan* 43 (G pl.).
- misto**, n. — *postaviti je u misto kako je koja dostojna* 6 (A = N sg.).
- ***moj**, pron. posses. — *tilo moje* 36 (A = N sg. n.).
- molitva**, f. — *I sveršena molitva* 32 (N sg.), *naših molitav* 43 (G pl.).
- ***mojenje**, n., nom. verb. — *mojenja duhovnoga* 46 (G sg.).
- ***mudar** adj. — *Daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni* 55 (A = N sg. m. — odr.).
- na**, praep., s akuz. — *na dil dobroga činjenja* 1, 12, 19, *na glas od zvonca kapitula* 4, *na pomoć duhovnu* 12, *na desnu pristolja slave svoje* 40.
- ***napuniti**, pf. — *napuni tebe duha straha svojega* 57 (3. sg. imper.).
- ***naš**, pron. posses. — *svetoga oca našega Dominika* 3, *svetoga reda našega* 13—14 (G sg. m.), *vsakoga dobroga i svetoga našega činjenja* 46 (G sg. n.), *u družbu svetu i skrušenu našu* 42 (A sg. f.), *sestar naših* 2, *naših molitav, mis, psalam* 43 (G pl.), *u sarcah naših* 48 (L pl.).
- ***nebeski**, adj. — *v krajevstvo sveto nebesko* 50 (A = N sg. n.).
- ***negov**, pron. posses. — *zapovidi negove* 58 (A sg. f.).
- obrati**, pf., izabrati, odabrati. — *ima obrati tada priura dvi sestre najstarije* 15—16.
- ***obučí**, pf. U ARj su najstarije potvrde iz 15. st. — *ke najprija jesu obučene u sveti habit* 17 (ptc. pas. — N pl. f.).
- od**, praep., s gen. (rom.). — *od primljenja na dil* 1, *glas od zvonca kapitula* 4, *ke jesu od vića* 9, *s većom stranom od sestar svojih* 15.
- ***odgovoriti**, pf. — *odgovoret* 31, 37 (3. pl. prez.).
1. ***on**, pron. pers. — *Pokropi nu svetom vodom* 61 (A sg. f.), *glas od zvonca kapitula njih* 5 (G pl. — posesivno), *ima sazvati sve sestre... i postaviti je u misto* 6 (A pl. f. — enkl.), *onu ženu meju nima imaju upeľati v kapitul* 21 (I pl.).
2. **on**, pron. dem., onaj. — *ona žena* 23, 34—35, 36, *žena ona* 32 (N sg. f.), *po onu ka pita* 18, *onu ženu* 20 (A sg. f.).
- ***otac**, m. — *reda svetoga oca našega Dominika* 3 (G sg. — graf. odza!).
- ***ov**, pron. dem., ovaj. — *ovo ima reći* 36 (A sg. n.), *ovi psalmi* 26 (N pl. m.).
- ***petje**, n., nom. verb. — *dilnicu [te] činimo naših molitav, mis, psalam, pisan i petja* 44 (G sg.).
- ***pisan**, f. — *dilnicu [te] činimo naših... psalam, pisan i petja* 44 (G pl.).
- ***pitati**, impf., moliti. — *ka pita umiľeno i skrušeno prijata biti na dil dobroga činjenja svetoga reda* 18 (3. sg. prez.).
- po**, praep., s akuz. i lok. — *po onu ka pita* 18 (A), *po poćenju i po starišini* 7, *po zakonu redovskom* 10 (L).
- ***poćeti**, pf. — *I tada počni priura iman* 59 (3. sg. imper.).
- ***poćenje**, n., izvedeno od adj. *poćen*, koji je po postanju ptc. pas.; čast, dostojanstvo. — *priura... ima sazvati sve sestre zajedno i postaviti je u misto kako je koja dostojna po poćenju i po starišini* 7 (L sg.).

- ***pojati**, impf., pjevati. — *pojući i veseleći se u sarcah naših* 47 (ptc. prez.).
- ***pckropiti**, pf. U ARj potvrde tek od 16. st. — [*Priura*] *pokropi nu svetom vodom* 61 (3. sg. prez.).
- pomoć**, f. — *na pomoć duhovnu* 12 (A = N sg.).
- poslati**, pf. — *ima poslati po onu ka pita...* 18.
- postaviti**, pf. — *ima sazvati sve sestre... i postaviti je u misto* 6, *postaviti ruke svoje meju ruke priure i družih sestara* 33 (3. sg. prez.), *Primi tebe Isukarst... i postavi na desnu pristolja slave svoje* 40 (3. sg. imper.).
- potla**, adv., potom, zatim. — *I potla...* 60.
- pred**, praep., s akuz. i instr. — *pred priuru i pre[d] druge sestre* 22 (A), *pred priurom* 24, 25, *pre[d] drugimi sestrama* 25 (I).
- ***pridružiti**, pf. združiti, pridodati u društvo. — *Primi tebe Isukarst i pridruži tebe družbi svetih anjelov svojih* 50 (3. sg. imper.).
- ***prija**, adv. — *najprija* 4, 17 (superl.).
- ***prijati**, pf., primiti. — *ka pita... prijata biti na dil dobroga činjenja svetoga reda* 19 (ptc. pas. — N sg. f.). Usp. primiti.
- ***prijimati**, impf. — *I mi tebe prijmemo u družbu svetu i skrušenu našu* 41 (1. pl. prez.).
- primiti**, pf. — *ako jest takova žena da se ima primiti na pomoć duhovnu* 12, *Primi tebe Isukarst* 39, 48 (3. sg. imper.). Usp. prijati.
- pripisati**, pf., upisati, pribrojiti. — *Ime tvoje rači pripisati u libro života vičnega* 53.
- ***priporučivati**, impf. — *priporučuju dušu i tilo moje* 35 (1. sg. prez.).
- ***pripovidanje**, n., nom. verb. U ARj potvrde od 15. st. Značenje je vjerojatno: *slavljenje* ili *ispovijedanje* (u lat. tekstu nema odgovarajućeg ekvivalenta). — *tebe... dilnicu činimo naših molitav, mis, psalam, pisan i petja, svetoga žežnanja, pripovidanja i vsakoga dobroga i svetoga našega činjenja i moženja duhovnoga* 45 (G sg.).
- pristolje**, n. U ARj prve potvrde s kraja 15. st. — *postavi [te] na desnu pristolja slave svoje* 40 (G sg.).
- priura**, f. (lat. prior, f. priorissa), priurica, nadstojnica samostana. U ARj potvrde samo iz ovog spomenika (u prijepisu iz Starina 1). — *priura* 4, 16, 30, 59 (N sg.), *meju ruke priure i družih sestara* 33—34 (G sg.), *pred priuru* 22 (A sg.), *pred priurom* 24, 25 (I sg.).
- prostirati se**, pf., leći na zemlju. — *ima se prostirati pred priurom i pred drugimi sestrama* 24—25, *dokla prostarta leži* 26 (ptc. pas. — N sg. f.).
- psalam**, m. (lat. psalmus, crsl. psal m). — *psalmi* 26, 28 (N pl.), *naših molitav, mis, psalam, pisan i petja* 43—44 (G pl.).
- ***račiti**, impf., dostojati se, blagoizvoljeti, milostivo htjeti (s dopunom u infinitivu). Potvrde u ARj od 15. st. Nalazi se u duhovnim pjesmama iz *Pariškoga kodeksa* iz 1380. — *Isukarst... ime tvoje rači pripisati u libro života vičnega* 53 (3. sg. imper.).
- ***razuman**, adj. — *Daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni* 55 (A = N sg. m. — odr.).

- ***razumiti**, pf., dokučiti što umom, shvatiti, pojmiti. — *da zapovidi njegove razumiš i shraniš* 58 (2. sg. prez.).
- reći**, pf. — 27, 34, 36, *rečet* 30 (3. sg. prez.), *rekut* 29 (graf. rekuti!), *reku* 38 (3. pl. prez.).
- red**, m., 1. pravilnik, određivanje kakvog postupka; 2. redovnička organizacija. — 1. *Red i zakon od primljenja na dil dobroga činjenja sestara naših* 1 (N sg.); 2. *na dil dobroga činjenja sestara naših reda svetoga oca našega Dominika* 3, *na dil dobroga činjenja svetoga reda* 13, 20 (G sg.).
- ***redovski**, adj., što pripada redu, što se odnosi na red. — *po zakonu redovskom* 10 (L sg. m.).
- ***ruka**, f. — *postaviti ruke svoje među ruke priure i drugih sestara* 33, *V ruke vaše* 35, 37 (A pl.).
- s**, praep., s instr. Iz fonetskih razloga gubi se ispred riječi koja počinje istim suglasnikom. — [s] *sestrami starimi* 9, *s većom stranom od sestara svojih* 14.
- ***saj**, pron. dem., ovaj. — *spasitelj segaj mira* 39, *spasitelj segaj svita* 49 (G sg. m.).
- ***sarce**, n. — *veseleći se u sarcah naših* 47 (L pl.).
- sazvati**, pf., pozivanjem skupiti, sabrati. U ARj najstarije potvrde iz 15. st. — *Priura ima sazvati sve sestre zajedno* 5.
- ***sebe**, pron. refl. Samo uz refl. glagole i u različnim konstrukcijama. — *da se ima primiti* 11, *ovi psalmi imaju se reći* 27; *ima se prostriti* 24, *ustanet se* 32, *veseleći se* 41, 47.
- ***sestra**, f., redovnica. — *dvi sestre* 20, *vse sestre* 37—38 (N pl.), *sve sestre* 5—6, *dvi sestre* 16, *pred druge sestre* 22 (A= N pl.), *sestar naših reda svetoga oca našega Dominika* 2, *od sestara svojih* 15, *drugih sestara* 34 (G pl.), [s] *sestrami starimi* 9, *pred drugimi sestrami* 25 (I pl.).
- ***shraniti**, pf., sačuvati, održati, ne napustiti. — ... *da zapovidi njegove razumiš i shraniš* 58 (2. sg. prez.).
- ***skrušen**, adj., postanjem ptc. pas. glag. *skrušiti*; pokajnički, pokoran. — *u družbu svetu i skrušenu našu* 42 (A sg. f.), *ka pita umiženo i skrušeno* 18—19 (adv.).
- ***slava**, f. — *na desnu pristolja slave svoje* 40 (G sg.).
- spasitelj**, m. — *Isukarst, spasitelj segaj mira* 39, *Isukarst, spasitelj segaj svita* 49 (N sg.).
- ***star**, adj. — *s sestrami starimi* 9 (I pl.), *dvi sestre najstarije* 16 (A pl. f. — superl.).
- starišina**, f., dostojanstvo. — *Priura ... ima sazvati sve sestre zajedno i postaviti je u misto kako je koja dostojna po počtenju i po starišini* 7—8 (L sg.).
- ***strah**, m. — *Gospodin bog ... napuni tebe duha straha svojega* 57 (G sg.).
- ***strana**, f., dio. — *Imavši više s većom stranom od sestara svojih* 15 (G sg.).

- sveršiti**, pf., dovršiti, završiti, dokončati. — *I psalmi sveršeni* 28—29 (ptc. pas. — N pl. m.), *I sveršena molitva* 32 (ptc. pas. — N sg. f.), *ter je svaršeno* 62 (ptc. pas. — adv., u nečitkom dijelu fotokopije).
- *svet**, adj. — *u sveti habit* 17 (A = N sg. m. — odr.), *svetoga oca našega Dominika* 3, *svetoga reda našega* 13, *svetoga reda* 20, *svetoga žeživanja* 44, *vsakoga dobrog i sveto[ga] našega činjenja* 45 (G sg. m., n.), *v kraljevstvo sveto nebesko* 50 (A = N sg. n.), *u družbu svetu i skrušenu našu* 42 (A sg. f.), *svetom vodom* 62 (I sg. f.), *svetih anjelov svojih* 51 (G pl.), *svetih svojih* 52 (G pl. — supst.).
- *svoj**, pron. — *straha svojega* 57 (G sg. m.), *slave svoje* 41 (G sg. f.), *od sestara svojih* 15, *svetih anjelov svojih* 51, *svetih svojih* 52 (G pl.), *ruke svoje* 33 (A pl. f.).
- tada**, adv. — 16, 23, 30, 59.
- tako**, adv. — 34.
- *takov**, adj. — *takova žena* 11 (N sg. f.).
- ter**, conj., te, i onda. — *ter je svaršeno* 62.
- *ti**, pron. pers. — *tebe* 39, 41, 48, 50, 57 (A = G sg.), *tebi* 54 (D sg.).
- tilo**, n. — *dušu i tilo moje* 36 (A = N sg.).
- treto**, adv. (od num. ord.) — *Treto: imavši više s većom stranom od sestara svojih, ima obrati tada priura . . .* 14. Usp. drugo.
- trikrat**, adv., tri puta. U ARj se kaže da dolazi od 15. do 19. st. — *I ovo ima reći trikrat ona žena* 36.
- tvoj**, pron. posses. — *ime tvoje* 53 (A = N sg. n.).
- u**, praep., s akuz. i lok. (pored *v*). — *u misto* 6, *u sveti habit* 17, *u družbu* 42, *u libro* 53 (A), *u kapituli* 11, 23, *u sarcah naših* 47 (L). Vidi: *v*.
- učiniti**, pf., u frazi s imenicom *vijeće*: *sazvati vijeće, vijećati, posavjetovati se* (romanizam). — *ima vće učiniti [s] sestrama starimi* 8—9. Usp. *više*.
- *umišen**, adj., postanjem ptc. pas. glagola *umiliti*; ponizan, krotak, čedan. — *Priura . . . ima poslati po onu ka pita umiŕeno i skrušeno prijata biti . . .* 18 (adv.).
- upelati**, pf., uvesti. U ARj potvrđeno od 15. st. (isto tako i prosti glagol *peľati*). — *onu ženu . . . imaju upeľati v kapitul* 21.
- *ustati se**, pf. — *Ustanet se žena ona* 32 (3. sg. prez.).
- v**, praep., s akuz. [i lok.] (pored *u*). — *v kapitul* 21, *v ruke vaše* 35, 37, *v kraljevstvo* 49 (A). Vidi: *u*.
- *vas**, pron. — *Rekut sve* 29, *I vse odgovoret* 31, *odgovoret vse sestre* 37 (N pl. f. — prvi primjer s izvršenom metatezom), *ima sazvati sve sestre* 5 (A pl. f. — s metatezom).
- *vaš**, pron. posses. — *V ruke vaše* 35, 37 (A pl. f.).
- *velik**, adj. — *s većom stranom od sestara svojih* 14—15 (I sg. f. — komp.).
- *veseliti se**, impf. — *veseleći se* 41, 47 (ptc. prez.).
- *vičan**, adj., vječan, besmrtn, — *Daruj tebi gospodin bog duh vični i jakosni* 55 (A = N sg. m. — odr.). Usp. *vični*.

- ***vični**, adj., vječan, koji nije ograničen vremenom. U ARj najstarije potvrde iz *Zadarskog* i *Bernardinova lekcionara* (15. st). I ostale su uglavnom iz dalmatinskih i bosanskih pisaca. — *Ime tvoje rači pri pisati u libro života vičnoga* 53—54 (G sg. m.). Usp. *vičan*.
- viće**, n., savjet, skup ljudi (ovdje redovnica) koji se savjetuju o čemu. — *ima više učiniti s sestrama starimi, ke jesu od vića i ke imaju glas po zakonu redovskom* 8, 9 (A = N sg., G sg.), *imavši više s većom stranom od sestara svojih, ima obrati tada priura dvi sestre najstarije* 14 (A = N sg.). Usp. *učiniti*.
- ***voda**, f. — *svetom vodom* 62 (I sg.).
- ***vsaki**, pron. indef. — *dilnicu [te] činimo vsakoga dobroga i svetoga našega činjenja i moženja duhovnoga* 45 (G sg. n.).
- zajedno**, adv., skupa. — *ima sazvati sve sestre zajedno* 6.
- ***zakon**, m., uredba. — *Red i zakon od primjenja na dil dobroga činjenja sestara naših* 1 (N sg.), *po zakonu redovskom* 10 (L sg.).
- ***zapovid**, f. — *zapovidi negove* 58 (A = N pl.).
- ***znan**, adj., postanjem ptc. pas. glagola *znati*; koji zna, pametan, mudar, razuman. — *Daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni, duh vični i jakosni, duh znani i milostivi* 56 (A = N sg. m. — odr.).
- ***zvonce**, n. — *na glas od zvonca kapitula* 4 (G sg.).
- žena**, f. — *takova žena* 11, *ona žena* 23, 35, 37, *žena ona* 32 (N sg.), *onu ženu* 21 (A sg.).
- ***žežinanje**, n., nom. verb., pošćenje, post (lat. jejunium). — *I mi tebe... dilnicu činimo naših molitav, mis, psalam, pisan i petja, svetoga žežinanja, pripovidanja i svakoga dobroga i svetoga našega činjenja* 44 (G sg.).
- ***život**, m. — *u libro života vičnoga* 53 (G sg.).

V. ZAKLJUČAK

Na početku je rečeno da je mjesna odrednica ovoga spomenika manje siguran podatak od vremenske, jer iako je tekst pisan za zadarske dominikanke, autor je mogao biti netko iz druge sredine i drugačijih jezičnih osobina. Na tu pomisao navodi daleko izrazitiji ikavizam nego u drugim zadarskim spomenicima. Ostale jezične crte teško nam mogu što određenije reći u tom pravcu, jer premda je 14. st. doba burnih jezičnih inovacija i diferencijacije među dijalektima, te se promjene zbivaju unutar širih dijalekatskih zajednica i karakteristične su za veća dijalekatska područja. Tako su i sve ostale jezične crte ovoga spomenika karakteristične za čakavski dijalekt kao cjelinu, odnosno za srednje i južno čakavsko područje, u koje pripada i grad Zadar.

Tako je, npr., opća čakavska crta vokalizacija sekundarnog poluglasa u genitivu plurala glavnih imeničkih promjena (o-, jo-, a-, ja-), uvjetovana čakavskim nultim nastavkom u tom padežu. Uz slogotvorno *r* javlja se dvojak popratni vokal (*a* i *e*), što je crta i ostalih onovremenih i kasnijih čakavskih spomenika, a i nekih suvremenih govora.

Potvrđeno je čakavsko $j < *d'$, sekundarne grupe *kons.* + *j*, $r < \dot{z}$, *l* na kraju sloga i riječi, stara konsonantska grupa *čt*, $a < \epsilon$ iza *j* (tj. iza palatala — samo s jednom potvrdom), ispadanje intervokalnog *j* i kontrakcija vokala i dr. U morfologiji je opća čakavska crta supostojanje nastavaka \emptyset i *-ov* (za *-i* nema potvrde) u genitivu plurala imenica muškog i srednjeg roda i \emptyset u genitivu plurala imenica na *-a* (koje za sobom povlače čak i *i*-osnove), uz crte zajedničke sa štokavskim dijalektom, npr. noviji nastavak *-u* pored starijeg *-i* ($< \hat{e}$ i *-i*) u lokativu imenica muškog i srednjeg roda, prodiranje nastavka *-om* u instrumental singulara imenica i pridjeva ženskog roda — iz glavne imeničke promjene muškog roda, i dr.

Na južnu (odnosno srednju i južnu) grupu čakavskih govora upućuje, npr., prelaženje prijedložno-prefiksalnog *ve*, *ve/vb-* u *u* (pojava u previranju), metateza suglasnika u zamjениčkoj osnovi *vs-* u *sv-* (dosad najstariji primjer te pojave), nedosljedno provedena sibilizacija, postojanost suglasnika *h* (osim u *iman*), nastavci palatalne promjene u imenica ženskog roda na *-a*.

Prema tome, jedina crta koja nešto određenije govori o lokaciji nekog spomenika, pa tako i ovog, u tom jezičnom razdoblju jest refleks jata. Za ovaj smo spomenik konstatirali izrazito pretežitost ikavskog refleksa, ali taj ikavski refleks javlja se u onim korijenima i osnovama u kojima je potvrđen i u ostalim zadarskim spomenicima, samo drugačije raspoređen u odnosu na ekavski refleks. Naime, mješovitost refleksa jata u zadarskim spomenicima pokazuje nedosljednost provođenja pravila Jakubinskog. Tipični mješoviti korijeni i osnove u različitim su spomenicima različito zastupljeni, ali svi oni primjeri koji se nalaze u *Redu i zakonu* nalaze se i u njima potvrđeni s ikavskim refleksom. To upućuje na mogućnost individualnog autorova izbora ikavizama između dviju mogućnosti (a može se pretpostaviti i slučajnost s obzirom na kratkoću teksta i na relativno malen broj potvrda s jatom).

Taj individualni autorov izbor određene jezične crte između dviju mogućnosti dolazi u obzir osobito u okviru spoznaja do kojih smo došli analizom sintakse, koja je ukazala na izrazito individualan pristup autora teksta svom poslu, i s obzirom na latinski predložak i s obzirom na vlastite jezične mogućnosti. Ako to imamo na umu, možemo s dosta vjerojatnosti pretpostaviti da je autor ovoga teksta, pored toga što ga je napisao za zadarsku sredinu, i sam njoj pripadao.

POPIS CITIRANE LITERATURE

1. Babić, Stjepan: *O odnosu samoglasnika u staroslavenskom i hrvatskosrpskom književnom jeziku*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 5, Zagreb 1963, str. 107—115.
2. Bošković, Radosav: *Eventualni tragovi dispalatalizacije r vokalnoga u južnoslovenskim jezicima*, Južnoslovenski filolog, knj. 30., sv. 1—2, Beograd 1973, str. 251—259.

3. Cestarić-Jakić, Vesna: *Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 3, JAZU, Zagreb 1957, str. 407—420.
4. Cestarić-Jakić, Vesna: *Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 19, JAZU, Zadar 1972, str. 99—164.
5. Fancev, Franjo: *Građa za povijest hrvatske crkvene drame*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 11, JAZU, Zagreb 1932, str. 11—38.
6. Ivić, Pavle: *Osnovnye puti razvitija serbohrvatskoga vokalizma*, Voprosy jazykoznanija, 1/1958, Moskva, str. 3—20.
7. Ivić, Pavle: *Razvoj principa distribucije fonema*, Književnost i jezik, god. XV, br. 2, Beograd 1968, str. 13—32.
8. Ivšić, Jelka: *Ђ u senjskom govoru*, Južnoslovenski filolog, knj. 10, Beograd 1931, str. 171—178.
9. Ivšić, Stjepan: *Nekoliko napomena uz starohrvatski tekst »Žića sv. otaca«*, Starine, knj. 40, JAZU, Zagreb 1939, str. 225—251.
10. Ivšić, Stjepan: *Slavenska poredbena gramatika*, priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić, Zagreb 1970.
11. Jagić, Vatroslav: *Ogledi stare hrvatske proze. II. Zakon primanja u bratovštinu*, Starine, knj. 1, JAZU, Zagreb 1869, str. 224—226.
12. Jonke, Ljudevit: *O redu riječi sa sintaktičkog i stilističkog gledišta*, Jezik, god. X, br. 3, Zagreb 1962, str. 65—76.
13. Junković, Zvonimir: *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*, Rad JAZU, knj. 363, Zagreb 1972.
14. Junković, Zvonimir: *Struktura sloga i fonološka vrijednost suglasnika v u književnom jeziku*, Jezik, god. XXI, br. 1, 2, Zagreb 1973, str. 1—5, 37—52.
15. Jurišić, Blaž: *Rječnik govora otoka Vrgade*, I dio, Biblioteka »Hrvatskog dijalektološkog zbornika«, JAZU, Zagreb 1966.
16. Malić, Dragica: *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Zagreb 1972.
17. Malić, Dragica: *Šibenska Molitva, Filološka monografija*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 2, Zagreb 1973, str. 81—190.
18. Maretić, Tomislav: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Treće nepromijenjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb 1963.
19. Milčetić, Ivan: *Čakavština Kvarnerskih otoka*, Rad JAZU, knj. 121, Zagreb 1895, str. 92—131.
20. Moguš, Milan: *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik II, Senj 1966, str. 5—146.
21. Moguš, Milan: *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb 1971.
22. Moguš, Milan: *Fonološki kriteriji za određivanje čakavskoga narječja*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 13, Zagreb 1973, str. 23—36.

23. Nazor, Anica: *Kulturnopovijesno značenje izdanja glagoljske tiskare u Senju g. 1494—1508*, Slovo, časopis Staroslavenskog instituta 21, Zagreb 1971, str. 415—444.
24. Novak, Viktor: *Latinska paleografija*, Beograd 1952.
25. Peco, Asim: *Izgovor zvučnih suglasnika na kraju riječi u srpsko-hrvatskom jeziku*, Zbornik za filologiju i lingvistiku IV—V, Novi Sad 1961—1962, str. 235—244.
26. Premuda, Vinko: *Najstariji datovani spomenik hrvatske gotice. Prilog grafici i historiji naše književnosti*, Nastavni vjesnik, knj. 36, Zagreb 1928, str. 81—97.
27. Premuda, Vinko: *Starohrvatski latinički rukopis »Žića sv. otaca«*, Starine, knj. 40, JAZU, Zagreb 1939, str. 103—220.
28. Rešetar, Milan: *Primorski lekcionari XV. vijeka*, Rad JAZU, knj. 134, str. 80—160, knj. 136, str. 97—199, JAZU, Zagreb 1898.
29. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880—1976. (kratica ARj).
30. Ružičić, Gojko: *Jezik Petra Zoranića. Zadarski dijalekat u početku XVI veka*, Južnoslovenski filolog, knj. 9, Beograd 1930, str. 1—92, knj. 10, Beograd 1931, str. 1—90.
31. Stipišić, Jakov: *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb 1972.
32. Šupuk, Ante: *Strani sintaktički utjecaji u našem primorskom govoru*, Pitanja savremenog književnog jezika, god. IV, knj. II, sv. 1—2, Svjetlost, Sarajevo 1952, str. 264—270.
33. Vinja, Vojmir: *Calque linguistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, knj. 1, Zagreb 1951, str. 547—565.
34. Vrana, Josip: *Hrvatskoglagoljski blagdanar. Studija o pravopisu, jeziku i podrijetlu novljanskog rukopisa iz godine 1506*, Rad JAZU, knj. 285, Zagreb 1951, str. 95—167.